

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*До 30 річчя Управління
державної охорони України*

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ
З ПРЕДСТАВНИКАМИ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Ужгород – 2021

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 12 липня 2021 р. (протокол № 13).

Рецензенти:

Василенко М.К. – професор кафедри періодичної преси Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, кандидат філософських наук, професор;

Дрозд О.Ю. – в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Автори:

Горова О.Б. – начальник Інституту УДО України, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 1.1, 1.2).

Кузнецов В.В. – професор спеціальної кафедри № 2 Інституту УДО України, доктор юридичних наук, професор (підрозділи 2.2, 3.2).

Хойнацька Л.М. – професор спеціальної кафедри № 2 Інституту УДО України, кандидат історичних наук, доцент (підрозділ 2.1).

Вознюк А.А. – завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (підрозділ 3.1).

Мовчан Р.О. – доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, доцент (підрозділ 3.1).

Шаран О.В. – військовослужбовець УДО України (підрозділ 2.2).

Сийплогкі М.В. – доцент кафедри кримінального права і процесу Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, доцент (підрозділ 3.2).

У навчальному посібнику висвітлено окремі питання національного та міжнародно-правового досвіду забезпечення діяльності представників засобів масової інформації, дотримання свободи слова в умовах інформаційної війни, порядку взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації.

Особливе місце відведено аналізу відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації

Видання буде корисним насамперед для військовослужбовців Управління державної охорони України, представників ЗМІ, здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, науковців та аспірантів.

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. Правове регулювання діяльності представників засобів масової інформації	9
1.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності представників засобів масової інформації в Україні	9
1.2. Міжнародно-правовий досвід забезпечення діяльності представників засобів масової інформації.....	29
Питання до розділу 1	49
РОЗДІЛ 2. Співвідношення професійної діяльності представників засобів масової інформації з державною охороною.....	50
2.1. Дотримання свободи слова в умовах інформаційної війни	50
2.2. Порядок взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації	84
Питання до розділу 2	104
РОЗДІЛ 3. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації	105
3.1. Відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені проти професійної діяльності журналістів.....	105

3.2. Відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені проти військовослужбовців Управління державної охорони України	153
Питання до розділу 3	189
ДОДАТОК. Основні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність військовослужбовців Управління державної охорони України під час взаємодії з представниками ЗМІ (витяги).....	190
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС	Верховний Суд
ВС України	Верховний Суд України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ЗУ	Закон України
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗС України	Збройні Сили України
ЗВДТ	Звід відомостей, що становлять державну таємницю
ЄКПЛ	Європейська Конвенція з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК України	Кримінальний кодекс України
КМ України	Кабінет Міністрів України
КС України	Конституційний Суд України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НКРЗІ	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації
НП	Національна поліція України
ПВСУ	Пленум Верховного Суду України
РЕ	Рада Європи
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	Служба безпеки України
УДО України	Управління державної охорони України
ЦК України	Цивільний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Ефективне виконання військовослужбовцями УДО України службових завдань у процесі здійснення державної охорони потребує наявності у них певного рівня правових знань, умінь та навичок. Однією з інтегральних особистісних характеристик, що відбиває рівень професіоналізму військовослужбовця, є його правова компетентність, тобто вміння грамотно й ефективно застосовувати чинні нормативно-правові акти під час взаємодії з представниками громадськості та ЗМІ.

Як відомо, ЗМІ сьогодні відіграють у соціально-політичному житті суспільства істотну роль, безпосередньо стосуючись його життєдіяльності: висвітлюють діяльність уряду, політичних партій, місцевих органів влади, громадських об'єднань через радіо, телебачення і пресу, несуть відповідальність за те, що відбувається у суспільстві. Інформованість суспільства безпосередньо залежить від того, яким чином добирається інформація, наскільки правдиво в ній відображено реальні події, а також від способу і форм подання такої інформації. Отже, обсяг інформації в сучасному світі настільки різноманітний і складний, що самостійно розібратися в ньому не в змозі ні окрема пересічна людина, ні навіть підготовлений експерт. Тому відбір об'єктивної інформації та її подання й тлумачення у доступній для суспільства формі – важливе завдання всієї системи ЗМІ.

Однак в умовах інформаційних війн масмедіа можуть використовувати для досягнення певних політичних ці-

лей, що різняться від потреб суспільства, здійснюючи через них емоційний вплив на розум і почуття людини. У сучасному інформаційному світі поряд з використанням традиційних засобів (друковані та електронні ЗМІ) іде активна розробка й апробування спеціальних засобів впливу на людину як через ЗМІ, так і через комп'ютерні мережі¹. Методи психологічного навіювання, засновані на страху та вірі, ненависті або недовірі до осіб інших національностей, політичних опонентів, всіх негодних широко використовуються ЗМІ у країнах з тоталітарними, авторитарними та особливо – етнократичними режимами. З іншого боку, у демократичних державах переважає раціональна модель масових комунікацій, розрахована на переконання людей за допомогою інформування й аргументації.

Президент України Володимир Зеленський у своєму виступі 9 березня 2021 року на Всеукраїнському форумі «Україна 30. Культура, медіа, туризм» справедливо зазначив, що сьогодні у світі між інформацією та дезінформацією точиться боротьба, жертвами якої, як і у класичній війні, можуть стати мільйони людей. «Хтось називає її війною завтрашнього дня, наступного тисячоліття. Але ми, українці, відчули на собі, що насправді вона триває не один рік поспіль», – наголосив Президент. За словами Володимира Зеленського, подальші завдання держави та суспільства – усвідомити всі загрози інформаційній безпеці та знайти шляхи для протидії їм².

У процесі виконання своїх професійних задач представники ЗМІ постійно взаємодіють з військовослуж-

¹ Основи кіберпростору, кібербезпеки та кіберзахисту : Навч. посіб. / Богуш В.М., Богуш В.В., Бровко В.Д., Настрадін В.П.; під ред. В.М. Богуша. Київ: Ліра-К, 2020. С. 276.

² Держава та суспільство мають усвідомити всі загрози інформаційній безпеці та знайти шляхи для протидії їм – Володимир Зеленський. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/derzhava-ta-suspilstvo-mayut-usvidomiti-vsi-zagrozi-informac-67001>.

бовцями УДО України, оскільки об'єктом їх уваги стають посадові особи органів державної влади України, що знаходяться під державною охороною. При цьому представники ЗМІ можуть виконувати як соціально позитивні функції для держави через об'єктивне інформування населення про певні події, так і вчиняти протиправні дії. Тому плідна співпраця військовослужбовців УДО України з представниками ЗМІ є запорукою забезпечення національної безпеки.

Дане навчальне видання сприятиме опануванню військовослужбовцями УДО України знаннями як про власні права й обов'язки, так і про права й обов'язки представників ЗМІ, національне та міжнародно-правове забезпечення діяльності представників ЗМІ, дотримання свободи слова в умовах інформаційної війни, порядок взаємодії військовослужбовців УДО України з представниками ЗМІ, що є необхідною умовою виконання поставлених перед ним завдань зі здійснення державної охорони.

Навчальний посібник буде корисним слухачам та студентам Інституту УДО України Київського національного університету імені Тараса Шевченка при вивченні навчальних дисциплін «Правове забезпечення охоронної діяльності та безпеки», «Правове забезпечення державної охорони», «Основи національної безпеки», «Проблеми національної безпеки», «Актуальні проблеми політології», «Діловий та професійний етикет».

Розділ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності представників засобів масової інформації в Україні

Основним джерелом, яке формує уявлення людини про реалії навколишнього світу у XXI столітті, є ЗМІ. Адже саме сферу масової інформації без жодного перебільшення можна назвати осередком сучасного суспільного життя. Більше того, масова інформація стає одним з основних інструментів соціального регулювання, адже поширюючи ті чи інші повідомлення та матеріали, ЗМІ створюють певну громадську думку, формують погляди, настрої, а отже, і поведінку відомих особистостей, соціальних груп, а в кінцевому підсумку – всього суспільства. Тобто, повідомляючи своїм читачам, слухачам чи глядачам певну інформацію, ЗМІ викликають у них почуття, враження, рефлексії, відповідно до яких у людей формуються певні моделі поведінки.

Варто також зауважити, що поряд із цим тиск на пресу стає все більш активним і претензійним, статус

журналіста перебуває на межі, за якою інформація стає елементом та одночасно продуктом економічного ринку і політичних технологій. При цьому поняття етики журналіста, його права і гуманістичний зміст професії не втрачають сенс. Водночас світогляд, ідеологічні орієнтири й політичні вподобання, система цінностей журналістів, незважаючи на силу професійної етики, належать до суб'єктивних чинників, часто лежать у площині людських амбіцій та волі: свідомо – в одних випадках, і несвідомо – в інших¹.

Співробітники ЗМІ належать до групи підвищеного професійного ризику і потребують спеціального правового захисту. Про це свідчать численні факти насильства і загибелі репортерів у різних куточках світу. В сучасних умовах протидії російській агресії на Сході України правовий статус журналістів дуже слабо забезпечений чинним законодавством України. Виходом з цього вбачається удосконалення правового регулювання діяльності журналістів, створення належних умов для їхньої законної професійної діяльності.

ЗМІ є доволі специфічним об'єктом правової регламентації. З одного боку, важливо не допустити надмірного контролю їхньої діяльності. Жорсткі методи контролю призводять не лише до деформації призначення та місії ЗМІ, а й негативно впливають на аудиторію, для якої вони існують. З іншого боку, повна свобода і безконтрольність можуть завдати шкоди якості інформації, яку поширюють медіа, та викривити уявлення цієї аудиторії про різноманітні факти й події.

В Україні, як і у всьому світі, регулювати роботу та безпеку працівників ЗМІ покликані нормативно-право-

¹ Колб О. Заєць І. Окремі аспекти правового регулювання діяльності журналістів щодо запобігання перешкоджанню їх професійної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Ужгород, 2014. Випуск 24. Том 4. С. 25.

ві акти. Варто також зауважити, що ці нормативно-правові акти мають не одно-, а багатогалузевий характер та належать до низки національних галузей права: адміністративного, трудового, кримінального, фінансового й інших. Саме тому відносини у сфері діяльності ЗМІ регулюються комплексним законодавством. Комплексне законодавство охоплює норми кількох галузей права, регулюючи різні види суспільних відносин, котрі утворюють відносно самостійний сегмент, що потребує різних способів юридичного впливу, що об'єднуються в цілісний комплексний метод.

Поряд із цим слід визнати, що законодавство України у сфері масової інформації не є ідеальним, і потрібні додаткові зусилля законодавців для його подальшого вдосконалення заради оптимізації процесу становлення свободи масової інформації в Україні¹. Розв'язання проблем інформаційного законодавства можливе лише за умови узгодженої роботи всіх гілок влади. Лише тоді воно стане запорукою забезпечення свободи масової інформації в Україні, реалізації стратегічного курсу на побудову соціальної, демократичної, правової держави і розвиненого громадянського суспільства².

Правове регулювання ЗМІ в Україні розпочалося ще у першій половині 1990-х років. Вітчизняне законодавство конструює інформаційну політику на основі демократичних та ліберальних норм і принципів, одночасно забезпечуючи їхню адаптацію до українських умов. Положення Конституції України розвиваються й конкретизуються у понад 200 документах, які встановлюють правові норми в інформаційній сфері. Показово, що одним із перших законодавчих актів незалежної держави став Закон Укра-

¹ Середюк В.В. Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Харків, 2010. С. 162.

² Середюк В.В. Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Харків, 2010. С. 162.

їни «Про інформацію». Серед інших нормативно-правових документів – закони України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про державну таємницю», «Про зв'язок», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про рекламу», «Про Концепцію національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про електронний підпис», «Про електронний документообіг», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» та інші нормативно-правові акти.

Так, статтею 34 Конституції України кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. При цьому Основним Законом також встановлено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір¹.

Таким чином, Конституцією України гарантується як свобода слова в широкому її розумінні, так і свобода преси як вужче поняття, оскільки передбачається надання певних прав, свобод і гарантій спеціальному суб'єкту – засобам масової інформації взагалі і пресі зокрема.

Важливе значення для забезпечення діяльності журналістів на сучасному етапі має Закон України від 13 січня 2011 року № 2938 «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію», що набрав чинності 10 травня

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.

2011 року, яким Закон України «Про інформацію» викладений у новій редакції.

У Законі України «Про інформацію» визначено основні напрями державної інформаційної політики, основними з яких є право кожного на інформацію та її поширення. Зазначений закон також визначає масову інформацію як таку, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб, а, відповідно, засоби масової інформації – як інструменти, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації¹.

У статті 2 зазначеного Закону України встановлено, що свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантується Конституцією України. Це означає право кожного вільно й незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати і поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих ЗМІ².

Утім, поряд із загальними деклараціями про свободу слова та преси такі свободи в Україні також гарантуються заборонаю цензури і заборонаю втручання в діяльність ЗМІ та їх працівників (насамперед журналістів). Окрім цього, заборона цензури відображена на конституційному рівні й закріплена у статті 15 Конституції України³.

У ст. 24 Закону України «Про інформацію» цензурою вважається будь-яка вимога, спрямована до журналіста, ЗМІ, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію щодо її поширення або накладення заборони чи перешкоджан-

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.

ня в будь-якій іншій формі тиражуванню чи поширенню інформації¹.

Цим Законом України забороняються: втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень. А умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України. Додатково Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» забороняється створення і фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації².

Водночас ця заборона не стосується випадків, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації³.

Статтею 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» встановлено відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2783-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.

³ Родион Дорошенко. Конституційно-правові засади регулювання засобів масової інформації // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2019. №6. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/yurisprudentsiya/2019/6/ konstitutsijno-pravovi-zasadi-regulyuvannya-zasobiv-masovoyi-informatsiyi/>

(немайнову) шкоду. До 2015 року кримінальне законодавство містило лише одну статтю, яка забезпечувала незалежність журналістської діяльності. Зокрема, стаття 171 КК України встановлює відповідальність за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Такі діяння караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на термін до шести місяців, або обмеженням волі на термін до трьох років. Переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою, карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи обмеженням волі на термін до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на термін до трьох років.

14 травня 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів»¹. Цим актом посилено кримінальну відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів, зокрема, ст. 345-1 КК України передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста, ст. 347-1 КК України – за умисне знищення чи пошкодження майна журналіста, ст. 348-1 КК України – за посягання на життя журналіста, ст. 349-1 КК України – за захоплення журналіста як заручника.

Отже, відповідальність за вчинення кримінального правопорушення проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності сьогодні прирівнюється до відповідальності за скоєння таких саме дій проти працівника правоохоронних органів.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів: Закон України від 14.05.2015 р. № 421-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-VIII#Text>.

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі (ст. 17 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів»)¹.

Слід зазначити, що у разі спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд може призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі й гідності, ділової репутації та врегулювання спору загалом. З урахуванням зазначених обставин суд може відмовити у відшкодуванні моральної шкоди. Так, Верховний Суд у справі №702/131/18 підтримав позицію апеляційного суду щодо спростування недостовірної інформації: «У лютому 2018 року ОСОБА-1 звернувся з позовом до редактора газети «Алекс» про захист честі, гідності і ділової репутації та відшкодування моральної шкоди. Позов мотивовано тим, що на платне замовлення сільського голови Лукашівської сільської ради Монастирищенського району Черкаської області ОСОБА-7 – редактор газети «Алекс» ОСОБА-4, у газеті «Алекс» в номері надрукувала статтю, в якій у тому числі є інформація про позивача, яка не відповідає дійсності. Вважає, що друкуючи статтю ОСОБА-4 не була ознайомлена із суттю і змістом його звернень до виконавчого

¹ Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр>.

комітету Лукашівської сільської ради і його посадових (службових) осіб, не була ознайомлена із Законами України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

На підставі викладеного позивач просив суд зобов'язати редактора газети «Алекс» спростувати відомості, що не відповідають дійсності та порочать його честь та гідність, ділову репутацію, у той же спосіб, у який вона була поширена, та стягнути з відповідача моральну шкоду в сумі 100000 гривень.

Апеляційний суд, змінюючи рішення суду першої інстанції, погодився з висновком суду першої інстанції про те, що станом на 17 жовтня 2018 року, на день ухвалення рішення суду, частина позовних вимог була задоволена в добровільному порядку, а тому позов у вказаній частині до задоволення не підлягає. Апеляційний суд також погодився з висновком суду першої інстанції щодо відмови в задоволенні позовних вимог щодо відшкодування моральної шкоди у зв'язку з недоведеністю позивачем завдання такої шкоди»¹.

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке ставлення до поширення інформації, коли журналіст або службова особа ЗМІ усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

Журналіст і ЗМІ звільняються від відповідальності за поширення інформації, яка не відповідає дійсності, коли суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.

До сфери професійної діяльності журналіста Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пре-

¹ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 3 квітня 2020 р. у справі № 702/131/18. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=88601467&red=10000370a9a6ff50e064e990f36948869cf9d3&d=5>

су) в Україні» включає збирання, створення, редагування, підготовку інформації до друку та видання друкованих ЗМІ з метою її поширення серед читачів. Належність журналіста до відповідного засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації. Права та обов'язки журналіста встановлені статтею 26 зазначеного Закону України. Журналіст повинен добре усвідомлювати те, що він несе відповідальність у межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків¹.

Оскільки професія зобов'язує журналіста першим опинитися в гушчині подій, досягти глибинний зміст явищ, причини й наслідки і репрезентувати їх для загалу, то чинним законодавством також передбачено гарантії професійної діяльності журналістів та права, необхідні для повного, всебічного й об'єктивного висвітлення і донесення інформації до споживача.

Так, законами України «Про інформацію» та «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» для журналістів передбачена можливість безперешкодно відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи й організації та бути прийнятими їх посадовими і службовими особами, відкрито здійснювати записи, зокрема із застосуванням будь-яких технічних засобів, поширювати підготовлені ними повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно), на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, на збереження таємниці авторства та джерел інформації тощо (для останніх двох пунктів таке право може використовуватися як прямо

¹ Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр>.

встановлене законодавством). Співробітники ЗМІ мають право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятими у відповідні терміни посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством.

Окрім цього, журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дає змогу встановити її джерела, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на підставі закону. При цьому встановлено, що після надання документа, який засвідчує його професійну належність, працівник ЗМІ має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом¹.

Однак на практиці нерідко виникають проблеми щодо доступу журналістів до необхідної їм інформації. Тому з метою створення сприятливих умов для здійснення працівниками ЗМІ професійної діяльності суб'єкт владних повноважень може здійснювати їхню акредитацію. Усі дії, пов'язані з акредитацією, ґрунтуються на принципах відкритості, рівності, справедливості з метою забезпечення права громадськості на одержання інформації через засоби масової інформації. Відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що ініціюються чи проводяться суб'єктом владних повноважень. Акредитація журналіста, будь-якого працівника ЗМІ здійснюється безоплатно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації².

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Правові засади діяльності журналістів в Україні: роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11#Text>.

Орган, при якому акредитовано журналістів, працівників ЗМІ, зобов'язаний сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для ЗМІ; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб.

При цьому журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.

Суб'єкти владних повноважень ухвалюють рішення про припинення акредитації представника ЗМІ у таких випадках: подання ним відповідної заяви; неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених статтею 26 Закону України «Про інформацію»; звернення засобу масової інформації, за поданням якого здійснена акредитація. Згідно з частиною 7 та 8 статті 26 зазначеного Закону, повідомлення про припинення акредитації видається або надсилається ЗМІ чи журналістові упродовж п'яти робочих днів з дня появи відповідного рішення¹.

Рішення про припинення акредитації може бути оскаржене до суду в установленому порядку.

У той же час необхідно зазначити, що свобода слова і свобода преси, як і будь-які інші політичні свободи, не можуть сприйматися як абсолютні, оскільки це може призвести до порушення певного балансу між суспільним інтересом щодо висвітлення певних подій і обставин, з одного боку, і порушенням прав третіх осіб – з іншого.

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

Тому, розглядаючи пресу як «четверту владу», слід мати на увазі, що, як і традиційні гілки влади, преса повинна мати не тільки гарантії та відповідні права, а й нести відповідальність за свою діяльність. З цією метою законодавством України передбачені певні обмеження, покликані зберегти вказаний баланс і не допускати свавілля в діяльності преси, а також змусити журналістів дотримуватися покладених на них обов'язків.

Конституцією України передбачено, що свобода слова і, відповідно, свобода преси можуть бути обмежені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя¹. Існують певні обмеження щодо розповсюдження інформації про переміщення, перебування та діяльність державних посадовців вищої ланки, представників іноземних держав як згідно з дипломатичним протоколом, так і з міркувань безпеки та організації охорони таких осіб. Такі обмеження також кореспондуються з положеннями п. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основних свобод².

Незважаючи на доволі детальне нормативно-правове регулювання діяльності українських журналістів та ЗМІ, воно все ж має низку проблем, які варто усувати завдяки вдосконаленню законодавства.

Зокрема, важливою проблемою залишається певна несистемність вітчизняної правової політики в інформаційній сфері. Адже значна кількість законодавчих ак-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.

² Протокол № 10 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_171#Text.

тів ухвалюється з метою вирішення певних тактичних завдань, задоволення групових/кланових, партійних інтересів, часто без урахування стратегічних орієнтирів та реальних умов і потреб українського суспільства й держави.

Одним з напрямків удосконалення системи інформаційного законодавства України може стати розроблення та ухвалення Інформаційного кодексу України, що уможливить подолання суперечностей у законодавчих та нормативно-правових актах, забезпечення єдності нормативно-правового поля. Проте підготовка Кодексу має здійснюватися не в екстреному порядку, а спиратися на ґрунтовну наукову проробку й об'єктивну експертизу відповідних юридичних дефініцій¹.

Основним недоліком чинного законодавства є його пасивний характер – декларовано лише необхідність забезпечення відкритості органів влади у відповідь на звернення громадян чи ЗМІ. Особа для отримання певної інформації має підготувати та подати до відповідної установи запит і впродовж одного місяця очікувати відповідь².

Отже, органи влади фактично відсутні в інформаційному просторі. Непоодинокими є випадки, коли про державну політику повідомляє не сама держава, а сторонні особи, нерідко її опоненти. Натомість досвід і су-

¹ Олашин Е. Нормативно-правове регулювання української медіасфери. *Правове регулювання медіадіяльності: соціально комунікаційний аспект*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (16–17 березня 2016 р.). Київ: Інститут журналістики, 2016. С. 32; Чербан О. Вплив держави на інформаційну діяльність засобів масової інформації. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія Політологія. Дніпро, 2017. № 3. С. 66.

² Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни “Основи управління кібербезпекою” [для студ. денної та заочної форми навч. освітнього ступеню «Бакалавр», за спеціальністю 125 Кібербезпека]. Видання оновлене наповнене / Уклад. І. А. Лисенко. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 7. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/8431/1/Osn_ypr_kiber.pdf

часна практика демократичних країн передбачає активну інформаційну діяльність, обов'язкову звітність влади перед населенням незалежно від наявності звернень або запитів щодо надання тієї чи іншої інформації, обов'язкове, можливо, навіть дещо надміру активне інформування громадян про поточну діяльність органів державної влади¹. Разом з тим, важливим є не лише обсяг наданої інформації, а й її якість, а забезпечити її можна лише застосуванням комплексу заходів, насамперед неправового характеру².

Значним недоліком чинного українського законодавства в інформаційній сфері є неконкретність окремих його положень, певна розмитість формулювань. Фактично відсутні визначення конкретних механізмів оприлюднення інформації, перелік документів, що мають публікуватися. Не встановлюються терміни цієї діяльності, майже відсутні норми прямої дії щодо фінансового та кадрового забезпечення.

Значна частка інформаційних відносин регулюється підзаконними, а подекуди й відомчими нормативно-правовими актами. Характерним прикладом останнього є відсутність нормативного визначення режимів обмеження доступу до інформації, окрім державної таємниці. Незважаючи на те, що в законодавстві існують поняття комерційної, лікарської, банківської службової таємниці, інформації «не для друку» тощо, їхні чіткі визначення відсутні. Режим доступу до інформації, що належить дер-

¹ Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни «Основи управління кібербезпекою» [для студ. денної та заочної форми навч. освітнього ступеню «Бакалавр», за спеціальністю 125 Кібербезпека]. Видання оновлене на доповнене / Уклад. І. А. Лисенко. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 8. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/8431/1/Osn_ypr_kiber.pdf

² Олашин Е. Нормативно-правове регулювання української медіасфери. *Правове регулювання медіадіяльності: соціально комунікаційний аспект*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (16–17 березня 2016 р.). Київ: Інститут журналістики, 2016. С. 33.

жаві, встановлюється постановами Кабінету Міністрів України¹.

Певну невизначеність створює фактична відсутність правового регулювання функціонування в Україні міжнародних інформаційних систем, найяскравішим прикладом яких є Інтернет. Зокрема, відсутність відповідних нормативно-правових актів породжує певні проблеми для Інтернет-ЗМІ та сприяє їхньому використанню з деструктивною метою.

Розвиток інформаційної інфраструктури потребує відповідної законодавчої підтримки. Ситуація, що склалася у нормативно-правовому забезпеченні діяльності ЗМІ, залишається незавершеною, а подекуди й суперечливою. Поряд з тим, що за роки незалежності створено розгалужену систему законодавства, відсутні нормативно-правові акти, які б сприяли становленню економічно незалежних ЗМІ. Значні проблеми зберігаються й у правовому регулюванні питань інформаційної безпеки². Майже відсутнє законодавче забезпечення формування національних інформаційних ресурсів та міжнародних інформаційних обмінів, не врегульовано на законодавчому рівні статус конфіденційної інформації, а також передбачених законодавством України видів таємниці, насамперед банківської, комерційної, лікарської тощо³.

¹ Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни “Основи управління кібербезпекою” [для студ. денної та заочної форми навч. освітнього ступеню «Бакалавр», за спеціальністю 125 Кібербезпека]. Видання оновлене на доповнене / Уклад. І. А. Лисенко. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 8. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/8431/1/Osn_ypr_kiber.pdf

² Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни “Основи управління кібербезпекою” [для студ. денної та заочної форми навч. освітнього ступеню «Бакалавр», за спеціальністю 125 Кібербезпека]. Видання оновлене на доповнене / Уклад. І. А. Лисенко. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 9. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/8431/1/Osn_ypr_kiber.pdf

³ Олашин Е. Нормативно-правове регулювання української медіасфери. *Правове регулювання медіадіяльності: соціальнокомунікаційний аспект*: матеріали всеукра-

Негативним чинником також є значний вплив комерційних інтересів на процес діяльності українських ЗМІ та на процес державного регулювання у вказаній сфері, що призводить до спотворення інформації, яку вони розповсюджують. На практиці це виявляється у поширенні масмедіа відверто тенденційних, провокаційних пропагандистських матеріалів, «чорного PR», політичної реклами.

Не подоланою залишається пасивність державних структур у питаннях регулювання діяльності українських ЗМІ. Часто це пов'язано з низьким рівнем компетентності держслужбовців та наявністю корупційної складової у роботі відповідних органів.

Усвідомлення наявних об'єктивних труднощів та суб'єктивних чинників, недоліків і «вузьких місць», їхнє поглиблене аналітичне опрацювання спроможні сформулювати підґрунтя для визначення перспективних шляхів удосконалення сфери державного регулювання діяльності ЗМІ. Загалом варто відзначити, що принциповим методологічним підходом тут має слугувати забезпечення комплексного підходу в модернізації ключових правових норм, інструментів впливу, принципів функціонування відповідних державних структур і установ, а також, що найголовніше, – зменшення залежності ЗМІ від комерційних джерел та їхня більша орієнтація на соціальну сферу. Фактично мовиться не лише про переформатування існуючих засад взаємовідносин між медіасферою та системою органів державної влади, а й про зміну змісту і спрямованості інформаційної діяльності ЗМІ.

Слушними у цьому контексті є запропоновані українським дослідником О. Чербаном кроки, необхідні для розвитку й осучаснення вказаного сегменту правовідносин:

інської науково-практичної конференції (16–17 березня 2016 р.). Київ: Інститут журналістики, 2016. С. 33–34.

1. Системне вдосконалення основних правових документів, присвячених державному регулюванню роботи ЗМІ відповідно до європейських демократичних стандартів та цілей євроінтеграції. Правове визначення меж втручання держави в інформаційну сферу. Законодавче врегулювання правового статусу інтернет-видань та інтернет-порталів завдяки ухваленню відповідного закону.
2. Забезпечення прозорості фінансової звітності та організаційної діяльності українських ЗМІ (друкованої преси, інтернет-видань, телевізійних каналів, радіо). Паралельно з цим, шляхом використання альтернативних джерел фінансування (бюджетні вливання, конкурсно-грантові програми, інвестиції тощо), необхідно протидіяти олігархізації інформаційного середовища.
3. На рівні Кабінету Міністрів України розробка стратегічних та програмних документів, що стосуватимуться визначення ключових напрямків регулювання інформаційної діяльності вітчизняних ЗМІ, вдосконалення існуючих механізмів державного впливу в цій сфері, підвищення загального рівня компетентності держслужбовців.
4. Розробка «кодексу честі» роботи ЗМІ (як окремих журналістів, так і їхніх професійних об'єднань, а також приватних структур), а також залучення представників громадянського суспільства та професійних об'єднань журналістів до контролю за дотриманням цих етичних приписів»¹.

У цьому контексті не можна оминати вже існуючі законодавчі спроби удосконалити цю сферу діяльності. Зокрема, одним з останніх є законопроект «Про медіа» від 27

¹ Чербан О. Вплив держави на інформаційну діяльність засобів масової інформації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Політологія*. Дніпро, 2017. № 3. С. 66.

грудня 2019 року № 2693. Метою законопроекту є створення єдиної, впорядкованої та взаємоузгодженої системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері медіа, виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної й оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіасервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності й незалежності медіа¹. Окремим розділом Закону визначаються обмеження, пов'язані зі збройною агресією, які діють з моменту визнання Верховною Радою України певної держави державою-агресором (державою-окупантом) та до моменту прийняття Верховною Радою України рішення про скасування зазначеного статусу. Так, зокрема, в медіа забороняється поширювати:

- «1) матеріали, що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), та їх окремих дій, що виправдовують чи визнають правомірною збройну агресію, анексію території України, порушення територіальної цілісності, суверенітету України, зокрема і публічне заперечення зазначених дій;
- 2) недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її по-

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіа» від 27 грудня 2019 року № 2693. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812.

садових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі та ненависті або заклики до насильницької зміни територіальної цілісності чи конституційного ладу;

- 3) програми та матеріали (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних), серед учасників яких є особи, внесені до Переліку осіб, які створюють загрозу національному медіапростору України, який затверджує Національна рада в порядку, визначеному Законом¹.

Окрім того, Національна рада відмовляє в реєстрації іноземного лінійного медіа, що зареєстроване в державі-агресорі (державі-окупанту) або якщо Національною радою виявлено ознаки того, що редакційний контроль щодо такого іноземного лінійного медіа здійснюється фізичними або юридичними особами – резидентами держави-агресора (держави-окупанта)².

Цей документ збував вир емоцій серед професійної спільноти журналістів через непрозорість встановлення «правил гри» та потребує певного удосконалення спільно з представниками ЗМІ³.

Таким чином, проаналізувавши чинну нормативно-правову базу України, можна дійти висновку, що наразі гарантіям професійної діяльності журналістів у нашій державі приділяється значна увага. На конституційному та законодавчому рівнях гарантується й захищається

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіа» від 27 грудня 2019 року № 2693. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про медіа» від 27 грудня 2019 року № 2693. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812.

³ Помазанов А. Законодавче забезпечення свободи слова чи додаткові важелі державного контролю? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/02/14/7240474/>

свобода слова і преси, зокрема щодо висвітлення та критики діяльності органів влади, а працівникам ЗМІ надається широкий спектр прав при здійсненні їх професійної діяльності, а також встановлена відповідальність за порушення у сфері свободи слова і преси. Журналісти під час провадження їхньої професійної діяльності мають можливість користуватися загальновизнаною свободою думки і слова, свободою вираження поглядів. У той же час підкреслюється неприпустимість зловживання правами та свободами журналіста. Загалом конституційно-правове регулювання інформаційної діяльності ЗМІ в Україні відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав свободи думки і слова. Водночас необхідно констатувати необхідність його подальшого удосконалення, оскільки тлумачення та правозастосування деяких норм інформаційного права залишається проблематичним.

1.2. Міжнародно-правовий досвід забезпечення діяльності представників засобів масової інформації

Інформація на міжнародному рівні вважається найціннішим ресурсом життєзабезпечення суспільства та має широке соціальне значення. Саме тому розробка і вдосконалення законодавчої бази для діяльності представників ЗМІ посідає важливе місце в будь-якій демократичній державі.

Загалом правове регулювання діяльності масмедіа в демократичних країнах світу – це сукупність законів, що гарантують свободу ЗМІ, прав людини на свободу отримання інформації, свободу вираження власних думок та відповідальність за об'єктивність поданої інформації. Се-

ред Рекомендацій Ради Європи є й така: «Основна функція журналістики в справжній демократії передбачає, що всі ті, хто задіяний у ній, посідають етичні та відповідальні позиції, зокрема не відмовляються від незалежності, а також критичного підходу. Журналістика має слугувати справі свободи вираження поглядів, що включає право на одержання й поширення інформації за умови поважання інших основних прав, свобод та інтересів, які захищає Європейська конвенція з прав людини» (принцип 6 Резолюції № 2 «Свободи журналістів і права людини»)¹. Отже, в європейських країнах представник ЗМІ повинен мати тісний зв'язок зі суспільством, бо населення дуже довірливо ставиться інформації, яка подається в ЗМІ. Для місцевої влади це завжди є вигідно, адже вони можуть контролювати і маніпулювати громадою (можливо й з корисливих мотивів)².

Велике значення у розвитку свободи слова та права на інформацію має діяльність спеціалізованих органів ООН, зокрема, ЮНЕСКО. Як визначено у Програмі діяльності ЮНЕСКО у сфері комунікації та інформації, комунікація, інформація і знання – рушійні сили прогресу, які сприяють підвищенню рівня та якості життя. Інформаційно-комунікаційні технології, чи то традиційні, чи сучасні їх форми, надають людям у всьому світі нові й надійні можливості розвитку. Крім того, багато країн, і передусім найменш розвинені, не мають повноцінного доступу до інформації й інформаційного обміну, що поз-

¹ Резолюція № 2 «Свободи журналістів і права людини», яка прийнята на 4 Європейській конференції міністрів з питань політики в галузі ЗМІ на тему «ЗМІ в демократичному суспільстві» (Прага, 7-8 грудня 1994 р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_572#Text.

² Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни «Основи управління кібербезпекою» [для студ. денної та заочної форми навч. освітнього ступеню «Бакалавр», за спеціальністю 125 Кібербезпека]. Видання оновлене наповнене / Уклад. І. А. Лисенко. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. С. 8. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/8431/1/Osn_ypr_kiber.pdf

бавляє їх шансів на перспективи довгострокового і сталого розвитку¹.

ЮНЕСКО стоїть на варті свободи преси й публічно засуджує найбільші порушення цієї свободи, такі як убивства і фізична розправа над представниками ЗМІ. Одним з напрямів такої діяльності, спрямованих на захист свободи слова та ЗМІ, є прийняття Софійської декларації².

У ній визначаються основні принципи регулювання ЗМІ³: створення та зміцнення конституційних і правових гарантій свободи вираження поглядів і свободи друку; перегляд, зміна та (або) скасування тих законів, правил і заходів, що обмежують цю основну свободу; забезпечення органами влади доступу до інформації для журналістів; заборона примусу журналістів до розголошення джерел інформації; реформування державою органів мовлення й інформаційних агентств та надання їм статусу відкритих суспільних установ, що користуються журналістською та видавничою незалежністю; надання повної незалежності створеним органам регулювання в галузі радіо- та телемовлення⁴.

Важливими є європейські стандарти свободи слова й системи контролю за їх дотриманням. Основним Європейським джерелом, що визначає стандарти свободи слова та діяльності ЗМІ, є Конвенція про захист прав людини

¹ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 202. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

² Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 203. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

³ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 202. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

⁴ Софійська декларація. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_572#Text.

і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)¹. Європейська конвенція з прав людини – це юридично обов’язкова міжнародна угода, яка в більшості держав Європи має майже конституційний статус. Членство у Раді Європи залежить від прийняття ЄКПЛ: держава не може стати членом РЄ, якщо вона не ратифікує та не імплементує ЄКПЛ в національне законодавство².

Подібно до ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права ст. 10 згадуваної Конвенції визнає право кожного на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів³. Свобода вираження поглядів є однією з важливих засад демократичного суспільства й однією з базових умов прогресу суспільства в цілому та самореалізації кожної окремої особи. Відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції вона стосується не лише «інформації» чи «ідей», що сприймаються зі схваленням чи розглядаються як необразливі або нейтральні, але й тих, що можуть ображати, шокувати чи непокоїти. Саме такими є вимоги плюралізму, толерантності та широти поглядів, без яких немає «демократичного суспільства» (справа від 06 жовтня 2015 року «Карпюк та інші проти України» (Карпюк and others v. Ukraine)⁴.

Крім Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, РЄ налічує значну кількість

¹ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 203. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³ Протокол № 10 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_171#Text.

⁴ Справа «Карпюк та інші проти України» (Заяви №№ 30582/04 і 32152/04) від 6 жовтня 2015 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b10#Text.

джерел медіаправа, що регулюють різні аспекти діяльності ЗМІ, до яких належать: Декларація про вільне вираження поглядів та інформації, Європейська конвенція про транскордонне телебачення, Європейська хартія регіональних мов та ін¹.

У 2000 році Євросоюз, ґрунтуючись на неподільних і загальних цінностях – гідності людини, свободи, рівності та солідарності, ухвалив Хартію ЄС про основні права, яка є юридично обов'язковою для усіх країн-учасниць. Пункт 1 ст. 11 цього документу практично відтворює положення Європейської конвенції, зазначаючи, що кожна людина має право на свободу вираження думки, отримання й розповсюдження інформації, ідеї без будь-якого втручання з боку публічної влади та незалежно від державних кордонів. Пункт 2 підтверджує свободу та плюралізм ЗМІ².

Дієвий контроль за виконанням положень Європейської конвенції з прав людини здійснюється спеціально створеним Європейським судом з прав людини. Рішення Європейського суду є обов'язковими для всіх країн Ради Європи. Держави – члени РЄ визнають юрисдикцію Європейського суду з прав людини з питань тлумачення і використання Конвенції та протоколів до неї. Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію з прав людини, повністю визнала на своїй території компетенцію Європейської комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини³. Заяви до ЄСПЛ подаються у випадку, коли

¹ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 204. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

² Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text.

³ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 205. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

всі можливості захисту у своїй країні вичерпані. Європейський суд з прав людини може зобов'язати конкретну державу – члена РЄ переглянути певні судові рішення, змінити норми національного законодавства, що порушують права осіб. Його рішення є обов'язковими не тільки стосовно розглянутої справи, а також щодо аналогічних випадків¹.

Ще однією міжнародною організацією, що опікується проблемами розвитку прав і свобод, у тому числі свободи слова та інформації, є Організація з безпеки і співробітництва в Європі². Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. містить положення, які визначають важливе значення поширення інформації інших держав-учасниць і ставлять за мету полегшувати вільне й широке розповсюдження всіх форм інформації, сприяти співробітництву у сфері інформації та обміну інформацією з іншими країнами³.

Щодо концептуальних засад регулювання телерадіомовлення, то на міжнародному рівні діють правила ВТО й ООН. На європейському рівні регулювання здійснюється Євросоюзом та Радою Європи. Крім того, існує чимало додаткових рекомендацій, ухвалених ОБСЄ, Комітетом з прав людини ООН тощо. Міжнародні акти щодо сфери телерадіомовлення, як правило, стосуються двох аспектів регулювання: загального антимонопольного законодавства і спеціального законодавства про ЗМІ. При цьому

¹ Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 205. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

² Павликівський В.І. Світові стандарти свободи слова та їх значення для вдосконалення кримінального законодавства України // *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2014, № 2(3). С. 205. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_16.pdf

³ Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) (загальна довідка). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/690_OSCE.htm.

історично міжнародне регулювання мовлення мало на меті триєдине завдання: плюралізм ЗМІ та свободу слова, ефективне регулювання світової торгівлі й роботу міжнародних комунікаційних магістралей.

Базові принципи регулювання мовлення закріплені основоположними документами європейських інституцій. Для ЄС таким принципом є свобода надання послуг, а для Ради Європи – право на свободу вираження. Відповідно, ЄС у першу чергу опікується питаннями економічного співробітництва та єдиних правил спільного ринку, а РЄ акцентує увагу на проблемах дотримання прав людини. Основними змістовними блоками діяльності ЗМІ, щодо яких ЄС і РЄ координують діяльність держав-учасниць, є прозорість та плюралізм ЗМІ, механізми й процедури ліцензування мовлення, транскордонне телебачення, розвиток суспільного мовлення¹.

У 1982 році Комітет міністрів РЄ ухвалив Декларацію про свободу виразу думки та інформації, визначивши за мету «відсутність цензури, здійснення відкритої державної інформаційної політики та існування різних незалежних і автономних ЗМІ, що дозволяють відобразити багатоманітність ідей і точок зору»². У 1994 році було прийнято Рекомендацію Комітету міністрів РЄ «Про заходи щодо прозорості засобів масової інформації», яка сформулювала шість принципів прозорості ЗМІ, основні правила доступності, відкритості та транспарентності інформації про ЗМІ. 1999 року Комітет міністрів РЄ ухвалив Рекомендацію «Про заходи стимулювання плюралізму ЗМІ», в якій серед основних заходів стимулювання зазначалися регулювання питань власності, розвиток но-

¹ Ільченко Н. М., Безугла Л.О. Регулювання діяльності засобів масової інформації: міжнародні принципи та європейський досвід // *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_41.

² Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text.

вих комунікативних технологій, змістовне наповнення, власність і редакційна відповідальність, громадська служба мовлення¹.

У 2001 році ПАРЕ прийняла Рекомендацію «Свобода слова та інформації в засобах масової інформації в Європі», якою підкреслила важливість розвитку незалежних ЗМІ для збереження та розвитку демократичних цінностей². Важливим напрямом діяльності європейських інституцій стало формування загальноєвропейського інформаційного простору³.

Суд Європейських Співтовариств у 1974 р. підтвердив дію принципу свободи надання послуг відносно мовлення, що означало застосування до мовних компаній загальних правил конкуренції. Це знайшло своє відбиття в Директиві ЄС «Телебачення без кордонів» (1989 р.), яка зобов'язала учасників утримуватися від обмеження ретрансляції телепрограм з інших держав та гарантувати виконання вимог цієї директиви і внутрішнього законодавства власними телемовниками, а також унормувала деякі аспекти розміщення реклами та просування європейського продукту⁴. В 1997 р. до Директиви були внесені зміни. Зокрема, внесені положення про події особливої

¹ Міщук О. Правові засади діяльності аудіовізуальних засобів масової інформації / Науковий блог Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2016/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%B7%D0%>

² Рекомендація 1506 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Свобода слова та інформації в засобах масової інформації в Європі». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_605#Text.

³ Міщук О. Правові засади діяльності аудіовізуальних засобів масової інформації / Науковий блог Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2016/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%B7%D0%>

⁴ Міщук О. Правові засади діяльності аудіовізуальних засобів масової інформації / Науковий блог Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2016/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%B7%D0%>

суспільної значущості й обов'язковість доступу населення до їх трансляції.

Не можна оминати увагою Європейську конвенцію про транскордонне телебачення, яка за змістом є близькою до Директиви «Телебачення без кордонів», яка була ратифікована Україною у грудні 2008 р. 1 липня 2009 р. Україна набула статусу повноправного учасника Конвенції, залишивши за собою право обмежувати на своїй території ретрансляцію програм, що містять рекламу алкогольних напоїв, у частині, що не відповідає національному законодавству¹.

Чимало документів країн Європи присвячено питанням суспільного мовлення². У 2000 році Комітет міністрів РЄ ухвалив рекомендацію «Про незалежність і функції регулювальних органів в секторі мовлення», сформулювавши принципи щодо незалежних регулювальних органів, які передбачають³: законодавче визначення норм забезпечення незалежності, обов'язків, повноважень, процедур призначення, звітності та джерел фінансування; захист від втручання, недопущення конфлікту інтересів, прозору процедуру призначення; унеможливлення політичного тиску; професійну компетентність; фінансову незалежність; право ухвалювати нормативні документи, здійснювати ліцензування, брати участь у плануванні частот;

¹ Міщук О. Правові засади діяльності аудіовізуальних засобів масової інформації / Науковий блог Національний університет «Острозька академія». URL: <https://naub.ua.edu.ua/2016/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%B7%D0%>

² У Резолюції про роль суспільного мовлення в мультимедійному суспільстві (жовтень 1996 р.) Європарламент визначив необхідність підтримки суспільного мовлення як ключового елемента в розвитку інформаційного суспільства. Рада ЄС у своїй Резолюції від 25 січня 1999 р. посіла більш стриману позицію, відзначивши, що, незважаючи на важливу роль суспільного мовлення, його фінансування державою не повинно впливати на кон'юнктуру ринку та конкуренцію.

³ Яковець А. Телевізійна журналістика: теорія і практика: підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 93.

контролювати дотримання законодавства й умов ліцензій, накладати санкції; заборону апріорного контролю за програмуванням; обов'язкову публікацію регулярних або спеціальних звітів; підконтрольність з питань законності функціонування та прозорості фінансової діяльності¹.

Гарантії незалежності органів регулювання мовлення забезпечуються передусім системою їх формування. Призначення членів регуляторних органів здійснюється здебільшого за трьома основними напрямками: органами виконавчої влади або президентом; парламентом; за «змішаною» системою². Судова влада безпосередньо залучена до формування таких органів лише в Австрії й Португалії³. Разом з тим, для виконання відповідних обов'язків іноді обираються судді високого рівня. Громадськість бере участь у регулюванні комерційного мовлення Німеччини і Люксембурга, суспільного мовлення Німеччини, Ірландії та Кіпру, в консультативних органах Бельгії й Португалії. У більшості випадків юрисдикція органів регулювання поширюється на всю територію країни. Винятками є самостійні органи регулювання у кожній із земель Німеччини, в іспанській Каталонії. Окремими органами регулюється мовлення для франкомовної й фламандської громад Бельгії⁴.

Наразі у світі важливу роль відіграють Інтернет-ЗМІ. Аналіз сучасних міжнародних правових норм і рекомендацій щодо їх діяльності дозволяє констатувати, що вони

¹ Рекомендація Rec (2000) 23 Комітету міністрів Ради Європи «Про незалежність і функції регулювальних органів у секторі мовлення». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_728#Text.

² Державне регулювання аудіовізуальних засобів масової комунікації : європейський досвід та Україна: [монографія] / Ю. В. Палагнюк. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. С. 79.

³ Прайс М. Телевидение, телекоммуникации и переходной период : право, общество и национальная идентичность / [пер. с англ.]. Москва : Изд-во МГУ, 2000. С. 395.

⁴ Перспективы лицензирования телерадиовещания в России : правовой аспект / [авт. текста Д. Леонарди]. Москва : Институт проблем информационного права, 2004. С. 310.

передовсім ґрунтуються на принципах стимулювання саморегуляції їхньої діяльності та мінімізації державного контролю й обмежень на поширення інформації в Інтернеті, неможливості встановлення обмежень для контенту в Інтернеті, більших, ніж обмеження для інших медіа (зокрема, на цьому зосереджена низка документів, прийнятих Радою Європи: Резолюція № 1120 «Про вплив нових комунікативних та інформаційних технологій на демократію» (1997 р.), «Декларація про Європейську політику в області нових інформаційних технологій» (1999 р.), «Декларація про свободу комунікацій в Інтернеті» (2003 р.))¹.

Водночас у міжнародних правових нормах значна увага приділяється протидії розповсюдженню протизаконного контенту в мережі Інтернет. Зокрема, у прийнятому ЄС Плані щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом від 1 січня 1998 року надається тлумачення поняттям «матеріали протизаконного змісту» та «матеріали засудливого змісту»².

Під матеріалами протизаконного змісту розуміються такі, що мають відношення: до національної безпеки (інструкції з виготовлення вибухових пристроїв, з незаконного виробництва наркотиків, з проведення терористичних акцій); до захисту неповнолітніх (образливі форми маркетингу, сцени насильства, порнографія); до захисту людської гідності (підбурювання до расової ненависті або расової дискримінації); до економічної безпеки (шахрайство, інструкції з піратського використання кредитних карток); до захисту інформації (діяльність злочинних хакерів); до захисту приватного життя (недозволена передача персональних даних, електронне переслідування); до

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² План заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_097#Text.

захисту репутації (наклеп у пресі, незаконна порівняльна реклама); до інтелектуальної власності (недозволене поширення творів, захищених авторським правом, наприклад, комп'ютерних програм або музичних творів) (ст. 1)¹.

Під матеріалами засудливого змісту розуміються такі, що не є протизаконними, проте поширення яких обмежене (наприклад, тільки для дорослих), а також зміст яких може образити деяких користувачів, хоча їх опублікування не обмежене в силу принципу свободи самовираження (ст. 1)².

З огляду на зазначене, відносно цих двох категорій застосовуються зовсім різні заходи. Так, матеріалами протизаконного змісту займаються, за місцем їх створення, правоохоронні органи, дії яких регулюються національними законодавствами й угодами про судову співпрацю (ст. 2.1)³. Щодо матеріалів засудливого змісту, то передусім слід надати користувачам можливість самим вирішувати проблему виключно технічними засобами (за допомогою систем фільтрації та рейтингової оцінки змісту), підвищуючи батьківську обізнаність і розвиваючи саморегулювання, здатне створити необхідні рамки, зокрема стосовно захисту неповнолітніх (ст. 2.1)⁴.

Затвердити на міжнародному рівні більш жорсткі правила з регулювання Інтернету та розділити сферу контролю над ним за фактичними державними кордонами намагалися Росія, КНР і арабські країни під час Всес-

¹ План заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_097#Text.

² Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

⁴ План заходів щодо забезпечення безпечного користування Інтернетом. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_097#Text.

вітньої конференції міжнародного електров'язку в Дубаї (3-15 грудня 2012 р.)¹. Головним підсумком конференції стало підписання нового Регламенту міжнародного електров'язку, проте відповідно до п. 2 ст. 10 Регламенту він та додаткові резолюції не мають обов'язкового характеру².

При розробці нового Регламенту основним предметом суперечки постало питання, чи має Міжнародний союз електров'язку взяти на себе регулювання Інтернетом, а також пропозиція надати розширені повноваження з управління його національними сегментами урядам (зокрема, право на розподіл IP-адрес і доменних імен)³. У підсумку слово «Інтернет» у документі не зустрічається, проте в ньому йдеться про «необхідність запобігати поширенню небажаних масивів електронних повідомлень» (ст. 5 В)⁴.

Аналіз закордонного внутрішньодержавного законодавства у сфері ЗМІ дозволяє констатувати, що, незважаючи на відсутність на міжнародному рівні загальноприйнятого визначення поняття «Інтернет-ЗМІ», низка держав здійснило спроби регулювання їх діяльності, здебільшого шляхом застосування до них, тих внутрішньодержавних правових норм, що розповсюджуються на традиційні ЗМІ⁵.

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² Конач В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. URL: <http://niss.gov.ua/en/node/1107>.

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

⁴ План мероприятия по обеспечению безопасного пользования Интернетом: Европейский Союз. 01.01.1998 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_097.

⁵ Конач В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. URL: <http://niss.gov.ua/en/node/1107>; Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

Узагальнюючи наявну зарубіжну практику правового регулювання інформаційної діяльності Інтернет-ЗМІ, можна виокремити два глобальних підходи¹. Так, «східний підхід» передбачає більш прискіпливий контроль з боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність певного виду премодерування інформаційних ресурсів, зокрема в мережі Інтернет, у межах політичної ідеології країни, мінімізації саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. «Західний підхід» базується на принципах свободи користування інформаційними ресурсами, встановлення розумного балансу між нормативно-правовою базою та інструментами саморегуляції, регулювання державою найважливіших положень, які в основному стосуються загальних принципів і технічних стандартів інформаційної діяльності, а також визнанням того, що те, що незаконно в режимі офлайну, є незаконним і в режимі онлайн².

Інтернет в країнах ЄС регулюється як загальними для Союзу законами, так і окремо в кожній країні внутрішньодержавними законами³. При цьому низка європейських держав здебільшого поширюють на Інтернет-ЗМІ компетенції традиційних законів та установ, створених на їхній підставі. Головна відмінність усередині європейських країн полягає у тому, що в англосаксонській правовій системі поширення юрисдикції традиційних законів на діяльність у мережі відбувається через судову практи-

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² Цехан Д. Правове регулювання мережі Інтернет як передумова її декриміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. 2012. Випуск 65. URL: http://194.44.242.244/Portal/Soc_Gum/Apdip/2012_65/Tsehan.pdf.

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

ку, а у континентальній – шляхом адаптації існуючих законів до нових умов¹.

Водночас варто зауважити, що такі країни, як США та Англія, взагалі не мають окремого законодавства для ЗМІ. Будь-яка інформаційна діяльність у цих державах регулюється на підставі цивільного, кримінального та іншого законодавства. Тому виокремлення мережевих ЗМІ з усієї безлічі Інтернет-ресурсів не є для них нагальною проблемою. Відповідність інформації, що розміщується на сайтах, законодавчим нормам контролюється регуляторними органами загальної юрисдикції та судами, які застосовують для Інтернету адаптоване загальне законодавство².

Так, у Сполучених Штатах Верховний Суд у 1996 р. скасував на підставі Першої поправки Закон про регулювання Інтернету, а у 1998 р. Верховний суд штату Нью-Йорк прийняв рішення, згідно з яким всі Інтернет-сайти, незалежно від їхнього змісту та професійного рівня, вважаються засобами масової інформації³. Таким чином будь-який автор, що публікує свої матеріали у мережі, вважається журналістом, незалежно від наявності відповідного посвідчення або приналежності до редакції, та має право отримувати й розповсюджувати інформацію так само, як це роблять співробітники інших ЗМІ⁴.

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

⁴ Конач В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/#_ftn17.

У Франції Державна рада з юридичних питань у 1998 р. зробила висновок про відсутність необхідності створювати окреме правове поле для Інтернет-мережі та про логічне застосування до них тих правових норм, які діють щодо інших ЗМІ. Так, 3 серпня 1999 р. один з окружних судів Франції відмовився розглянути позов компанії, що випускає комп'ютерні журнали, на критичні зауваження щодо авторів цих журналів, які були розміщені в Інтернеті¹. Суд вирішив, що вебсайт, який містить редакторські матеріали, рекламу (банери), перелік Інтернет-адрес, регулярно оновлюється і постачає інформацію, є засобом масової інформації, а справа про нього не підлягає вирішенню окружним судом².

Чи не найсуворіше регулювання Інтернет-ЗМІ здійснюється в КНР, яка, за версією організації правозахисників «Репортери без кордонів», входить до десятки «держав – ворогів Інтернету»³. Сайти, що знаходяться в КНР, здійснюють реєстрацію в Міністерстві промисловості та інформаційних технологій, яка дозволяє виявити автора «незаконного контенту»⁴. Окрім зазначеного, відповідно до оновлених Правил Інтернет-регулювання, які уряд Китаю затвердив 27 грудня 2012 року, легалізовано офіційне видалення користувацьких повідомлень з популярних сервісів або вебсторінок на сайтах, які з точки зору регу-

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² Конач В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. URL: http://old2.niss.gov.ua/articles/1085/#_ftn17.

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

⁴ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

ляторів містять «незаконну» інформацію, без відповідного судового рішення¹. Новий закон пропонує сервіс-провайдерам одразу ж після виявлення припиняти передачу незаконної інформації та вживати відповідних заходів, включаючи видалення цих даних, збереження записів про користувачів і передачу цієї інформації наглядовим органам².

За кордоном представники ЗМІ мають право на фінансову, страхову та психоемоційну підтримку з боку роботодавця. Кожна організація несе відповідальність за життя й безпеку журналіста. Перед тим як відправити журналіста на завдання, редактор закордонного ЗМІ має зважити на безпеку складову з огляду на місце відрядження й можливі загрози життю і здоров'ю кореспондента та попередити про це³.

Однією з найрозвинутіших європейських країн у цьому плані є Німеччина. Представники німецьких ЗМІ під час своєї роботи вільно користуються своїми законними правами, до речі, значно ширшими, аніж у будь-якого пересічного громадянина⁴. Німецький журналіст має право вимагати від державних установ закрити від суспільства інформацію та використовувати у своїй роботі. Подана ним інформація повинна бути достовірною і перевіреною, мати конфіденційний характер, якщо справа ще не завершена. Представ-

¹ Правительство КНР легализовало удаление информации из интернета без решения суда / SecurityLab by Positive Technologies. 29.12.2012 р. URL: <http://www.securitylab.ru/news/435723.php>.

² Конах В. Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. URL: <http://niss.gov.ua/en/node/1107>.

³ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

⁴ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

ники масмедіа не можуть користуватися журналістськими правами в особистому буденному житті, що дуже поширено в сучасній Україні. Всі журналісти Німеччини є недоторканими, за ними не можна слідкувати і прослуховувати правоохоронним органам. Розслідуючи справу, журналіст може висловити свою підозру особі, яка фігурує в його журналістській роботі, і на підставі достовірної інформації та фактів подати матеріали до суду. Як правило, журналістові не відмовляють у клопотанні й судові розслідування такого роду майже на 100 % задовольняються¹.

Права журналістів у зоні збройного конфлікту безпосередньо закріплені в Конвенції про закони і звичаї суходільної війни (1907 р.), Конвенції про поводження з військовополоненими (1949 р.) і у I Додатковому протоколі до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів².

Журналісти відповідно до I Додаткового протоколу Женевських конвенцій, у разі потрапляння до полону, користуються всіма правами військовополонених. Це пов'язано з наявністю у військового кореспондента формального права супроводжувати військові формування. У разі виникнення сумнівів щодо статусу особи, яка претендує на статус військовополоненого, ця особа залишається під захистом міжнародного гуманітарного права до вирішення питання компетентним судом (Конвенція «Про поводження з військовополоненими» 1949 р., ст. 5)³.

¹ Інтернет-ЗМІ в Україні: проблеми визначення нормативно-правового статусу та врегулювання діяльності. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1085>

² Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. С. 16.

³ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text; Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. С. 17.

У той час як Комітет Червоного Хреста вважає, що журналісти повноцінно захищені Женевськими конвенціями та їх Додатковими протоколами, низка експертів та медіа-правозахисних міжнародних організацій, таких як: Комітет із Захисту Журналістів (Committee to Protect Journalists), Міжнародна Федерація Журналістів (International Federation of Journalists), Репортери без Кордонів (Reporters Without Borders), Міжнародний Інститут Преси (International Press Institute) та ін. – заявляють про необхідність окремих положень, які б посилювали захист працівників ЗМІ у зонах бойових дій. Вони висунули низку пропозицій, спрямованих на встановлення кращих стандартів з безпеки, з більш жорстким застосуванням положень Додаткових протоколів включно, але досі згоди з цього питання дійти не вдалося. У цьому контексті варто зазначити, що посягання на життя і здоров'я, свободу, майно цивільного населення (а отже, і журналістів) в умовах міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права. Якщо такі дії є навмисними, то вони можуть бути визнані воєнним кримінальним правопорушенням¹. У разі визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду та ратифікації Римського статуту буде створено реальну можливість розгляду цим Судом обвинувачень у скоєнні таких кримінальних правопорушень в Україні.

Варто зауважити про два основних дискусійних моменти щодо визначень міжнародного гуманітарного права. По-перше, зауважується, що відповідно до ст. 79 Додаткового протоколу – основного документа, що окреслює специфіку захисту журналістів, які працюють у зоні конфлікту, стверджується, що «журналісти розгляда-

¹ Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. С. 20.

ються як цивільні особи». Нюанси цього формулювання не надають журналістам жодних переваг, оскільки міжнародне гуманітарне право виділяє дві категорії: комбатантів та некомбатантів (включно із цивільними)¹.

По-друге, стверджується, що за відсутності чіткого визначення, хто є журналістом, межі застосування Женевських конвенцій та Додаткових протоколів стають розмитими. І дійсно, враховуючи зростаючу кількість громадських журналістів, блогерів та беручи до уваги можливість, які надають соцмережі, не просто чітко визначити, хто є журналістом, а хто – медійно активним громадянином. І це знову ж таки не має вирішального значення для норм гуманітарного права, оскільки, окрім військових журналістів, які мають спеціальний статус, решта співробітників ЗМІ підпадають під категорію цивільного населення. Отже, ці дебати набудуть важливості лише за умови, якщо журналістам буде вирішено надати особливий статус порівняно із цивільними².

Підбиваючи висновки, можна сказати, що міжнародно-правове забезпечення діяльності ЗМІ у світі перебуває на належному рівні. Вся ця система прав та захисту ЗМІ складалася десятиліттями та прописана в багатьох міжнародно-правових актах. Але варто зауважити, що, незважаючи на, здавалося б, міцну правову базу діяльності ЗМІ, проблеми в міжнародній журналістиці існують. В одних країнах – це проблема свободи слова, в інших, окрім свободи слова, – безпека журналістів. Утім, є держави, на які потрібно орієнтуватися. Загалом на діяльність ЗМІ впливає дуже багато внутрішніх чинників, що і провокує

¹ Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. С. 21.

² Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, 2016. С. 21.

різні проблеми в порушенні законних прав журналістів, але безпосередньо кожному журналісту особисто треба орієнтуватися також на міжнародні канони в журналістиці.

Питання до розділу 1

1. Поясніть, чому ЗМІ вважають одним з основних інструментів соціального реагування?
2. Якими нормативно-правовими актами забезпечується правовий статус журналістів?
3. Поясніть, чому ЗМІ є специфічним об'єктом правової регламентації?
4. Які нормативно-правові акти регламентують діяльність ЗМІ в Україні?
5. Які Вам відомі європейські стандарти свободи слова та системи контролю за їх дотриманням?
6. Назвіть відмінності «східного підходу» та «західного підходу» щодо правового регулювання інформаційної діяльності ЗМІ.
7. У яких країнах відсутнє окреме законодавство щодо діяльності ЗМІ?
8. Які міжнародні нормативно-правові акти закріплюють діяльність журналістів у зоні збройного конфлікту?
9. Поясніть поняття «матеріали протизаконного змісту» та «матеріали засудливого змісту» відповідно до міжнародного законодавства.
10. Що відноситься до сфери професійної діяльності журналіста згідно із Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»?

Розділ 2

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ДЕРЖАВНОЮ ОХОРОНОЮ

2.1. Дотримання свободи слова в умовах інформаційної війни

У сучасному світі однією з визначальних ознак демократичного суспільства є свобода слова та свобода преси. У правовій демократичній державі права на свободу думки та слова належать до основних конституційних і політичних прав і свобод людини та громадянина. Свобода преси, її вільне, позбавлене зовнішнього втручання функціонування є такою ж ознакою розвинутого демократичного суспільства, як і існування незалежних гілок влади – законодавчої, виконавчої й судової. Саме тому незаангажовані ЗМІ ще називають «четвертою владою». Зазвичай свобода слова виключає будь-яку цензуру. Але будь-яка свобода слова повинна мати межі, адже в іншому випадку вона може набути руйнівних для суспільства форм. Саме тому державні інституції формують певні важелі впливу на ЗМІ, аби їхня діяльність не створювала загрози національній

безпеці країни. Всі вони прописані у низці законів, нормативно-правових актів, указів Президента України, постанов КМ України та центральних органів виконавчої влади тощо, яких на сьогодні нараховується близько ста.

Перетворення інформації на товар, що має певну цінність і відповідну вартість, спричинило появу принципово нового об'єкта безпеки – інформації та інформаційних ресурсів. Адже спочатку інформаційну безпеку розуміли як власне захист самої інформації від несанкціонованих дій: ознайомлення, копіювання, модифікацію, знищення тощо. Згодом прийшло усвідомлення того, що потрібно захищати не лише інформацію та інформаційні ресурси, а й суспільство, громадян і державу від інформації, що може здійснювати на них негативний вплив¹. Ця обставина стимулювала зусилля юристів та законодавців, спрямовані на нормативно-правове регулювання вказаної сфери.

Обмеження свободи слова державою

На сучасному етапі розвитку суспільства значна кількість антагонізмів перейшла в інформаційний простір, який став новим «полем» світоглядного й ідеологічного суперництва і ринкової конкуренції. Роль та місце інформаційних технологій і ЗМІ у суспільно-політичному житті значно зросла – вони стали одним із ключових засобів досягнення військово-політичних цілей різних держав, політичних сил тощо, а інформація – зброєю, яка не завдає фізичної шкоди, проте може стати «детонатором» для початку кардинальних, доленосних деструктивних процесів у суспільстві, про що свідчать і сучасні події в Україні. Нині засоби масової інформації перетворилися на засіб гібридної війни, і значення інформаційної компоненти неухильно зростає. Потужність інформаційного впливу на великі

¹ Правовий захист інформації: навчальний посібник / Н.І. Логінова, Р.Р. Дробожур. Одеса, 2015. С. 28, 29.

маси людей та роль ЗМІ (як найбільш ефективного інструменту такого впливу) важко переоцінити. Моніторинг матеріалів, що функціонують у вітчизняному інформаційному просторі в умовах складної суспільно-політичної ситуації в Україні, воєнної агресії з боку Російської Федерації дає підстави для констатації, що діяльність значної частини масмедіа завдає шкоди національним інтересам України. Це пов'язано з тим, що ЗМІ з метою зацікавлення якомога більшої аудиторії задля підвищення власних рейтингів та отримання фінансових надходжень часто вдаються до перекручування фактів, поширення тенденційної, відверто неправдивої та деструктивної інформації. Сприяє цьому і «вільне» тлумачення журналістами права на свободу слова – одного з головних прав людини та життєво важливого елемента функціонування демократичного суспільства, а також розуміння такого права як уседозволеності.

Позиціонуючи пресу як «четверту владу», необхідно наголосити на тому, що, як і традиційні гілки влади, засоби масової інформації, володіючи визначеними законодавцем правами й гарантіями, зобов'язані також нести відповідальність за свою діяльність. З цією метою законодавством України передбачені певні обмеження, покликані зберегти вказаний баланс і не допускати свавілля в діяльності преси, які також зобов'язують журналістів діяти в існуючому правовому й етичному полі.

Конституцією України передбачено, що свобода слова і, відповідно, свобода преси можуть бути обмежені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, протидії розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Такі обмеження також кореспондуються з положеннями п. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основних

свобод, де чітко зазначено, що свобода слова та ЗМІ може підлягати обмеженням або санкціям, які встановлені законом і є необхідними в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам¹.

Необхідність таких обмежень насамперед обґрунтовується тим, що сучасні ЗМІ часто стають джерелом інформації, яка сприяє зміцненню позицій терористів та різного роду екстремістів, ускладнює дії співробітників правоохоронних органів, дискредитує чинну владу тощо, а також відіграють роль детермінанти соціальних конфліктів².

Неприпустимість зловживання свободою преси закріплена Законом України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні», згідно з яким встановлено вичерпний перелік випадків таких зловживань. Ними, зокрема, є заклики до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України, пропаганда війни, насильства та жорстокості, розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі, втручання в особисте і сімейне життя особи та нанесення шкоди її честі й гідності. Закон України «Про інформацію», встановлюючи основні принципи інформаційних відносин і державної інформаційної політики, гарантує право кожного на доступ до повної та достовірної інформації, яка кореспондується з одним з основних професійних обов'язків журналістів – подавати до публікації об'єктивну і достовірну інформацію³.

¹ Протокол № 10 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_171#Text.

² Селіна М. Проблемні аспекти між дотриманням свободи слова та забезпеченням національної безпеки України. *Особливості взаємодії засобів масової інформації з правоохоронними органами : міжнародний та національний досвід* : матеріали міжнародного круглого столу (23 листопада 2016 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 18.

³ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

У разі таких зловживань або порушень професійних обов'язків ЗМІ та їх працівники несуть відповідальність. Одним із засобів перешкодження таким діям може стати припинення випуску видання.

У той же час законом встановлено обставини, за яких виключається відповідальність ЗМІ та можливість ставити питання про зловживання свободою преси. Такими випадками, зокрема, відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» є: поширення інформації, що міститься у відповіді на запит на інформацію, представлений відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», відомості є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб, або дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього.

Окремою категорією, яка виключає відповідальність і надає додаткові гарантії свободи слова та преси, є оціночні судження, а іноді – суб'єктивні оцінки певних явищ і дій. Закон України «Про інформацію» визначає, що оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (вживання метафор, гіпербол, алегорій, символів, сатири тощо). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їхньої правдивості¹.

Аналогічні висновки зроблені також Європейським судом з прав людини у справі «Джерусалем проти Австрії», у рішенні якого зазначається, що «... існування

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

фактів може бути наочно доведено, в той час як суб'єктивна оцінка не потребує доказів. Вимога довести правдивість суб'єктивної оцінки неможлива і сама по собі порушує свободу думки, що є основою права, гарантованого статтею 10 ...»¹. Касаційний кримінальний суд ВС враховує ці положення і посилається у своїх рішеннях на подібну практику. Так, у параграфах 40-42 рішення у справі «Українська Прес-Група» проти України» від 29 березня 2005 року Європейський Суд з прав людини зазначив, що журналістська свобода передбачає використання висловлювань, деякою мірою перебільшених або навіть провокаційних. При дотриманні умов параграфу 2 статті 10 Конвенції право вільно передавати інформацію поширюється не лише на «інформацію» та «ідеї», які сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, але й такі, які ображають, шокують чи викликають стурбованість. Такими є вимоги плюралізму, толерантності й лібералізму, без яких немає «демократичного суспільства». Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною і порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється статтею 10 Конвенції (рішення у справі *Lingens v. Austria*, стор. 28, параграф 46). Однак навіть якщо висловлення є оціночним судженням, пропорційність втручання має залежати від того, чи існує достатній фактичний базис для оспорюваного висловлювання². Залежно від обставин конкретної справи, висловлювання, яке є оціночним судженням, може

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 29.

² Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 березня 2018 р. у справі № 761/8035/16-ц. URL.: https://verdictum.ligazakon.net/document/73157048?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.249952134.1898978083.1615279913-739233832.1615279913.

бути перебільшеним за відсутності будь-якого фактичного підґрунтя.

Варто також зауважити, що, регулюючи у свободу слова, держава має дотримуватися спеціальних умов, розроблених міжнародною спільнотою.

Так, Кемденські принципи зі свободи вираження поглядів та рівності від 2009 року містять такі вимоги:

- положення національних конституцій мають чітко прописувати рамки припустимих обмежень на право висловлювання думки, включаючи те, що ці обмеження мають бути передбачені законом;
- ці обмеження мають бути вузько визначені для забезпечення законних інтересів, визнаних конституцією; бути необхідними в демократичному суспільстві для захисту цих інтересів (принцип 2).

Для порівняння, у Конституції України (ст. 34) зазначена лише перша умова¹:

- країни повинні поважати той фундаментальний принцип, що будь-яке регулювання ЗМІ повинне здійснюватися з боку органів, які незалежні від уряду, підзвітні перед громадськістю і прозорі у своїй роботі (принцип 5);
- країни не повинні нав'язувати обмеження на свободу вираження думки, які не відповідають стандартам, визначеним в ЄКПЛ*. Такі обмеження: 1) мають бути чітко і вузько визначені й відповідати важливому громадському інтересу; 2) повинні стати найменш агресивним засобом, що застосовується, тобто коли відсутні інші засоби, які були б ефективні, але в той же час такі, що менше обмежують свободу висловлення думки, не є занадто масштабними, тобто не обмежують свободу слова в широ-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.

кому чи неспрямованому значенні, або виходять за масштаби висловлювань, що становлять небезпеку, або забороняють правомірне вираження думки. Крім того, вони мають бути пропорційними, тобто вигода від захисту інтересів повинна переважати збитки, що спричиняються свободі висловлювання думки, зокрема і санкціями, які вони затверджують.

У свою чергу, Рабатський план дій, спираючись на Кемденські принципи, надає розгорнуту точку зору міжнародних експертів щодо речей, які має заборонити держава, не порушуючи при цьому свободу слова¹.

Пункт 14 Плану серед таких речей зазначає «висловлювання, що підпадають під визначення «мови ворожнечі». Вони можуть бути обмежені «... на різних підставах, таких як повага до прав інших, громадський порядок, а іноді навіть міркування національної безпеки. Держави також зобов'язані «заборонити» висловлювання, що зводяться до «спонукання» до дискримінації, ворожнечі або насильства»². Проте обмеження свободи слова має бути винятковою мірою. Саме тому, на думку авторів Плану, обмеження повинні відповідати таким вимогам: «вони мають бути чітко і вузько визначені, відповідати нагальній громадській необхідності, вони повинні бути найменшою з усіх доступних заходів мірою вторгнення в громадське і особисте життя, не бути занадто широкими (тобто не припускати широких або невизначених обмежень

¹ Рабатський план дій із заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства (2014). Висновки і рекомендації чотирьох регіональних експертних нарад, організованих УВКПЛ в 2011 році, прийняті експертами в м. Рабат (Марокко) 5 жовтня 2012 р. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf.

² Рабатський план дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті, представляючої собою підстрекательство к дискриминации, вражде или насилию. URL: <http://www.sova-center.ru/directory/2014/11/d30593/>.

свободи слова), бути співрозмірними в тому сенсі, що користь для інтересів, які захищаються, перевищує збиток, спричинений свободі висловлювання думки» (п. 18)¹.

Також державам був запропонований тест з шести частин для ідентифікації висловлювань, які підлягають переслідуванню у кримінальному порядку (п. 22):

– *Контекст*. Контекст дуже важливий для оцінки того, чи дійсно конкретні висловлювання спонукають до дискримінації, ворожнечі або насильства, оскільки він може мати пряме відношення до намірів або причини. Контекстуальний аналіз повинен помістити висловлювання в соціальний і політичний контекст, що переважає в той момент, коли це висловлювання було зроблене або поширювалося.

– *Оратор*. Необхідно враховувати становище або статус у суспільстві того, хто говорить, зокрема, становище цієї особи або організації стосовно цільової аудиторії висловлювання.

– *Намір*. Халатність та безрозсудність не є достатніми підставами кваліфікації дій як «пропаганда» або «збудження ненависті». Це передбачає наявність трикутника стосунків між об'єктом висловлювання, суб'єктом висловлювання й аудиторією.

– *Зміст або форма*. Зміст висловлювання – один з основних об'єктів судового розгляду і головна складова збудження ненависті. Аналіз змісту припускає з'ясування того, наскільки прямим і провокаційним було висловлювання, а також розгляд форми і стилю, характеру висунутих оратором аргументів, збалансованості аргументації та ін.

– *Ступінь публічності*. Цей пункт включає такі елементи, як доступність висловлювання, характер адреса-

¹ Рабатский план действий по запрету пропаганды национальной, расовой или религиозной ненависти, представляющей собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию. URL: <http://www.sova-center.ru/directory/2014/11/d30593/>.

та, значущість і розмір аудиторії, чи є висловлювання публічним, які засоби його поширення. Необхідно взяти до уваги, чи поширювалося висловлювання за допомогою єдиної листівки, чи шляхом мовлення в засобах масової інформації або через Інтернет, якими були частота, кількість і ширина охоплення, чи мала аудиторія можливість діяти відповідно до провокаційних закликів; чи поширювалася заява у вузькому колі, чи стала загальнодоступною.

– Вірогідність реалізації заклику, включаючи невідворотність. Підбурювання до ненависті, за визначенням, є злочином у зародку. Дія, до якої спонукає висловлювання, не зобов'язана здійснитися для того, щоб висловлювання могло бути визнане кримінальним правопорушенням. Це означає, що суди повинні будуть встановити, чи існувала реальна вірогідність того, що висловлювання могло спровокувати фактичну дію проти цільової групи, усвідомлюючи, що в такому випадку має бути вказаний досить прямий причинно-наслідковий зв'язок¹.

Рабатський план дій у зв'язку з наведеними положеннями рекомендує державам запровадити «чітку відмінність між трьома типами висловлювань: висловлювання, яке є кримінальним злочином; висловлювання, яке не підпадає під кримінальне покарання, але може підлягати цивільному позову або адміністративним санкціям; висловлювання, яке не підлягає кримінальним, цивільним або адміністративним санкціям, але викликає стурбованість з точки зору толерантності, коректності і поваги прав інших людей»².

¹ Рабатський план дій по заперету пропаганды национальной, расовой или религиозной ненависти, представляющей собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию. URL: <http://www.sova-center.ru/directory/2014/11/d30593>.

² Рабатський план дій по заперету пропаганды национальной, расовой или религиозной ненависти, представляющей собой подстрекательство к дискриминации, вражде или насилию. URL: <http://www.sova-center.ru/directory/2014/11/d30593>.

Отже, хоча преса й покликана висвітлювати і поширювати інформацію, яка викликає значний суспільний інтерес, в той же час таке поширення має здійснюватися з урахуванням певних обмежень, встановлених як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Інформаційна безпека

Держава має захищати інформаційну сферу, а в певних випадках, як уже зазначалося, і контролювати її, аби це не зашкодило державним інтересам, адже стан інформаційної сфери, на думку експертів, посідає четверте місце за силою негативного впливу на стан соціальної безпеки і значно випередив за цим параметром такі сфери, як екологічна, зовнішньополітична та інші. У сучасному світі рівень розвитку та безпека інформаційного простору держави є системоутворюючими факторами, що активно впливають на стан політичної, економічної, військової, інформаційної та інших складових національної безпеки держави¹.

Дослідники відзначають, що рівень розвитку та безпека інформаційного середовища є одними з найвагоміших факторів у всіх сферах державної безпеки, вони активно впливають на стан політичної, економічної та інших складових державної безпеки України².

Серед найбільш небезпечних на сучасному етапі соціальних викликів українські експерти визначають загрозу посягань з боку окремих груп і осіб на права та свободи громадян, державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний по-

¹ Присяжнюк М., Белошевич Я. Інформаційна безпека України в сучасних умовах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. Київ, 2013. Вип. 30. С. 44.

² Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства: монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горючий, В.І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2014. С. 254, 255.

тенціал України. На третьому місці йде намагання маніпулювати свідомістю людей, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації у ЗМІ. І хоча у формулюванні цих двох загроз інформаційна безпека не згадується, очевидно, що саме комунікативно-інформаційна сфера життєдіяльності суспільства є тим середовищем, вплив на яке суттєво сприяє перетворенню цих загроз у реальність. Таким чином, нейтралізація цих загроз неможлива без вирішення відповідних завдань у комунікативно-інформаційній сфері. Це ще раз свідчить про наскрізну значущість інформаційної безпеки для забезпечення соціальної безпеки у всіх її сферах. Відчутно меншу, але все ж таки помітну увагу експерти приділяють загрозам, які безпосередньо належать до інформаційно-комунікативної сфери – поширення у ЗМІ культу насильства, жорстокості, порнографії (22,9 %), а також випадки обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації (14,3 %)¹.

Враховуючи це, доцільно розглядати інформаційну безпеку як невід’ємну складову інших сфер державної безпеки. Водночас інформаційна безпека є самостійною складовою державної безпеки, і в цьому виявляється її двоїсте спрямування. Це обумовлюється такими аспектами:

- прагненням кожної держави реалізувати й захистити власні національні інтереси, спрямовані на формування та накопичення національного інформаційного потенціалу в умовах глобалізації світових інформаційних процесів;
- необхідністю не лише розвивати й посилювати національний інформаційний потенціал, а й захищати його від широкого спектра наявних і потенційних інформаційних загроз;

¹ Бондаренко В.О. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми / В.О. Бондаренко, О.В. Литвиненко. URL: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/strateg.htm>.

- існуванням реальної потреби в захисті всіх суб'єктів інформаційних відносин від можливих негативних наслідків упровадження та використання інформаційних технологій;
- наявною можливістю інформаційного тиску на Україну, навіть інформаційної агресії з боку інших країн світу, з метою одержання односторонніх переваг у політичній, економічній, військовій та інших сферах, а також інформаційного впливу на свідомість і підсвідомість індивідів, на сім'ю, суспільство й державу, що становить загрозу державній безпеці¹.

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які докорінно змінюють систему соціальних комунікацій у суспільстві, зокрема суттєво впливають на механізми реалізації функцій державного управління, приводить до того, що інформаційна складова системи забезпечення соціальної безпеки набуває все більшого значення. Значно небезпечнішими стають інформаційні загрози, що трактуються як інформаційний вплив іншої сторони на свідомість, підсвідомість, інформаційні ресурси, інфосферу машинно-технічних систем та інші об'єкти інформаційної інфраструктури країни, спроби нав'язати особистості, суспільству й державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Саме через свою специфіку та принципову значущість інформаційно-комунікативна сфера стає чи не першочерговим і пріоритетним об'єктом впливу з боку агресора, адже це є чи не найшвидший шлях дестабілізації системи державного управління та суспільно-політичної ситуації загалом.

¹ Леонов А. П. Комп'ютерна злочинність і інформаційна безпека. Мінськ: АРІЛ, 2000. С. 87.

Коли йдеться про захист свободи вираження поглядів, міжнародні стандарти допускають можливість її обмеження для захисту певних інтересів держави, однак такі обмеження мають бути дійсно необхідними для захисту цих інтересів. Проте, незважаючи на свою надзвичайну важливість, національна безпека не може застосовуватися як правомірна підстава без будь-яких обмежень для втручання у свободу слова. Одне з перших таких обмежень викладено в рішенні ВС Нідерландів ще у 1916 році. Тоді суд визнав, що публікація не може бути заборонена для оприлюднення тільки на тій підставі, що вона може загрожувати національній безпеці. На думку суду, уряд мав довести, спираючись на власний досвід, яку інформацію можна обґрунтовано вважати такою, що за наявних обставин в разі оприлюднення такої публікації настануть негативні для державної безпеки наслідки¹.

Ця логіка згодом була підтримана як національними європейськими судами, так і ЄСПЛ². Захист громадського порядку також є важливою й законною підставою для обмеження свободи слова, особливо коли мовиться про нестабільну, потенційно небезпечну або вкрай криміногенну ситуацію. Тим не менше, одні з найбільш чітких вимог до обмеження свободи слова з огляду на охорону громадського порядку були сформульовані, наприклад, ВС США у справі *Brandenburg v. Ohio* у 1969 р., де правомірними такі обмеження є лише за дотримання двох вимог:

- висловлювання має бути «спрямованим на підбурювання чи спричинення безпосередніх неправомірних дій»;

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С.43.

² Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С.43.

– таке висловлювання «ймовірно, призведе до таких неправомірних дій»¹.

Втім, такі розумні обмеження свободи слова заради загального блага можуть по-різному інтерпретуватися у деяких країнах.

Наприклад, можна навести ситуацію в Україні з використанням мови ворожнечі, яку регулюють різні нормативні акти – КК України, закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про захист суспільної моралі», «Про інформацію». Внаслідок цього виникає заплутане й непослідовне регулювання відповідальності за використання мови ненависті, що призводить до різного роду колапсів. На жаль, з цим українці стикаються щодня, хочуть вони того чи ні. Мова ворожнечі зараз сприймається як звичайне і буденне явище, яке перестало різати слух. Основним напрямком її використання є формування «образу ворога» в різних варіантах і модифікаціях, пропаганда ворожнечі, ненависті до зовнішнього та внутрішнього «ворога», провокування хаосу з метою перешкодити діяльності невинних державних інститутів, а також роздмухування конфліктів щодо національних меншин та вразливих груп. Тобто йдеться про виклад чи трактування дражливих або делікатних тем, проте таке «висвітлення» не є безстороннім, його переповнює негатив². При цьому дискусії як такої не спостерігається, не ставиться мета вирішити проблему. Акцент робиться на вигаданих проблемах з метою відволікання населення від проблем нагальних. Тут одразу спадає на думку змодельований ззовні сценарій «протистояння» української та

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 43.

² Жуковська О.Л. Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. Київ : ВІПОЛ, 2004. С. 456.

російської мов в Україні, особливо напередодні та під час виборчих кампаній. Від журналістів майже не чути нейтральної термінології, їхню риторичку сповнює емоційна напруга. Звичайно, в українських ЗМІ наявний плюралізм підходів, проте журналісти відчують на собі тиск редакції, власника ЗМІ, суспільства, особливо, коли йдеться про політичні та гострі соціальні теми. Мова ворожнечі доволі вдало поєднується з ура-патріотизмом. Коли ми чуємо слово «патріотизм», передусім на думку спадає любов до батьківщини. Це один із видів любові до конкретно визначеного місця, приблизно так само, як і до рідних – батьків, близьких родичів чи інших осіб, які фактично стали такими. Як відчуття любові це поняття формується упродовж усього життя людини, ніхто з цим не народжується. Внаслідок цього особа може відчувати різні емоції: гордість, злість, ненависть, сум, жаль тощо. Водночас у деяких випадках вольовий компонент патріотизму бере гору, що призводить до того, що все інше (сім'я, здоров'я, робота, навчання, дружні стосунки тощо) набуває вторинного значення. Гіпертрофована форма патріотизму позиціонує глобальні й регіональні виклики як смертельні загрози для держави та суспільства, що потребують негайних, невідкладних і радикальних дій (наприклад, захист батьківщини). Відбувається злам суспільної свідомості, що часто набуває різних спонтанних форм волевиявлення народу (інколи деструктивних), прагнення «взяти все у свої руки», виявів охлократії, психології натовпу тощо. І це далеко не завжди гарантує досягнення результатів, що резонують з початковими очікуваннями (різкого поліпшення соціально-економічної ситуації, досягнення певних політичних цілей, підштовхування влади і політикуму до ухвалення певних рішень та практичних кроків, загального добробуту, справедливості та процвітання).

Зважаючи на зазначене вище, інформаційна безпека є необхідним елементом та передумовою вирішення фак-

тично всього кола проблем, що загрожують соціальної безпеці, і в цьому сенсі є однією з її ключових складових. У сфері нормативно-правового регулювання та практичної діяльності це означає, що жодна зі складових соціальної безпеки держави, суспільства та кожного громадянина не може залишити поза увагою необхідність створення безпечного та сприятливого інформаційно-комунікативного забезпечення.

Серед найбільш значущих ініціатив органів влади у цьому напрямку варто вказати на ухвалення у 2016 р. Доктрини інформаційної безпеки України, якою констатується наявність руйнівного інформаційного впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни. З огляду на це серед пріоритетів державної політики в інформаційній сфері позиціонуються такі чинники:

- законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави (зокрема з українського сегмента мережі Інтернет) інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення територіальної цілісності України, загрожує державному суверенітету, пропагує комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку;
- розвиток правових інструментів захисту прав людини і громадянина на вільний доступ до інформації, її поширення, оброблення, зберігання та захист¹.

У цьому контексті особливої актуальності набуває удосконалення системи інформування громадськості,

¹ Про Доктрину інформаційної безпеки України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. Введено в дію Указом Президента України від 29 грудня 2016 р. № 47/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

попередження поширення недостовірної, викривленої та «чутливої» для національної безпеки інформації, а також створення ефективного і швидкого механізму реагування на такі факти.

Потребує удосконалення взаємодія роботи пресгруп правоохоронних органів України зі ЗМІ, зокрема щодо роз'яснення необхідності у ретельній оцінці можливої шкоди національній безпеці внаслідок поширення тієї чи іншої інформації. Доцільно наголошувати представникам ЗМІ на необхідності збереження балансу між свободою слова і національною безпекою, особливо зважаючи на продовження воєнної агресії з боку Російської Федерації, складну суспільно-політичну й економічну ситуацію в країні.

Інформаційно-комунікаційна складова є одним із ключових елементів гібридної агресії, розпочатої проти України з боку РФ. Встановлення контролю над інформаційним простором та системами комунікації, дезінформація, залякування, маніпуляція масовою свідомістю – все це є одними з головних завдань гібридної агресії, і все це активно реалізується. На жаль, виявилось, що Україна у 2014 році була фактично не готовою до такого розвитку подій та до масованої й системної атаки на власний інформаційно-комунікативний простір з боку російського агресора. Тоді спостерігалася його найбільша вразливість для різного роду інсинуацій і пропагандистських атак та недосконалість нормативно встановленого механізму захисту від такого виду підривної діяльності ззовні.

Додаткової вразливості національний інформаційний простір набуває через істотне відставання діючої правової бази від реально існуючих інформаційних процесів у суспільстві. Розробку й удосконалення нормативно-правової бази забезпечення інформаційної безпеки необхідно перевести на постійну основу та розробити

відповідні механізми реалізації цього завдання, зокрема у сфері виявлення загроз інформаційній безпеці та розробки механізмів їхньої нейтралізації.

Інформаційна війна

Війна на сході України та анексія Росією Криму значно посилила інформаційну війну між протиборчими тaboraми. Офіційно термін «інформаційна війна» вперше був запроваджений у США в грудні 1992 року та вказував на необхідність всебічного обліку інформаційних ресурсів у системах управління збройними силами в умовах зіткнення з потенційним супротивником. Під інформаційною війною маються на увазі дії, що вживаються для досягнення інформаційної переваги в підтримці національної військової стратегії, за допомогою впливу на інформацію й інформаційні системи супротивника при одночасному забезпеченні безпеки і захисту власної інформації та інформаційних систем¹.

Військове протистояння на території України вперше за багато років викликало потребу комплексної ревізії та перегляду підходів до інформаційної політики держави. Причинами цього стали два фактори. По-перше, – це надзвичайно активне застосування з боку РФ практично усіх методів інформаційної війни: дезінформування, пропаганди, диверсифікації громадської думки, маніпулювання, психологічного та психотропного тиску; поширення чуток.

По-друге, ані органи влади, ані громадянське суспільство виявилися не готовими протистояти гібридному збройному конфліктові в інформаційній сфері². Доктри-

¹ Правовий захист інформації : навчальний посібник / Н.І. Логінова, Р.Р. Дробожур. Одеса, 2015. С. 35.

² Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 35.

на інформаційної безпеки України визначає такі реальні й потенційні загрози інформаційній безпеці у військовій сфері:

1. Використання інформаційного простору для підготовки та здійснення збройної агресії проти України, можливість втягнення України у збройні конфлікти чи протистояння з іншими державами через використання інформаційного простору.
2. Порушення вимог законодавства щодо збирання, оброблення, зберігання і передачі інформації з обмеженим доступом в органах військового управління та на підприємствах оборонно-промислового комплексу України.
3. Несанкціонований доступ до національних інформаційних і телекомунікаційних мереж та систем, що може порушити діяльність військових формувань, органів військового управління, ЗСУ загалом, або втручання в автоматизовані системи керування зброєю.
4. Реалізація програмно-математичних заходів та застосування інформаційних технологій з метою порушення функціонування систем управління воєною й оборонною сферами.
5. Навмисні дії, а також помилки персоналу при роботі з інформаційними та інформаційно-телекомунікаційними системами.

Умови гібридного збройного конфлікту чітко окреслили необхідність єдиних стандартів об'єктивності та збалансованості, контроль за дотриманням яких має здійснювати як держава, так і неурядовий сектор. Ці стандарти стосуються щонайменше трьох сфер:

- протидія мові ворожнечі та пропаганді війни;
- розробка механізмів втручання держави у свободу слова з оглядом на законність і необхідність такого втручання;

– чіткий розподіл функцій та повноважень усіх суб'єктів інформаційної політики. Одним з дійових засобів реагування на виклики нав'язаної ззовні інформаційної війни можна вважати створення у 2015 році Міністерства інформаційної політики України, яке було визначене головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету нашої держави. Серед ключових завдань цього відомства зазначені розробка стратегії інформаційної політики України, концепції інформаційної безпеки держави, а також протидія інформаційній агресії з боку Російської Федерації. До стратегічних напрямів діяльності міністерства входить інформаційна реінтеграція тимчасово непідконтрольних територій Луганської та Донецької областей, анексованого Криму та внутрішньо переміщених осіб¹.

Упродовж 2015–2017 рр. міністерством, з-поміж інших, були розроблені:

- проект розпорядження КМ України «Про схвалення Концепції інформаційної безпеки України» (2015);
- Стратегія інформаційної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (2016);
- проект розпорядження КМ України «Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Криму» (2017);
- проект розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції окремих територій на Сході України, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноважен-

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 27.

ня, та територій, прилеглих до району проведення антитерористичної операції» (2017)¹.

Захист свободи слова, задекларований як один з основних пріоритетів міністерства, відбувається, таким чином, переважно у напрямках фізичного захисту журналістів, а також технологічних аспектів захисту інформаційного простору держави. За першим напрямком міністерством у 2017 р. створена робоча група з питань моніторингу та реагування на факти порушення свободи слова та права на професійну діяльність журналістів. Робоча група співпрацює з Платформою РЄ, зокрема, щодо заявлених на Платформі повідомлень про випадки порушення свободи слова і нападів на журналістів в Україні.

Другий напрямок більш помітний за результатами відновлення й поширення системи національного телерадіомовлення на території Донецької, Луганської, Херсонської областей (будівництво телерадіокомунікаційних веж, встановлення цифрових, аналогових і FM-передавачів). Активно виступаючи у сфері протидії негативним інформаційним впливам, міністерство публічно запевнило, що держава не має за мету регулювати інформаційний простір². Дещо іншу позицію посіла СБУ, наголосивши на небезпеці, яку несуть в соціальних мережах понад 800 антиукраїнських груп, через що частина соцмереж має бути заблокована на території України³.

Прийнявши таку позицію СБУ, Президент України своїм Указом увів у дію рішення РНБО України від 28 квіт-

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 27, 28.

² Стереотипи про переселенців не покидають українські медіа. URL: <http://detector.media/infospace/article/123013/2017-02-10-stereotipi-pro-pereselentsiv-ne-pokidayutukrainski-media>.

³ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 28.

ня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Санкції стосувалися 468 юридичних та 1228 фізичних осіб, а також передбачали блокування вебресурсів mail.ru, «Яндекс», соцмереж «ВКонтакте» та «Однокласники». Раніше, 16 вересня 2015 р. та 17 жовтня 2016 р., Президент вже ухвалював аналогічні санкції, під дію яких потрапили іноземні журналісти, блогери і ТВ-канали. Такі рішучі дії влади одразу спричинили різко негативну оцінку практично усіх цільових груп. Міжнародні та національні експерти зазначили порушення принципу пропорційності втручання держави у свободу слова, а також необ'єктивний і позасудовий порядок закриття низки вебресурсів. Крім того, на момент виходу Указу Президента механізм його реалізації був ще не опрацьований, а технічні можливості для блокування російських сайтів – відсутні¹.

Сучасним прикладом протидії інформаційним загрозам став Указ Президента України, яким 2 лютого 2021 року було введено в дію рішення РНБО України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 43/2021, яке запровадило персональні санкції проти власника трьох телеканалів². 5 лютого 2021 року Володимир Зеленський заявив, що рішення про санкції було виправданим і законним, його підтримали міжнародні партнери України: «Рішення РНБО законне, логічне, виправдане й, головне, – справедливе. І ще – повністю підтримане США та

¹ Блокування інтернет-ресурсів йде врозрід із розумінням свободи слова – Рада Європи. URL: <http://detector.media/infospace/article/126033/2017-05-17-blokuvannya-internet-resursiv-ide-vrozriz-izrozuminyam-svobodi-slova-rada-evropi/>.

² Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 р. Введено в дію Указом Президента України від 2 лютого 2021 р. № 43/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>.

Євросоюзом і країнами «Великої сімки», які чітко бачать різницю між цензурою та захистом національних інтересів»¹. За повідомленням ЗМІ стало відомо, що Моніторингова місія ООН з прав людини на власній сторінці у Facebook оприлюднила заяву такого змісту: «Рішення призвело до негайного анулювання ліцензій на мовлення цих каналів і припинення їх мовлення. Управління ООН з прав людини стурбоване тим, що це вплине на свободу вираження думки в Україні. Держави зобов'язані захищати і забезпечувати право на свободу вираження думки, включаючи право шукати, отримувати і передавати різноманітну інформацію та ідеї». Зазначається, що головне занепокоєння Управління ООН з прав людини стосується необхідності та пропорційності обмежень свободи вираження думки в Україні: «Ми визнаємо протидію дезінформації законною діяльністю держав, однак важливо знайти збалансований підхід задля уникнення неспівмірних обмежень права на свободу вираження думки»².

Розвиваючи власну позицію щодо можливостей обмеження свободи слова в умовах збройного конфлікту, СБУ створила Громадську платформу правової оцінки методів гібридної війни, на сторінках якої керівник цього відомства запевняв, що «...адекватна відсіч ворогу вимагає рішучих спільних дій, поєднання сили права та сили громадської думки, як зброї проти російської агресії в інформаційному просторі». У зв'язку з цим необхідно «...укласти акт інформаційної єдності українських журналістів у протистоянні ворогу» та оголосити бойкот «усім пред-

¹ Міжнародні партнери України підтримують рішення РНБО про застосування санкцій щодо низки телеканалів – Глава держави. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mizhnarodni-partneri-ukrayini-pidtrimuyut-rishennya-rnbo-pro-66377>.

² Місія ООН з прав людини стурбована санкціями Зеленського щодо телеканалів. 2021 Deutsche Welle. URL: <http://www.dw.com/uk/misiia-oon-z-prav-liudyny-sturbovana-sanktsiiamy-zelenskoho-shchodo-telekanaliv/a-56476438>.

ставникам п'ятої колони Російської Федерації в інформаційному просторі України»¹. У рамках цієї ініціативи 28 липня 2017 р. на базі Національній академії СБУ відбувся перший «круглий стіл», присвячений боротьбі проти російської інформаційної агресії, на тему «Удосконалення законодавства України з протидії гібридній агресії РФ в інформаційній сфері як умова забезпечення національної безпеки України». Організатори повідомили, що до СБУ вже надійшло понад триста конкретних пропозицій, спрямованих на пошук новітніх засобів нейтралізації зусиль супротивника в інформаційному просторі України за всіма ключовими напрямками².

Незважаючи на вжиті заходи, позиція різних органів влади стосовно реагування на порушення накладених санкцій виявилася доволі різновекторною. Скажімо, у РНБО повідомили, що не каратимуть тих, хто знайде можливість користуватися забороненими російськими інтернет-ресурсами. НКРЗІ, навпаки, заявила, що інтернет-провайдери, які не виконають рішення РНБО щодо санкцій, будуть притягнуті до адміністративної відповідальності та накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Порушення, вчинені повторно впродовж року, тягнуть накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Департамент кіберполіції Національної поліції України обмежився закликом до громадян повідомляти про факти невиконання провайдерами Указу Президента щодо блокування російських інтернет-ресурсів.

¹ СБУ – Громадська платформа правової оцінки методів гібридної війни. URL: <http://www.facebook.com/platformazmin/>.

² У Києві відбувся перший круглий стіл, присвячений протидії російській інформаційній агресії. URL: <http://in-kyiv.com.ua/2017/07/29/news/v-kiyevi-vidbuvsya-pershiy-krugliy-stil-prisvyacheniyprotidi%D1%97-rosiyskiy-informaciyiy-agresi%D1%97/>.

Свою роль у регулюванні інформаційної політики відіграє також Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, яка, наприклад, у вересні 2016 р. винесла телеканалу «Планета» (ТОВ «Телемережа “Уніка-TV”») попередження за поширення в ефірі ксенофобських та шовіністичних висловлювань. А згодом Рада спрямувала до СБУ листа із проханням вжити заходів впливу до телеканалу «Планета»¹.

Нормативно-правовий супровід таких заходів має бути виваженим і відповідати європейським та світовим стандартам. В реальності ж інколи трапляються випадки недостатньо продуманих кроків. Так, спроби недостатньо обґрунтованого обмеження права на свободу слова спостерігаються на рівні законодавчих ініціатив. Наприклад, 9 червня 2015 р. був зареєстрований законопроект № 2050а, що передбачав встановлення заборони на поширення або сприяння поширенню інформації про проведення антитерористичної операції без дозволу оперативного штабу². Бажання органів влади забезпечити замовчування суспільно значущої інформації (рівень оснащення, забезпечення і морально-психологічний стан військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів, стан виконання робіт підприємствами оборонно-промислового комплексу щодо розробки, виготовлення, ремонту та модернізації озброєнь та військової техніки) призвело до спроби здійснити це найпростішим шляхом, а саме – встановленням кримінальної відповідальності за поширення або сприяння поширенню інформації

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 31.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інформаційного режиму проведення антитерористичної операції: Проект Закону № 2050а від 09.06.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55536.

про проведення антитерористичної операції без дозволу оперативного штабу.

Важливим для ЗМІ у контексті війни на Сході України є принцип дотримання загальнонаціональних інтересів, згідно з яким масмедіа повинні бути обережними у подачі інформації з місць воєнних дій, аби не зашкодити боездатності вітчизняних ЗС України.

Існують також певні моральні перестороги у способах подачі матеріалів та їхньому змісті. Однак у сучасній Україні обмеження діяльності журналістів соціальними чи моральними нормами, на жаль, зустрічається з низкою перешкод об'єктивного та суб'єктивного характеру. Адже переважну більшість вітчизняних ЗМІ утримують не держава й інститути громадянського суспільства, а окремі політичні партії та фінансово-промислові кола, які використовують потенціал масмедіа передусім у власних, а не загальносуспільних інтересах. Широкому загалу ЗМІ викладають «сенсаційні матеріали», абсолютно не цікавлячись наслідками, до яких вони можуть призвести. Зокрема, під час висвітлення подій на Сході України розкриваються дані про кількість та дислокацію українських військових підрозділів, їхнє переміщення, перелік та якість озброєння, номерні знаки, нанесені на військову техніку, кількість убитих і поранених, виведення з ладу озброєння. Триває поширення інформації, яка дискредитує органи державної влади України та окремих представників влади, створює значну напругу в суспільстві та посилює радикалізацію суспільно-політичних настроїв¹.

¹ Селіна М. Проблемні аспекти між дотриманням свободи слова та забезпеченням національної безпеки України. *Особливості взаємодії засобів масової інформації з правоохоронними органами: міжнародний та національний досвід*: матеріали міжнародного круглого столу (23 листопада 2016 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 19.

Міжнародна практика забезпечення свободи слова в умовах збройних конфліктів

В умовах збройних конфліктів ЗМІ завжди проходять випробування перед суспільством та державою. У свою чергу, мілітаризоване суспільство в такі часи ставить доволі прагматичні, але гострі запитання: Чи може поступитися держава свободою слова в обмін на безпеку та суспільну злагоду? Чи є свобода слова нагальною потребою та невід’ємним елементом демократичної держави в умовах кризи? Яким чином у такі складні періоди можна зберегти баланс інтересів держави та її громадян, з одного боку, і масмедіа, – з іншого?

З цього приводу важливо згадати відому «теорію чотирьох цінностей» американського професора Т. Емерсона, на охорону яких спрямована свобода слова у демократичних країнах:

- забезпечення розвитку особистості;
- здобуття знань і встановлення істини;
- забезпечення участі всіх членів суспільства у процесі ухвалення державних рішень;
- формування більш здатного до змін, а відповідно – більш життєздатного суспільства через баланс здорових публічних обговорень та необхідною згодою громадян стосовно ухвалення рішень.

Рішення Палати лордів Великої Британії від 1999 року майже в аналогічний спосіб окреслює цінність свободи слова для демократичного суспільства та реалізації принципу верховенства права: «...свобода вираження поглядів, звичайно, є дуже важливою: вона цінується сама по собі. Однак визнано, що її цінність також має інструментальний характер – вона слугує досягненню багатьох важливих цілей.

По-перше, вона сприяє самореалізації індивідів у суспільстві. По-друге, найкращим доказом правдивості є сприйняття думки у процесі конкуренції на ринку ідей.

По-третє, свобода слова є тілом і кров'ю демократії. Вільний обмін інформацією та ідеями визначає політичну дискусію. Він є «ременем безпеки»: люди більш готові підкоритися рішенням, що йдуть проти їхніх інтересів, якщо вони у принципі мали можливість на них вплинути. Вона діє як гальмо зловживанню владою з боку посадовців. Вона сприяє виявленню помилок в урядуванні та здійсненню правосуддя в країні»¹.

Схожа позиція зафіксована у Рабатському плані дій від 2014 року: «Реалізація права на свободу висловлювання думок робить можливими живі, багатогранні дебати з питань, які цікавлять суспільство, які озвучують різні підходи і точки зору. Повага до свободи вираження відіграє вирішальну роль у забезпеченні демократії та стійкого розвитку людського потенціалу і сприяє установленню миру і безпеки на землі» (п. 8)².

Звичайно, у такий період свобода слова може бути обмежена державними інституціями. Але правомірність такого обмеження підлягає відомому стандарту ЄСПЛ, який розглядає компоненти втручання держави у реалізацію прав людини і основоположних свобод, сформульованих у такий спосіб:

- чи було втручання в свободу слова «встановлене законом»?
- чи переслідувало таке втручання «правомірну мету»?
- чи було таке втручання «необхідним у демократичному суспільстві»?

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 38.

² Рабатський план дій із заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожечі або насильства (2014). URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf.

1. «Встановлене законом». Цей термін передбачає існування щонайменше трьох елементів:

- внутрішньодержавне право має відповідати Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, включаючи викладені або ті загальні принципи, що у ній маються на увазі. В основі терміну «згідно із законом» лежить поняття справедливої й належної процедури і сама вимога, аби будь-яка міра, що позбавляє людину свободи, призначалася та виконувалася відповідним органом і не була свавільною;
- аби запобігти свавільності законів, закон має бути загальнодоступним для того, аби громадянин знав, що за певних обставин застосовується саме цей закон;
- норма не є нормою закону, доки вона не сформульована достатньо чітко, щоби громадянин був спроможний регулювати свою поведінку, а також міг у випадку надання йому кваліфікованої консультації розумно передбачити наслідки, до яких призведе його певна дія.

Іншими словами, доступність, ясність та передбачуваність розглядаються ЄСПЛ як невід'ємна частина «гарантій надійної демократичної законності».

2. «Правомірна мета» втручання.

Правомірні підстави обмеження свободи вираження поглядів прямо вказані у частині 2 статті 10 ЄКПЛ, а саме:

- національна безпека;
- територіальна цілісність або громадська безпека;
- охорона порядку або запобігання злочинам;
- охорона здоров'я та моралі;
- захист репутації або прав інших осіб;
- запобігання розголошенню конфіденційної інформації;
- підтримання авторитету і безсторонності суду.

3. «Необхідність в демократичному суспільстві». Застосування цього правового стандарту ґрунтується на трьох базових елементах:

- відповідність втручання держави у свободу слова так званій «нагальній суспільній потребі»;
- пропорційність правомірній меті, що переслідувалася під час такого втручання;
- відповідність та достатність аргументів, які надають органи влади для пояснення втручання у свободу вираження поглядів.

Практика ЄСПЛ знайшла своє відображення в Рекомендації Комітету міністрів РЄ «Про захист свободи вираження поглядів та інформації в кризові часи»:

- «Держави-члени не повинні обмежувати доступ громадян до інформації в кризові часи та виходити за рамки обмежень, передбачених у статті 10 Європейської Конвенції про права людини й розтлумачених у практиці Європейського суду з прав людини.
- Держави-члени не повинні запроваджувати в кризові часи обмеження на свободу вираження поглядів та інформації на невиразних умовах.

Підбурюванням до насильства та порушення громадського порядку потрібно надавати пропорційне та чітке визначення»¹.

Попри те, що стаття 10 Конвенції не надає пресі окремих гарантій, ЄСПЛ, застосовуючи принцип розширеного тлумачення, вивів низки спеціальних прав журналістів, які є допоміжними або похідними від права на свободу вираження поглядів: право на оціночне судження, право на перебільшення і провокацію, право на збереження конфіденційності джерел журналістської інформації, право по-

¹ Збірник документів Ради Європи. Безпека журналістів. Рада Європи, жовтень 2016. С. 22. URL: <http://rm.coe.int/16806b5970>.

ширювати інформацію, яка має суспільне значення, право поширювати відомості, які формально є таємницею, що охороняється законом, але які вже були розголошені тощо.

Права преси розглядаються в контексті свободи слова як її спеціальні гарантії й передумови. Тривала практика ЄСПЛ, за оцінкою вітчизняних дослідників, дає можливість вивести такі принципи захисту свободи ЗМІ:

- свобода преси припускає застосовувати перебільшення та навіть провокування;
- не може бути обмежень на висловлювання, які становлять суспільний інтерес;
- обмеження свободи преси можуть мати місце лише відповідно до частини 2 статті 10;
- не може бути обмежень на коментарі й оціночні судження, які мають бодай якусь фактичну основу;
- жодні санкції не можуть бути накладені на ЗМІ або їх співробітників, які діяли відповідно до своїх професійних обов'язків, коли у громадськості існує кореспондуюче право на отримання інформації.

Таке право існує щодо будь-якої інформації, яка стоується, зокрема:

- політичного життя;
- публічних осіб або осіб, які перебувають у центрі суспільної уваги;
- діяльності органів державної влади, незалежно від статусу та повноважень, органів місцевого самоврядування, великих підприємств, установ або організацій;
- питань державної політики;
- суспільних проблем¹.

У зв'язку з вищенаведеними положеннями ЄСПЛ був навіть сформульований спеціальний стандарт свободи

¹ Шевчук С. Судовий захист прав людини : Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 2-е, випр., доп. Київ: Реферат, 2007. С. 486, 487.

слова у політичній сфері. Причиною цього стала тривала судова практика багатьох країн світу, в якій центральне місце посідали спроби політичних діячів захистити себе від надмірної уваги з боку ЗМІ. Найбільш відомим прецедентом стало рішення ВС США у справі *New York Times v. Sullivan* (1964), яке вказало на необхідність забезпечення можливості критикувати політичних діячів. Більше того, суд запровадив стандарт, відповідно до якого повідомлення у ЗМІ, що стосуються публічних осіб, не є дифамацією до моменту, коли такі особи не доведуть не лише неправдивість повідомлення, а й те, що таке повідомлення було зроблене з цілеспрямованим умислом заподіяти їм репутаційну шкоду¹.

Таким чином, Суд у своєму рішенні сформулював принцип, за яким у справах про наклеп на політичних діячів чи посадових осіб свобода слова, зокрема свобода преси, потребує більшого захисту, аніж такий діяч чи посадова особа. Суд послався на «глибоку відданість нації принципіві, за яким обговорення питань, що становлять суспільний інтерес, має бути вільним, розумним та відкритим, може включати сильні, пристрасні, шокуючі, а іноді неприємні випадки проти уряду та посадових осіб»². Таку позицію сприймає і ВС, який по справі № 727/6371/17 визнав, що «позивачі, будучи політиками, беззаперечно усвідомлювали, що знаходяться під прискіпливою увагою суспільства і, розповсюджуючи інформацію (пости) в соціальних мережах, повинні були розуміти, що кожне їх слово буде викликати обговорення в суспільстві. ... встановивши, що оспорювана позивачами інформація

¹ Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 41, 42.

² Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 42.

містить оціночні судження певних фактів, які мали місце, і стосуються суспільного інтересу – діяльності політичних діячів, рівень критики яких є значно ширшим, дійшов правильного висновку про відмову в задоволенні позовних вимог про захист честі, гідності та ділової репутації»¹.

З іншого боку, політичні діячі та посадові особи, «як правило, користуються значно більшим доступом до засобів масової комунікації та, відповідно, мають більш реальну можливість протидіяти неправдивим висловлюванням, аніж приватні особи... [Додатково вони несуть] ризик пильнішої уваги громадськості до їхніх дій»². ЄСПЛ продовжив розвиток такого підходу та зокрема констатує, що участь у політичному процесі є добровільною і часто прибутковою діяльністю, тому політики не можуть вимагати такого ж рівня захисту, як пересічні громадяни в повсякденному житті. І тому в політичній дискусії межі критики щодо політиків є набагато ширшими, ніж стосовно приватних осіб. Таку позицію підтримує і Верховний суд, який визнав, що «зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами. У зв'язку з цим межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи або органу державної влади є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Зазначені особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати»³.

¹ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 лютого 2020 р. у справі № 727/6371/17. URL: http://verdictum.ligazakon.net/document/87985027?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.246322308.1898978083.1615279913-739233832.1615279913.

² Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг. ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2017. С. 42.

³ Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03 квітня 2019 р. у справі № 127/24530/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80980786>.

Отже, як засвідчує чинна нормативно-правова база, в Україні формування умов для реальної, а не декларативної, свободи преси і слова як однієї з важливих складових забезпечення національної безпеки орієнтується на світові стандарти й демократичні засади. Водночас державні інституції можуть в окремих випадках обмежувати свободу слова задля блага національних інтересів. Всі обмежувальні приписи, а також їхня мотивація доволі детально зафіксовані в українських та міжнародних законодавчих актах.

2.2. Порядок взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації

УДО України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим Президентові України та підконтрольним Верховній Раді України, серед завдань якого є здійснення державної охорони щодо органів державної влади України; забезпечення безпеки посадових осіб, визначених цим Законом, за місцем їх перебування як на території України, так і за її межами.

Для висвітлення офіційних заходів за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, залучаються представники ЗМІ¹.

Правові засади діяльності журналістів відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 04.10.2011 № 3166/5 визначені Конституцією України, законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні

¹ Памятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 4.

агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та іншими нормативно-правовими актами¹. Так, статтею 34 Конституції України кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Запрошує представників преси на вказані заходи підрозділ суб'єкта владних повноважень, створений для висвітлення діяльності державної установи та державного діяча, – пресслужба або прессекретар. Пресслужба напередодні заходу проводить анонсування майбутньої події за участю державного діяча з процедурою акредитації представників ЗМІ, запрошених на вказаний офіційний захід.

Етапи охоронного заходу за участю ЗМІ:

- підготовка до заходу.
- проведення заходу².

¹ Правові засади діяльності журналістів в Україні: роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11#Text>.

² Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 5.

Під **підготовкою заходу** розуміється встановлення місця проведення заходу, його регламенту, протоколу (плану-сценарію) роботи, погодження із пресслужбою списків представників ЗМІ (акредитація). Списки надаються УДО України пресслужбою й обробляються підрозділом УДО України, який відповідає за роботу зі ЗМІ. Протокол (план-сценарій) роботи представників преси встановлює пресслужба суб'єкта владних повноважень, в якому визначено початок і тривалість заходу (копія протоколу (плану-сценарію) роботи повинна бути у представника УДО України, відповідального за роботу зі ЗМІ на заході).

У разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особливі умови оприлюднюються на офіційному вебсайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу (ч. 5 ст. 26 Закону України «Про інформацію»)¹.

На офіційних заходах пресслужбою суб'єкта владних повноважень проводиться акредитація журналістів, працівників ЗМІ (ст. 26 Закону України «Про інформацію»)². Списки акредитованих представників ЗМІ надаються УДО України пресслужбою заздалегідь. До списку, наприклад для акредитації журналістів і технічних працівників ЗМІ при Верховній Раді України³, додаються:

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

³ Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України : затв. Постановою Верховної Ради України від 1.07.2014 р. № 1549-VII. [Опубліковано 07.07.2014, о 10:00]. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Poryadok_akredytatsiji/43835.html

1) подання вітчизняного ЗМІ на бланку редакції за підписом керівника ЗМІ (або іншої уповноваженої особи), що містить: повне найменування ЗМІ; дату й номер державної реєстрації; адресу редакції; адресу електронної пошти (за наявності); прізвище, ім'я та по батькові журналіста (-ів), технічного (-их) працівника (-ів) ЗМІ, щодо якого (-их) вноситься подання; номери засобів зв'язку. До подання додаються копії документів, що посвідчують особу журналіста (-ів), технічного (-их) працівника (-ів) (паспорт або редакційне посвідчення), та по 2 фотокартки на кожну заявлену особу розміром 30x40 мм. ЗМІ у поданні може надавати додаткову контактну інформацію (прізвище, ім'я, по батькові керівника, номери телефонів керівника, номери телефонів, факсу й електронну адресу служби інформації засобу масової інформації);

2) подання зарубіжного ЗМІ, в якому зазначено: повне найменування українською, англійською мовами та мовою країни походження; адресу редакції; номери засобів зв'язку кореспондентського пункту в Україні й адресу електронної пошти (за наявності); прізвище, ім'я, по батькові журналіста (-ів), технічного (-их) працівника (-ів) ЗМІ, щодо якого (-их) вноситься подання. До подання додаються копії документів, що посвідчують особу журналіста (-ів), технічного (-их) працівника (-ів) (паспорт, редакційне посвідчення або прескарта), та по 2 фотокартки на кожну заявлену особу розміром 30x40 мм;

3) заяви журналіста і технічного працівника, які є або не є штатними чи позаштатними працівниками вітчизняного або зарубіжного ЗМІ, повинні містити: прізвище, ім'я та по батькові; адресу; номер засобу зв'язку; адресу електронної пошти (за наявності). До заяви додаються копії документів, що посвідчують особу та засвідчують її професійну належність (паспорт, диплом про освіту, редакційне посвідчення, документ, виданий професійним

об'єднанням журналістів, прескарта), та 2 фотокартки заявника розміром 30x40 мм¹.

Проведення офіційного заходу включає такі дії:

- військовослужбовець УДО України, відповідальний за роботу зі ЗМІ (або призначена Начальником УДО України особа), перед початком заходу отримує списки акредитованої преси та співпрацює з відповідальним співробітником пресслужби суб'єкта владних повноважень, яка проводить акредитацію представників ЗМІ на захід;
- допуск преси здійснюється через окремий пункт перевірки на безпеку (за можливістю) за відповідно погодженими списками акредитованої преси².

Зміни (доповнення) у списки преси може вносити представник пресслужби з обов'язковим погодженням із представником УДО України, відповідальним за роботу зі ЗМІ на заході.

У разі відсутності у представника ЗМІ документа, що посвідчує особу, та наявності у списках акредитованих його допуск на захід можливий виключно за умови підтвердження його особи з боку пресслужби за погодженням з представником УДО України, відповідальним за роботу зі ЗМІ на заході.

Під час процесу допуску представників ЗМІ їм пропонують представити редакційні (акредитаційні) посвідчення та документ, що посвідчує особу, технічні засоби й особисті речі для огляду. Відповідно до Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затвердженого наказом УДО України від

¹ Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 5.

² Там само. С. 5, 6.

27.05.2011 № 210 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 10 червня 2011 за № 700/19438), який розроблено відповідно до вимог статті 12 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», передбачено¹:

- «контроль на безпеку проходять громадяни, які допускаються до режимної території, у зв'язку з чим вони зобов'язані подати для огляду всі речі, що проносяться (провозяться) ними на цю територію. Огляд громадян проводиться в межах, достатніх для виявлення заборонених до проносу (провозу) речей. Від контролю на безпеку звільняються посадові особи, щодо яких здійснюється державна охорона, народні депутати України, дипломатичні агенти (глава представництва або член дипломатичного персоналу представництва; особи, які мають дипломатичний ранг) під час вчинення ними офіційних дій, інші особи, яким у законному порядку надано право на безперешкодний прохід. При цьому у зазначених осіб (за винятком посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона) перевіряються документи, що підтверджують обіймання ними саме тих посад, які надають право безперешкодного проходу. Для інших осіб контроль на безпеку є обов'язковим» (п. 15);
- «контроль на безпеку здійснюється військовослужбовцями УДО України або військовослужбовцями і працівниками правоохоронних та інших державних органів, якщо вони залучені УДО України для виконання цих завдань, згідно з чинним законодавством. Огляд речей здійснюється у присутно-

¹ Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

сті їх власників (чи відповідальних за ці речі осіб). У разі виявлення на режимній території будь-яких речей, належність яких невідома (у тому числі залишених), вони оглядаються за відсутності їх власника або користувача. Огляд речей проводиться з дотриманням заходів особистої безпеки» (п. 16);

- «особи, окрім визначених у пункті 15 цього Порядку, які мають при собі заборонені для проносу (провозу) речі або ухиляються від контролю на безпеку і відмовляються подати для огляду речі, що ними проносяться (провозяться), до режимної території не допускаються незалежно від наявності у них відповідних документів (посвідчень, перепусток, заповіток, квитків тощо). Виявлені заборонені для проносу (провозу) речі можуть бути прийнятими УДО України або адміністрацією об'єкта на тимчасове (на період проведення охоронного заходу) зберігання» (п. 17)¹.

Одночасно з цим військовослужбовець УДО України, як представник правоохоронного органу, за можливістю повинен перевірити законність володіння представником ЗМІ окремими предметами (зброєю тощо) та повідомити про незаконне поводження з ними Національній поліції.

Після перевірки документів і контролю на безпеку представники ЗМІ направляються у попередньо визначене для роботи преси місце, яке визначає співробітник прес-служби, з обов'язковим погодженням із представником УДО України, відповідальним за роботу зі ЗМІ на заході.

Після збору акредитованої преси співробітник прес-служби може повідомити представників ЗМІ щодо їх міс-

¹ Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

цезнаходження на заході, маршруту пересування, можливості поставити запитання, взяти інтерв'ю тощо¹.

Представник ЗМІ зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб (ч. 6 ст. 26 Закону України «Про інформацію»)². Тому співробітник пресслужби окремо попереджує представників ЗМІ щодо неперушення норм журналістської етики, громадського порядку; невчинення провокаційних акцій (спроб зірвати захід).

Представник УДО України, відповідальний за роботу зі ЗМІ, ознайомлює журналістів з правилами та вимогами режиму (перебувати у визначених для роботи преси місцях; не заважати вільному пересуванню посадової особи, щодо якої здійснюється державна охорона; не залишати особистих та інших речей в місцях, де присутність преси не передбачена протоколом; припиняти проведення зйомок після завершення заходу на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона тощо) та попереджує про заборону збирання, зберігання, використання та поширення як службової інформації (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію»)³, зокрема відомостей щодо порядку та організації несення служби військовослужбовцями УДО України під час проведення охоронних заходів (п. 2.2 Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в УДО України, затверджений наказом Начальника УДО України від 27.02.2018 № 85), так і відомостей, що становлять державну таємницю (п. 4.7.1, 4.7.2, 4.7.7 Зводу відо-

¹ Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 7.

² Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

³ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

мостей, що становлять державну таємницю, затверджено Наказом Центрального управління СБУ від 23.12.2020 № 383; зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 14.01.2021 за № 52/35674). Відповідно до п. 5. Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затвердженого наказом УДО України від 27.05.2011 № 210, «у місцях постійного перебування посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, керівниками органів, установ і організацій, які їм підпорядковуються, розробляються й погоджуються з УДО України інструкції, згідно з якими у цих місцях встановлюється режим; у місцях тимчасового перебування посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, відповідний режим встановлюється УДО України»¹.

Фото та відеозйомка представниками ЗМІ проводиться згідно з визначеним протоколом (планом-сценарієм) роботи преси на заході, попередньо встановленим пресслужбою та погодженим із представником УДО України, відповідальним за роботу зі ЗМІ на заході. Пунктом 20 Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затвердженого наказом УДО України від 27.05.2011 № 210, передбачено, що з метою дотримання вимог статті 32 Конституції України, Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», режиму, встановленого у місцях постійного або тимчасового перебування посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, спрямованого на запобігання збиранню та доступу до

¹ Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

конфіденційної, таємної і службової інформації, а також реалізації статті 15 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» і статті 21 Закону України «Про інформацію» військовослужбовці УДО України можуть обмежувати на режимній території кіно-, фотозйомку, аудіо- й відеозапис¹.

У місцях проведення охоронних заходів чи на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона УДО України, встановлюється відповідний режим, який визначає порядок проходу громадян, у тому числі журналістів, зокрема за списками. Тому підставою для недопуску на режимну територію є відсутність у списку учасників заходу.

У випадку відсутності представника ЗМІ, який прибув на захід, у списках акредитованої преси можливе його внесення до списку за поданням відповідальної особи пресслужби, з обов'язковим погодженням із представником УДО України, відповідальним за роботу зі ЗМІ на заході².

Редакційне посвідчення представника ЗМІ підтверджує його належність до того чи іншого засобу масової інформації. Але слід мати на увазі, що немає єдиного органу, який видає такі посвідчення, та відсутня нормативно визначена типова форма редакційного посвідчення. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації» підтверджуючим документом журналіста може бути редакційне посвідчення чи інший документ, виданий редакцією друкованого засобу масової інформації³. У цьому ж законі стверджується, що профе-

¹ Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

² Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 8.

³ Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2783-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>.

сійна належність журналіста може підтверджуватися документом, виданим професійним об'єднанням журналістів (Національна спілка журналістів України, Національна медіа-профспілка України). Редакція сама встановлює форму посвідчення (як правило, посвідчення містить такі реквізити: прізвище, ім'я, по батькові, фото, хто видав (засновник, редакція), номер і дата видачі, строк дії, підпис посадової особи, яка видала, печатка). Тому єдиним шляхом встановлення професійної приналежності є з'ясування інформації стосовно даної особи в редакції ЗМІ.

У разі проведення несанкціонованої відео- чи фотозйомки, тобто порушення протоколу (плану-сценарію) роботи, військовослужбовець УДО України повинен наголосити журналісту на грубому порушенні встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку (ч. 6 ст. 26 Закону України «Про інформацію»)¹ або вимог режиму (згідно з п. 20 Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затвердженого наказом УДО України від 27 травня 2011 р. № 210)² та обов'язково повідомити про подію керівнику дільниці (старшому оперативного наряду) або представнику УДО України, відповідальному за роботу зі ЗМІ на заході або представнику особистої охорони³.

Представник пресслужби відповідно до Закону України «Про інформацію» не має права припиняти акредита-

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

³ Про затвердження Порядку забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування: Наказ Управління державної охорони України № 210 від 27 травня 2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0700-11>.

цію працівника ЗМІ за порушення протоколу (плану-сценарію) роботи журналістів на охоронному заході, проте може зробити йому усне зауваження та попередити про неприпустимість вчинення провокаційних дій¹.

З-поміж варіантів того, як можливо вплинути на журналіста, який намагається вийти за межі робочої зони або уже її залишив, практикується такий: повідомити працівникові ЗМІ, що згідно з п. 3 ст. 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» військовослужбовці УДО України мають право не допускати громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, вимагати від них залишатися на конкретних місцях або залишити їх². Слід нагадати представнику ЗМІ, що він зобов'язаний не перешкоджати діяльності службових та посадових осіб суб'єкта владних повноважень (ч. 6 ст. 26 Закону України «Про інформацію»)³.

У разі виникнення у представників ЗМІ питань щодо порядку проведення офіційного заходу або регламенту роботи на ньому ЗМІ, вони направляються до пресслужби суб'єкта владних повноважень, який проводить офіційний захід.

У випадку появи представників ЗМІ на заході, де не передбачена їх робота, до їхнього відома доводиться, що на даному заході не передбачена робота представників ЗМІ, та пропонується звернутися за роз'ясненнями до відповідної пресслужби.

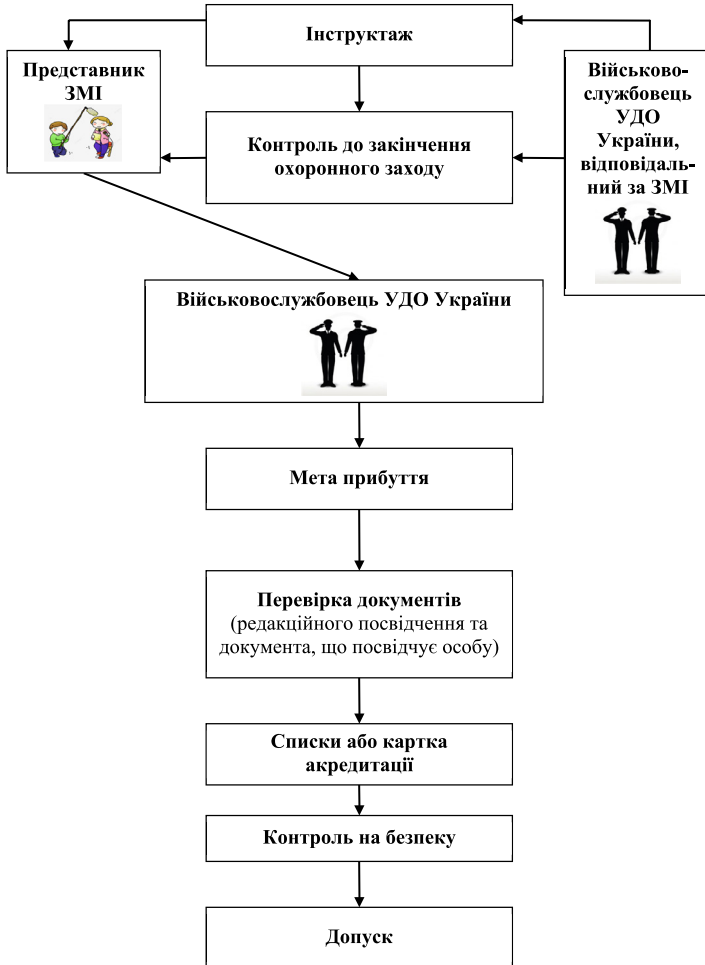
¹ Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 9.

² Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>

³ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

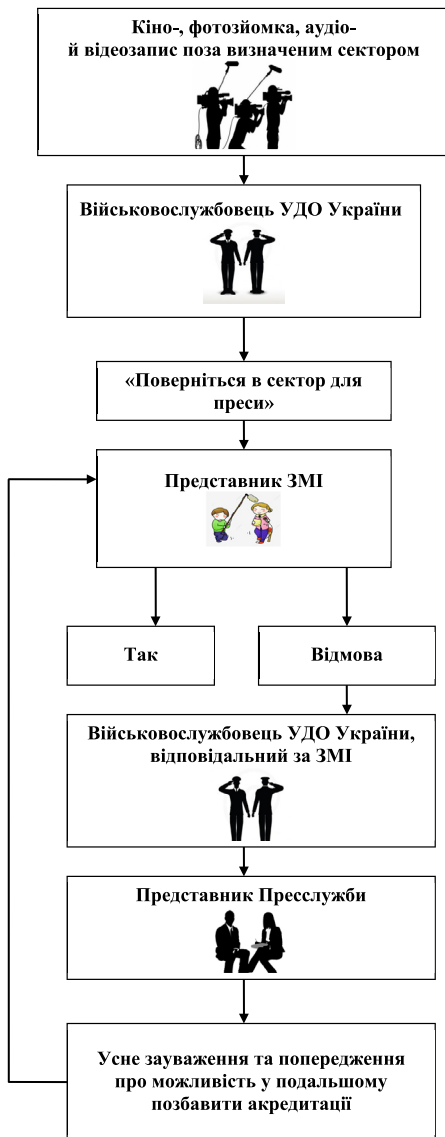
Типові моделі взаємодії військовослужбовців УДО України
з представниками ЗМІ¹

Варіант 1

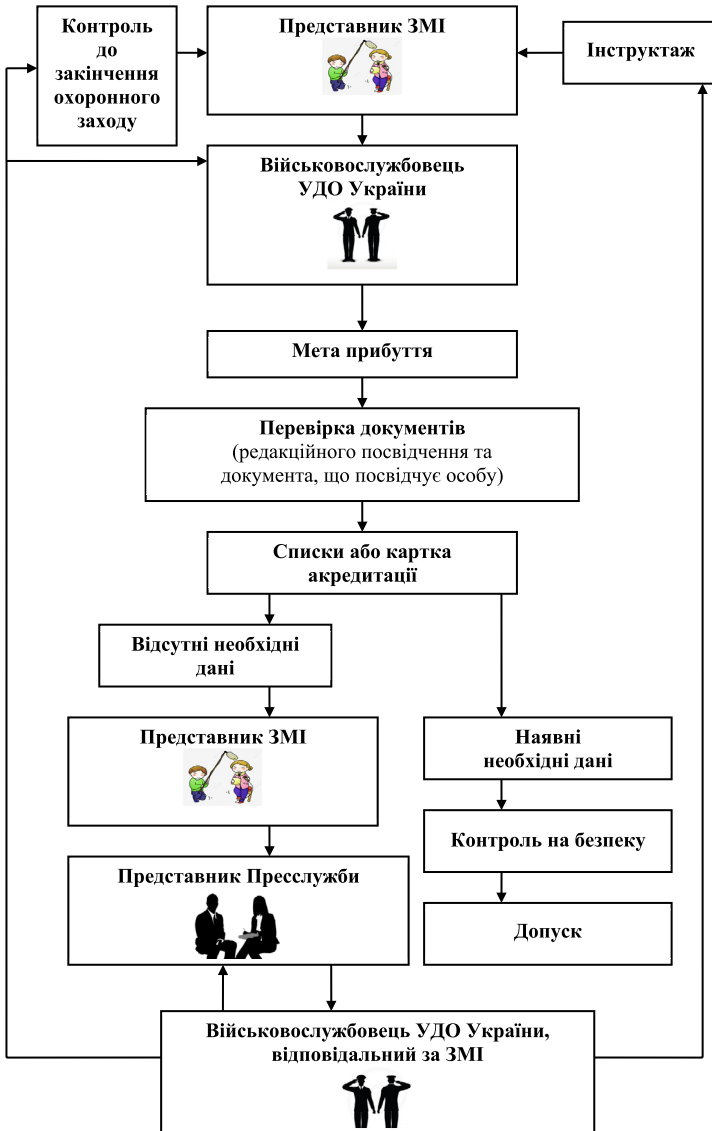

¹ Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 10–12.

Варіант 2

Варіант 3

Згідно з ч. 2 ст. 25 Закону України «Про інформацію» журналіст має право безперешкодно відвідувати відкриті заходи, які проводяться суб'єктами владних повноважень¹. Отже законодавством не передбачено право журналістів на безперешкодний доступ на закриті (не пов'язані з виконанням суб'єктами владних повноважень обов'язків). У цьому разі стаття 307 ЦК України передбачає захист інтересів будь-якої фізичної особи (у тому числі суб'єкта владних повноважень), при проведенні фото-, кіно-, теле-, відеозйомок. Відповідно до цієї статті фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Вказане вище положення є суттєвою гарантією реалізації багатьох особистих немайнових прав: права на індивідуальність (ст. 300 ЦК України), права на особисте життя (ст. 301 ЦК України), права на повагу до гідності та честі (ст. 297 ЦК України), права на недоторканність ділової репутації (ст. 299 ЦК України) тощо.

Окрім того, при вчиненні представником ЗМІ активної фізичної протидії здійсненню відповідними військовослужбовцями своїх обов'язків, такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 342 КК України як опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків. Про це військовослужбовець повинен попередити представника ЗМІ.

Стосовно відповідальності військовослужбовців УДО України за порушення законодавства щодо представників ЗМІ необхідно зазначити, що Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» не передбачено конкретних меж (вид, розмір покарання, стягнення) відповідальності, а лише зазначено, що військовослужбовці УДО України за неви-

¹ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992р. № 2658-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

конання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків несе дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність, встановлену законом (ст. 20)¹.

А статтею 19 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», що регулює діяльність УДО України, передбачено, що дії військовослужбовців можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку². Тобто застосовується відповідальність, яка передбачена законодавством у сфері щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації та іншими нормативно-правовими актами, які регулюють правовідносини, що можуть виникати під час здійснення військовослужбовцями завдань щодо здійснення державної охорони.

Під час взаємодії з представниками засобів інформації типовими є такі ситуації³:

Варіант 1. Якщо представники ЗМІ починають кіно-, фотозйомку, відеозапис дій військовослужбовців під час несення служби, то військовослужбовцю слід продовжувати виконувати свої функціональні обов'язки, не реагуючи на представника ЗМІ, та доповісти старшому наряду про здійснення кіно-, фотозйомки, відеозапису.

¹ Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

² Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. № 160/98-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

³ Памятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 15.

Якщо дії журналіста розкривають зміст відомостей щодо порядку та організації несення служби військовослужбовцями УДО України під час проведення охоронних заходів (п. 2.2 Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в УДО України, затверджений наказом Начальника УДО України від 27.02.2018 № 85), старший наряду може попередити представника ЗМІ про недопустимість подальшої кіно-, фотозйомки, відеозапису.

Варіант 2. Дії представника ЗМІ починають заважати військовослужбовцю виконувати функціональні обов'язки. Військовослужбовець підходить до представника ЗМІ, відрекомендується і пояснює (прямо у відеокамеру), що той своїми діями перешкоджає виконанню функціональних обов'язків військовослужбовця, тому в разі продовження таких дій буде вжито заходів відповідно до чинного законодавства, зокрема дії представника ЗМІ містять ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу».

Варіант 3. Представник ЗМІ, не реагуючи на попередження, продовжує заважати військовослужбовцю (наприклад, конкретні дії, що перешкоджають здійсненню допуску громадян, проведенню оперативно-технічного огляду, блокування військовослужбовця особистої охорони під час супроводу тощо) виконувати функціональні обов'язки.

У разі продовження протиправних дій журналіста, військовослужбовець доповідає старшому наряду, який може викликати поліцейських для фіксації обставин правопорушення. З'ясування всіх обставин мають проводити вповноважені особи, а не військовослужбовець, що несе службу. У цей час військовослужбовець повинен продовжувати чітко виконувати свої функціональні обов'язки.

Алгоритм спілкування військовослужбовця УДО України з представниками ЗМІ¹

У разі звернення представника ЗМІ необхідно:

- діяти за правилами поведження з громадянами;
- утримуватися від висловлювання власних міркувань;
- пояснити, хто вповноважений коментувати конкретні події, і надати контактні дані відповідної особи.

Не підлягає розголошенню інформація з обмеженим доступом!

Приклад відповіді на звернення: «Бажаю здоров'я! Сержант Іванов. Ми несемо службу зі здійснення державної охорони органів державної влади України та забезпечення безпеки посадових осіб. За детальнішою інформацією Вам слід звернутися до старшого начальника, який перебуває...».

У випадку, коли представник ЗМІ перешкоджає виконувати функціональні обов'язки, необхідно повідомити, що, згідно зі ст. 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»:

- військовослужбовець уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особам доступ до визначеної території або об'єктів;
- військовослужбовець може обмежувати або забороняти рух транспорту й пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг;
- повідомити представнику ЗМІ, що його дії можуть бути кваліфіковані як перешкоджання діяльності працівника правоохоронного органу;

¹ Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ: довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. С. 15.

- поінформувати безпосереднього начальника та чергового по територіальному органу Національної поліції;
- повідомити журналісту про його право оскаржити дії військовослужбовця до вищого органу, прокуратури чи суду.

Приклад звернення до працівника ЗМІ: «Бажаю здоров'я! Сержант Іванов. Ми несемо службу зі здійснення державної охорони органів державної влади України та забезпечення безпеки посадових осіб. Відповідно до частини 1 та 2 статті 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» та пункту 18 наказу УДО України № 210 від 27.05.2011 «Про затвердження порядку безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування», Вас може бути затримано».

Документ, який підтверджує повноваження представника засобу масової інформації:

- редакційне посвідчення або службове посвідчення чи інший документ, виданий засобом масової інформації, його редакцією;
- акредитаційна картка;
- прескартка інших журналістських, зокрема міжнародних, організацій.

Під час контактів із представниками ЗМІ категорично заборонено:

- несанкціоновано вилучати засоби фото-, відео-, аудіозапису та відповідні носії інформації;
- перешкоджати їх законній діяльності (закриття об'єктива, вимкнення камери тощо);
- самостійно приймати рішення про обмеження доступу журналіста в місця, відвідування яких дозволено законодавством.

Приклад відповіді на запитання: «Беремо участь у здійсненні державної охорони органів державної влади України та забезпечення безпеки посадових осіб під час проведення (назва заходу). За детальною інформацією Вам слід звернутися до пресцентру УДО України».

Питання до розділу 2

1. На яких підставах ЗМІ називають «четвертою владою»?
2. Дайте визначення терміну «інформаційна безпека».
3. У яких нормативно-правових актах України закріплено неприпустимість зловживання свободою преси?
4. Дайте визначення терміну «мова ворожнечі».
5. У яких випадках свобода слова може бути обмежена державними інституціями?
6. Наведіть приклади протидії інформаційним загрозам в Україні.
7. Розкрийте зміст теорії «чотирьох цінностей» Т. Емерсона.
8. Які принципи лежать в основі захисту свободи слова та ЗМІ?
9. Назвіть етапи охоронного заходу за участю представників ЗМІ.
10. Як мають поводитися військовослужбовці УДО України у випадку проведення несанкціонованої відео-та фотозйомки?
11. Яка відповідальність передбачена Законом України «Про державну охорону органів державної влади та посадових осіб» щодо військовослужбовців УДО України у разі порушення ними законодавства щодо представників ЗМІ?
12. Наведіть та проаналізуйте типові приклади (ситуації) взаємодії військовослужбовців УДО України з представниками ЗМІ.

Розділ 3

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВЗАЄМОДІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

3.1. Відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені проти професійної діяльності журналістів

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України)

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Основного Закону України утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави. Серед інших особливу увагу наша держава звернула на необхідність гарантування права кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також задекларувала пов'язане з ними право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції України).

Закріплення на найвищому законодавчому рівні зазначених прав необхідно пов'язувати з тим, що на сьогодні в умовах розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави однією з гарантій становлення української державності є саме свобода слова¹. На важливості гарантування свободи слова акцентується увага й у Преамбулі Загальної декларації прав людини; а вже далі у цьому основоположному міжнародно-правовому документі з питань прав і свобод людини і громадянина проголошується право кожного на свободу думки та переконань і на вільне їх виявлення, а також визначається, що останнє включає свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (статті 18–19).

Саме тому кожна демократична країна зобов'язана захищати свободу слова. Враховуючи ж те, що згадані вище пошук, одержання і поширення інформації здебільшого здійснюють журналісти, цей захист неодмінно повинен включати і створення належного законодавчого підґрунтя для безперешкодної професійної діяльності останніх.

Крім зазначених вище конституційних приписів, правові гарантії діяльності журналістів в Україні конкретизуються і в інших правових актах. Зокрема, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» передбачає, що відповідальність за вчинення кримінального правопорушення проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його діяльності прирівнюється до відповідальності за вчинення таких же дій проти працівника правоохоронного органу,

¹ Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні : аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2019. С. 4.

а ч. 3 ст. 24 Закону України «Про інформацію» наголошує на тому, що умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста та/або його переслідування тягне за собою відповідальність згідно із законами України. Таким чином, варто погодитися з думкою про те, що положення ст. 171 КК України слід розглядати як складову позитивних зобов'язань України щодо захисту діяльності журналістів¹.

Та незважаючи на перераховані вище правові гарантії, кількість вчинюваних у нашій державі проявів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів і надалі залишається стабільно високою. Так, за офіційними даними Офісу Генерального прокурора за період 2014–2020 рр. в Україні щороку відкривається в середньому 85 кримінальних проваджень за ст. 171 КК України. Водночас з обвинувальним актом до суду направляється (знову ж таки в середньому) лише 6 таких проваджень, що гостро дисонує з наведеними вище відомостями про стан дотримання законності у відповідній сфері, зайвий раз сигналізуючи про вади кримінально-правової охорони правомірної діяльності журналістів, її неефективність.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують законну професійну діяльність журналістів. Суспільна небезпека аналізованого діяння полягає у посяганні на конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. В результаті порушуються основоположні принципи інформаційних відносин, а саме: гарантованості права на інформацію; відкритості, доступності інформації та свободи її обміну; об'єктивності інформації; повноти та точ-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 532.

ності, законності одержання, використання, поширення та зберігання інформації¹. При цьому вчинення відповідних протиправних діянь нерідко супроводжується образами журналістів; вилученням, знищенням чи пошкодженням їхнього майна; погрозами чи застосуванням фізичного насильства, хуліганським діями тощо, з огляду на що **додатковими факультативними об'єктами** кримінального правопорушення можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя, здоров'я, честі, гідності, власності журналіста, громадський порядок тощо.

У контексті дослідження об'єкта розглядуваного кримінального правопорушення слід звернути увагу на те, що кримінально-правовій охороні підлягає лише **законна** діяльність журналістів. Правильно зазначає Ю. А. Анісімов, що не є кримінально протиправним перешкодження зловживанню журналістом свободою масової інформації. До таких зловживань належить використання ЗМІ для вчинення кримінально караних діянь, для поширення відомостей, що становлять державну чи іншу охоронювану законом таємницю, для поширення порнографічних, таких, що пропагують культ насильства та жорстокості, матеріалів тощо².

Тут варто пригадати і положення ч. 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію», в якій зазначається, що не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. З урахуванням цих законодавчих положень має виключатися відповідальність особи за перешкодження діяльності журналіста під час встановлення перешкод

¹ Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Видавництво «Елтон – 2», 2012. С 283.

² Анисимов Ю.А. Уголовная ответственность за воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов. URL: http://anisim.westportal.net/publications/za_vosprepiatstvie_prof_dey.html.

публікації відповідної конфіденційної інформації. Показовим у цьому аспекті може бути наступний приклад із судової практики.

Вироком Галицького районного суду м. Львова було встановлено, що Особа-1 у групі з Особою-2, маючи умисел на перешкоджання законній професійній діяльності кореспондента «Савік Шустер Студіо» Особи-3 та телеоператора Особи-4, будучи незадоволеними проведенням відеозйомки на пл. Ринок у м. Львові, затуляли руками об'єктив відеокамери Особи-4, застосували фізичну силу, схопили за руку Особи-1. Такі дії суд першої інстанції кваліфікував за ч. 1 ст. 171 КК України¹.

Однак це рішення було оскаржено до суду апеляційної інстанції. Особа-1 та Особа-2 стверджували, що під час вказаних подій вони заперечували виключно проти відеозйомки їх особисто та вимагали у журналістів лише видалення фрагменту відеозапису з їхнім зображенням. При цьому з'ясовано, що потерпілі підтвердили ці покази. З урахуванням цього колегія суддів дійшла висновку, що під час вказаних подій Особа-1 та Особа-2 діяли з метою захисту свого **права на недоторканість приватного життя**, а відеозйомка їх особисто, у той час як вони висловили категоричне заперечення проти цього, суперечила вимогам закону. Як наслідок, судді резюмували, що діяння обвинувачених не утворюють складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, і можуть бути кваліфіковані лише за іншими нормами кримінального законодавства².

Інша справа, яка завершилась виправданням обвинуваченого за ч. 1 ст. 171 КК України, стосувалася проведення відеозйомки на чужій земельній ділянці. Суд встановив, що оператор без дозволу власника ходив по

¹ Вирок Галицького районного суду м. Львова від 26 лютого 2014 р. у справі № 461/11113/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/37325948>.

² Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 25 березня 2015 р. у справі № 461/11113/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43431744>.

приватній території і на пропозицію обвинуваченого залишити земельну ділянку не реагував. Оцінивши зібрані докази, зокрема те, що саме обвинувачений викликав працівників правоохоронних органів для зупинення, на його думку, неправомірних дій оператора, суд виправдав підсудного¹.

Відповідно до норм чинного законодавства діяльність підприємств, які здійснюють діяльність з підготовки матеріалів для телерадіокомпаній, на відміну від ТРК, не потребує отримання ліцензій на мовлення. Відсутність ліцензії в таких випадках не є підставою вважати діяльність журналістів незаконною та не має принципового значення в дослідженні окресленого питання. Важливо, щоб вони збирали інформацію для поширення в ЗМІ².

Також слід погодитися з правниками, які наголошують на тому, що на оцінку законності дій журналістів під час виконання ними професійних обов'язків не повинна впливати наявність чи відсутність редакційних завдань. З цього приводу справедливо зазначається, що жоден нормативно-правовий акт України не містить вимог щодо обов'язковості надання журналістам редакційних завдань, а також не вимагає від них діяти виключно в межах, визначених такими завданнями³. Через це не можна вважати правомірним рішення Чигиринського районного суду Черкаської області, який ухвалений ним виправдо-

¹ Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 р. у справі № 367/120/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39314043#>.

² Заєць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 25.

³ Заєць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 25; Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2019. С. 26.

вувальний вирок стосовно Особи-1 мотивував, зокрема, і тим, що потерпілий – журналіст Особа-2 – мав редакційне завдання лише для висвітлення судового процесу; завдання ж на відеозйомку того, що відбувалося поза судовим процесом, у т. ч. і на відеозйомку Особи-1 як фізичну особу, у нього не було¹.

Потерпілим від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 171 КК України, виступає журналіст. У вітчизняному правовому просторі міститься чимало законодавчих дефініцій поняття «журналіст» (див. Закони України: від 16 листопада 1992 р. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (ст. 25), від 28 лютого 1995 р. «Про інформаційні агентства» (ст. 21), від 21 грудня 1993 р. «Про телебачення та радіомовлення» (ст. 1) тощо). Проаналізувавши наведені у згаданих Законах визначення, Л. Костенко виокремила такі їхні спільні риси:

- 1) журналіст – це завжди працівник творчий;
- 2) журналіст – це працівник, який збирає, обробляє і створює інформацію;
- 3) журналіст – це працівник необов’язково штатний, він може бути позаштатним або взагалі діяти за іншим видом уповноваження;
- 4) належність журналіста підтверджується спеціальним (єдино не визначеним) документом, виданим організацією, яку він представляє².

Найбільш повно зазначені ознаки були відображені у Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», з огляду на що пропонуване у ньому трактування тривалий час вважалося найбільш універсальним. Відповідно до ст. 1

¹ Вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 14 липня 2017 р. у справі № 708/338/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67735822>.

² Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3078>.

згаданого Закону журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для ЗМІ, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України.

Посилаючись на відповідну законодавчу дефініцію, В. І. Павликівський зазначає, що у зв'язку з відсутністю вказаних ознак не можуть визнаватися потерпілими журналісти Інтернет-середовища, блогери та інші громадяни, що займаються розповсюдженням інформації¹.

Однак повністю погодитися з такою позицією не можна, адже із доповненням КК України ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста» (Закон від 14 травня 2015 р.) правозастосовчі органи були змушені змінити усталені підходи до розуміння поняття «журналіст», зокрема й у контексті застосування ст. 171 КК України. Це пов'язано із закріпленням у примітці відповідної кримінально-правової заборони положення про те, що під професійною діяльністю *журналіста* не лише у цій статті, а й у статтях 171, 347-1, 348-1 КК України відтепер слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Крім того, було визначено, що статус журналіста або його належність до ЗМІ підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

¹ Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. С. 19.

Отже, відтепер при інкримінуванні ст. 171 КК України необхідно опиратися саме на цю законодавчу дефініцію поняття «журналіст», яким може бути визнана будь-яка особа, діяльність якої відповідає ознакам, закріпленим у примітці ст. 345-1 КК України. На цій самій обставині акцентував увагу і ККС ВС під час розгляду наступної справи.

Органом досудового розслідування було встановлено, що Особа-1 вчиняла дії, направлені на перешкоджання законній діяльності потерпілого Особи-2, який працював на посаді журналіста ТОВ «Авансед Медіа Групи» інтернет-видання «Перший Криворізький» і виконував редакційне завдання за фактом повідомлення про жорстоке поводження з тваринами, зокрема, використовуючи брутальну лайку, вимагав у потерпілого залишити територію підприємства та припинити відеозйомку, чим створив перепони щодо одержання інформації журналістом і виконання ним професійних обов'язків. Такі дії суди першої й апеляційної інстанції кваліфікували за ч. 1 ст. 171 КК України. З цим, однак, не погодився захисник Особи-1, який подав касаційну скаргу на відповідні рішення до ВС, зокрема, вказавши на те, що не було належним чином перевірено, чи є потерпілий журналістом, чи є ТОВ «Авансед Медіа Групи» ЗМІ, чи було здійснення журналістської діяльності під час згаданих подій.

Водночас судді ККС ВС не знайшли підстав для задоволення касаційної скарги. Мотивуючи своє рішення, представники Феміди серед іншого вказали на те, що аналіз відповідних визначень понять «журналіст» свідчить про те, що поняття, наведене у ст. 345-1 КК України, є значно ширшим, аніж у ст. 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

По-перше, законодавець поклав в основу визначення даного поняття у КК України функціональний аспект професії журналіста, тобто статус журналіста пов'язується з діяльністю, яка має ознаки, зазначені у примітці до ст. 345-1 КК України, а не займаною посадою.

По-друге, законодавець у примітці до ст. 345-1 КК України не обмежився поширенням інформації лише через ЗМІ, до яких належать друковані ЗМІ (преса), а й включив до цього переліку мережу Інтернет.

Таким чином, резюмували судді, поняття «журналіст» має застосовуватися в обсязі і змісті, визначеному саме у примітці 345-1 КК України¹.

На переконання деяких авторів, потерпілим від перешкоджання професійній діяльності журналіста може бути не лише журналіст, а також його близькі родичі, які зазнали психічного або фізичного тиску². Можна зустріти й думку, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 171 КК України, може вчинятися не тільки безпосередньо щодо журналістів, а й стосовно ЗМІ, що врешті-решт обмежує можливість чи створює неможливість виконання професійних обов'язків журналістами, які працюють у зазначеному ЗМІ (наприклад, незаконне позбавлення телеорганізації права користування певними частотами, призначеними для мовлення; незаконне анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого ЗМІ тощо)³. Проте така позиція потребує уточнення. Як резонно зазначає Є. В. Пилипенко, справді, на практиці потерпілими від цього кримінального правопорушення (насамперед, у контексті кримінального процесу) можуть бути визнані і близькі родичі, і організація, яку представляє журналіст, і інші особи, адже їм може бути заподіяна певна шкода. Однак якщо

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 19 серпня 2020 р. у справі № 214/4970/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91089431>.

² Безпала Я.С. Кримінально-правові проблеми визначення потерпілого від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 24-25; Бурак К. М. Потерпілий у злочині перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 118.

³ Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / За ред. О.О.Дудорова, Є.О.Письменського. Т. 1. Луганськ: Видавництво «Елтон – 2», 2012. С. 283.

казати про потерпілого (точніше, спеціального потерпілого) як ознаку складу кримінального правопорушення, що розглядається, то ним може бути тільки журналіст, адже законодавець у тексті ст. 171 КК України прямо зазначив, що це кримінальне правопорушення може бути вчинене тільки щодо журналіста, а не якихось інших осіб. Якби він вважав за необхідне визнати спеціальним потерпілим близьких осіб журналіста, то про них прямо було б зазначено в тексті норми, як це зроблено у ст. 345-1 КК України. До речі, випадки психічного або фізичного тиску на близьких родичів журналіста мають бути кваліфіковані саме за ст. 345-1, а не ст. 171 КК України. Тому наразі підстав для розширеного тлумачення особи потерпілого від цього кримінального правопорушення немає¹. Солідарні з такою позицією і Ю. А. Анісімов² та Ю. В. Сподарик³.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, є: 1) зібрані, опрацьовані, підготовлені журналістом матеріали; 2) технічні засоби, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю. При цьому одразу зазначимо, що, незважаючи на вживання згаданих термінів у множині та використання між ними єдиного сполучника «і», логічне тлумачення відповідних приписів дозволяє зробити висновок, що у ч. 1 ст. 171 КК України йдеться про альтеративні діяння, які не обов'язково мають поєднуватися: кримінально протиправним слід визнавати і незаконне вилучення навіть одного зібраного, опрацьованого чи підготовленого

¹ Пилипенко Є.В. Перешкодження діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. С. 115–116.

² Анисимов Ю.А. Уголовная ответственность за воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов. URL: http://anisim.westportal.net/publications/za_vosprepiatstvie_prof_dey.html.

³ Сподарик Ю.В. Журналіст як потерпілий кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 3. С. 80.

журналістом матеріалу, і незаконне вилучення навіть одного технічного засобу.

Під **матеріалами, підготовленими журналістом**, необхідно розуміти інформацію, яку було зібрано, одержано, опрацьовано або створено журналістом та зафіксовано на певному носії (аркуші паперу, фото-, відеоматеріали). Інформація на відповідному носії, яка не була об'єктом журналістської діяльності (яку він не збирав, не отримував, не обробляв тощо), – наприклад, особисті документи журналіста – не може бути предметом аналізованого кримінального правопорушення. Не є таким матеріалом також носій інформації, на якому відсутня будь-яка інформація (чисті касети, флешнакопичувачі, карти пам'яті тощо); за відповідних умов такі предмети можуть бути визнані технічними засобами, якими журналіст користується у своїй професійній діяльності.

Під **технічними засобами, якими користується журналіст у зв'язку зі своєю професійною діяльністю**, слід розуміти устаткування, апаратуру, прилади, пристрої та інші вироби, спеціально створені, розроблені, запрограмовані або модернізовані для створення, збирання, зберігання, обробки або передачі інформації (камери, диктофони, телефони, фотоапарати, комп'ютери тощо). Не належать до них технічні засоби, які хоча й використовуються журналістом, але безпосередньо не пов'язані з процесом створення, збирання, обробки, зберігання або передачі інформації (наприклад, автомобіль, на якому пересувається журналіст), а також живі істоти (скажімо, поштовий голуб) і предмети, що не призначені для роботи з інформацією, хоч і використовувались журналістом (наприклад, палиця, якою журналіст за допомогою азбуки Морзе намагається передати повідомлення)¹. Предметом аналізованого

¹ Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. С. 110–111.

кримінального правопорушення є лише технічний засіб загалом, а тому незаконне вилучення у журналістів складових частин відповідного технічного засобу може бути кваліфіковано лише як «інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста».

Аналіз правозастосовних матеріалів засвідчує, що найчастіше предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 171 КК України, стають телекамери (46 %) та фотоапарати (35 %). Також на практиці зустрічалися прояви незаконного вилучення таких використовуваних журналістом технічних засобів, як мікрофон, диктофон, планшет, радіосистема для презентації та навіть квадрокоптер.

Незважаючи на те, що у назві ст. 171 КК України міститься вказівка лише на «перешкоджання», фактично у ній передбачено три окремі склади кримінальних правопорушень з різними формами **об'єктивної сторони**:

- 1) перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності (ч. 1);
- 2) вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 та ч. 3);
- 3) переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (ч. 2 та ч. 3).

Згадане у ч. 1 ст. 171 КК України **перешкоджання законній професійній діяльності журналіста** в юридичній літературі трактують як діяння (дію або бездіяльність), що полягає у протиправному створенні перешкод (перепон) у реалізації права особи на здійснення діяльності, пов'язаної зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет¹.

¹ Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. С. 134.

При цьому у ч. 1 ст. 171 КК України було виокремлено такі форми перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності:

- 1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю;
- 2) незаконна відмова у доступі журналіста до інформації;
- 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень;
- 4) будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності.

Під **незаконним вилученням** зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, слід розуміти вилучення вказаних предметів проти волі журналіста та за відсутності належних для цього правових підстав. Підставами для законного вилучення у журналіста матеріалів чи технічних пристроїв можуть бути, наприклад, застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні або виконання судового рішення.

Незаконна відмова у доступі журналіста до інформації полягає у протиправній відмові розпорядника інформації надати журналістові публічну інформацію, яка знаходиться у його володінні, що, своєю чергою, може виразитись у: 1) ненаданні відповіді на запит; 2) відповіді про те, що інформація може бути одержана із загальнодоступних джерел; 3) відповіді не по суті запиту; 4) посиленні на передбачені ч. 1 ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» підстави відмови в задоволенні запиту, хоча насправді такі підстави відсутні (наприклад, посиленні на те, що інформація, що запитується, належить

до категорії інформації з обмеженим доступом, хоча насправді це не відповідає дійсності).

Під **незаконною забороною висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень** слід розуміти усну чи письмову вказівку відповідного змісту власника або керівника ЗМІ, працівником якого є потерпілий, чи іншої особи, якій він має підпорядковуватися в силу правил внутрішнього трудового розпорядку, віддану за відсутності підстав, передбачених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом. Виділення цієї форми насамперед слід пов'язувати з тим, що ч. 3 ст. 2 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» не допускає вимогу попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими ЗМІ, а також заборону поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб, державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян. Виняток становлять випадки, коли посадова або інша особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю, або відомості стосуються конфіденційної інформації про особу.

Інші прояви перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності можуть полягати, наприклад, у протиправній відмові надати доступ до районів стихійного лиха, катастроф, місць аварій, масових заворушень, воєнних дій¹.

Як бачимо, перелік форм перешкоджання не є вичерпним, усі вони лише конкретизують діяння у вигляді умисного перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Такий спосіб викладення ч. 1 ст. 171 КК України зазнав обґрунтованої критики в юридичній літературі, на сторінках якої зазначається,

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 532–533.

що використання перелікового способу та подальше вживання терміна «інший» є неправильним¹.

Частково виправдати обраний вітчизняними парламентаріями прийом нормативного закріплення ознак складу досліджуваного кримінального правопорушення можна було б лише тоді, коли перераховані у диспозиції ч. 1 ст. 171 КК України форми були найпоширенішими способами перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. За таких умов подібний крок справді можна було б розцінювати як засновану на узагальненні судової практики спробу закріпити відповідні правозастосовчі орієнтири. Однак аналіз судової практики засвідчує, що до когорти найпоширеніших способів перешкоджання відносять: фізичне насильство або погрозу застосування фізичного насильства до журналіста (у 18 з 53 досліджених нами матеріалів); вилучення та пошкодження технічних засобів, якими користується журналіст (17 та 14 випадків відповідно); незаконну вимогу припинити або заборону здійснення аудіо- та відеозапису або фотозйомки (13 випадків); нецензурну лайку та інші особисті образи журналіста (7 випадків) тощо². Як бачимо, серед перерахованих способів, що нерідко застосовуються в сукупності, фігурує лише один з тих, про які згадується у ч. 1 ст. 171 КК України, – це вилучення технічних засобів, якими користується журналіст.

На нашу думку, у комплексі вказані обставини засвідчують зайвість закріплення конкретних способів перешкоджання, замість яких у ч. 1 ст. 171 КК України доцільно

¹ Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. Київ: Атіка, 2003. С. 99.

² Зважаючи на наведену інформацію, скептично слід оцінювати тезу про те, що найпоширенішою формою створення перешкод журналістській діяльності в Україні є примушування до поширення певної інформації (Заєць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 22).

вказати на єдиний узагальнюючий термін «перешкоджання».

Всі перераховані у ч. 1 ст. 171 КК України діяння визнаються кримінально протиправними лише за умови їхньої «незаконності». Це стосується і такої форми перешкоджання, як «будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності», на незаконність якої хоча й прямо не вказується, але яка випливає зі змісту аналізованої норми. Саме тому не утворюють складу кримінального правопорушення дії, які хоча фактично й перешкодили журналістові у його діяльності, але були вчинені на законних підставах (наприклад, відмова впустити журналіста до приватного житла; відмова пропустити журналіста до певного приміщення без проходження безпекових процедур, якщо їх вимагає ситуація; законна відмова в наданні інформації з обмеженим доступом (таємної, конфіденційної чи службової) тощо)¹.

При встановленні ознаки «незаконності» неодмінно слід пам'ятати і про конституційне положення відносно того, що передбачене ст. 34 Основного Закону держави право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Потерпілий повинен займатися професійною діяльністю сьогодні: поширювати або відмовлятися від поширення конкретної інформації, не бажаної для винного,

¹ Кримінальне право. Особлива частина : Підручник / За ред. О.О.Дудорова, Є.О.Письменського. Т. 1. Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. С. 284.

або прагнути вчинити зазначені дії. Намір може бути виражено шляхом збирання інформації з певної теми, ситуації, підготовки, редагування статті до друкованого видання, відео й аудіорепортажу, призначення зустрічей з людьми, які знаються на цьому питанні, здійснення зйомок на місці події. Перешкоджання є неможливим, якщо особа «тут і зараз» не займається діяльністю, тобто дії винного з мотивів помсти за оприлюднені в минулому матеріали не може бути кваліфіковано за ч. 1 ст. 171 КК України¹. Аналіз судової практики засвідчує, що найчастіше перешкоджання діяльності журналіста здійснюється під час спроб останніх повідомити про певні протиправні прояви, висвітлення громадських заходів, надзвичайних подій (пожежі, ДТП тощо).

Відповідно до тлумачення словників термін «вплив» означає дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета². Отже, на відміну від перешкоджання, **вплив** пов'язаний із безпосереднім тиском на свідомість та волю потерпілого, внаслідок якого особа приймає рішення на користь ініціатора такого впливу³. За характером дії його (вплив) можна поділити на фізичний (насильство, примус) та інформаційний (переконання, вмовляння, погрози), за способом – насильницький та ненасильницький⁴. Водночас необхідно вра-

¹ Заєць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 24.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Вид. 2-ге. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 205.

³ Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. С. 20.

⁴ Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації / Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 15–16.

ховувати, що не може бути розцінене як вплив і тому не має тягнути кримінальну відповідальність здійснюване за відсутності примусу надання журналісту порад стосовно доцільності або недоцільності опублікування конкретних матеріалів.

Варто зазначити, що низкою дослідників відповідної проблематики доводиться, що вплив з метою перешкодження законній діяльності є нічим іншим, як перешкодженням такій діяльності. Тобто, по суті, законодавець передбачив відповідальність за те саме діяння одразу і в ч. 1, і в ч. 2 ст. 171 КК України, що лише підтверджує вказівка у ч. 2 на спеціальну мету впливу – перешкодження виконання журналістом своїх професійних обов'язків¹. З огляду на сказане можна зробити висновок, що диференціацію кримінальної відповідальності за ці тотожні діяння не можна вважати ані доцільною, ані справедливою. Крім того, в юридичній літературі справедливо зазначається, що такий штучний поділ кримінально протиправного діяння, передбаченого ст. 171 КК України, на дві самостійні форми суттєво ускладнює застосування правової норми та викликає необхідність пошуку додаткових аргументів у відмежуванні кримінально протиправного перешкодження професійній діяльності журналістів від впливу на журналіста².

Переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю означає дії, спрямовані на обме-

¹ Заєць І.С., Марко С.І. Особливості кримінальної відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 22; Овчарук Ю.В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 283; Пилипенко Є.В. Перешкодження діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєвєродонецьк, 2018. С. 51, 131.

² Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. С. 20.

ження прав і свобод журналіста у зв'язку з виконаною (тобто такою, що відбулася) законною професійною діяльністю. Такі дії виражаються в різних формах посягання на законні права, свободи та інтереси журналіста чи його близьких і можуть мати характер як одноразового акту, так і послідовних, систематичних дій.

Переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю необхідно відрізнити від перешкоджання (як і впливу) законній професійній діяльності журналістів. Критеріїв розмежування зазначених форм кримінального правопорушення декілька:

1) переслідування завжди спрямоване на конкретного журналіста (журналістів). Перешкоджання ж може здійснюватися відносно певного ЗМІ, при цьому порушення прав журналістів відбувається через обмеження можливості чи створення неможливості роботи цього ЗМІ, тобто має опосередкований характер;

2) перешкоджання виявляє собою діяння упереджувального характеру. Воно вчиняється або у випадку коли: а) журналіст (ЗМІ) тільки намагається одержати чи поширити певну інформацію, або б) коли частина відомостей уже доведена до громадськості, а відносно іншої інформації здійснюються додаткові заходи зі збирання, зберігання й поширення, і при цьому винний не бажає, щоб журналіст (ЗМІ) у подальшому отримав та оприлюднив певні відомості (наприклад, публікація за результатами журналістського розслідування циклу статей, які викривають особу у скоєнні правопорушень).

При переслідуванні дії винного у часі вчиняються після здійснення журналістом дій у рамках своєї професійної діяльності і мають за мету або: а) помститися журналісту за його конкретні дії, або б) спричинити шкоду (матеріальну чи нематеріальну) конкретному журналісту за його діяльність взагалі, навіть якщо публікації чи виступи цього журналіста не стосуються винного особисто;

3) заходи з перешкоджання у більшості випадків у першу чергу спрямовані на недопущення оприлюднення певної інформації. Переслідування журналіста насамперед спрямоване проти журналіста як особистості, тобто має персональний характер¹.

Зважаючи на те, що «переслідування» журналіста не має підстав вважати формою згаданого у назві ст. 171 КК України «перешкоджання» його діяльності, очевидно виглядає необхідність корегування назви досліджуваної кримінально-правової заборони. При цьому зазначимо, що в юридичній літературі з посиланням на конкретні правозастосовні матеріали доводиться, що існуюча сьогодні невідповідність між назвою статті та її змістом має наслідком не лише проблеми теоретичного характеру, а й може призвести до неправильного застосування судами кримінально-правових норм².

З огляду на з'ясований зміст зазначених вище діянь можна констатувати, що якщо перешкоджання може бути вчинено як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, то при впливі й переслідуванні бездіяльність є неможливою, адже вони можуть виражатися лише в активних діях.

Аналізоване кримінальне правопорушення є **закінченим** з моменту вчинення відповідних дій (бездіяльності). Причому це стосується не лише переслідування, а й перешкоджання та впливу, момент закінчення яких визначається незалежно від того, чи вдалося винному досягти мети цих діянь – завадити журналісту здійснити або змусити його припинити (змінити) свою законну професійну діяльність.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 171 КК України, є загальним.

¹ Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / За ред. О.О.Дудорова, Є.О.Письменського. Т. 1. Луганськ: Видавництво «Елтон – 2», 2012. С. 285.

² Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Сєверодонецьк, 2018. С. 132, 133.

Суб'єктивна сторона аналізованих кримінальних правопорушень характеризується прямим умислом. Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 171 КК України (будь-якою з її частин) необхідно довести, що, вчиняючи відповідні діяння, винний усвідомлював:

1) незаконний характер свого діяння (якщо особа помилково вважає, що діє в рамках закону, наприклад, виконує законний наказ або рішення суду, то кримінальна відповідальність виключається);

2) те, що він перешкоджає саме законній професійній діяльності потерпілого (тобто усвідомлює, що своєю діяльністю потерпілий не порушує норм законодавства);

3) спеціальний статус потерпілого, тобто саме те, що він є журналістом. Доказами наявності статусу журналіста можуть бути зовнішні ознаки ідентифікації, які дають можливість кожному визначати їхню професійну приналежність, відповідні бейджі, посвідчення чи інші документи¹.

У випадку ж недоведеності цих обставин інкримінування ст. 171 КК України має виключатися.

Так, до одного з судів надійшов обвинувальний акт стосовно Особи-1, яка обвинувачувалася в тому, що 24 травня 2016 р. умисно перешкоджала журналісту ТОВ «Інформаційне агентство “Стоп Корупції ТВ”» Особі-2 та оператору Особі-3 у здійсненні ними законної професійної діяльності журналіста. Однак суд не знайшов у діях Особи-1 ознак складу інкримінованого кримінального правопорушення, вказавши на те, що Особа-2 та Особа-3 як журналіст і оператор не були зовнішньо забезпечені документами, знаками, сигнальними й іншими засобами позначення особи представника преси, як це передбачено Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та

¹ Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. С. 43.

соціальний захист журналістів»; крім того, потерпіла по-свідчення не надавала, не повідомляла, що вона є журналістом, а тому в Особи-1 не було жодних підстав вважати, що потерпіла є журналістом. Сама ж по собі наявність мікрофону та відеокамери у особи не свідчить про належність цієї особи до категорії журналістів¹. Аналогічна мотивація була покладена і в основу рішення Ірпінського міського суду Київської області².

Загалом же заслуговує на підтримку підхід, відповідно до якого слідчий та суд повинні враховувати обставини правопорушення в комплексі, зважаючи при цьому на наявність або відсутність зовнішньої ідентифікації працівника ЗМІ, його поведінку під час конфлікту (наприклад, чи представився журналіст, чи повідомляв він вголос про свою приналежність до ЗМІ, чи пропонував оглянути документ тощо), поведінку інших учасників події та інші обставини справи, які вказують на дійсні наміри особи під час вчинення тих чи інших дій. Навіть час доби та обстановка навкруги можуть відіграти певну роль у вирішенні цього питання³.

Метою передбаченого ч. 2 ст. 171 КК України впливу на журналіста є **перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків**. Інакше кажучи, винний прагне добитись ускладнення чи унеможливлення виконання журналістом своїх обов'язків негайно або в майбутньому. Йдеться про відмову журналіста від підготовки певного матеріалу, затримку з його оприлюдненням, висвітленням подій у вигідному для винного контексті тощо.

¹ Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 12 червня 2017 р. у справі № 180/1669/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67094019>.

² Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 р. у справі № 367/120/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39314043>.

³ Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт / Опришко Л.В., Вдовенко О.М. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. С. 43.

Кваліфікуючими ознаками впливу на журналіста та його переслідування є вчинення кримінального правопорушення: 1) службовою особою з використанням свого службового становища; 2) за попередньою змовою групою осіб (щодо поняття «службова особа» та «вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб»).

Генічеським районним судом Херсонської області було встановлено, що 22 березня 2018 р. Особа-1 разом з двома особами, матеріали відносно яких виділено в окреме провадження, перебуваючи біля Генічеської РДА, достовірно знаючи, що Особа-2 є журналістом, підійшли до останнього та зажадали, щоб Особа-2 припинила зйомку сюжету. Почувши відмову журналіста виконати їхню вимогу, Особа-1 разом зі згаданими невстановленими громадянами підійшли до Особи-2 та почали штовхати його у корпус тіла, ще раз в ультимативній формі пояснивши, що вона повинна за їхнім бажанням припинити зйомку репортажу, крім того, видаливши усі матеріали відеозапису. Такі дії були кваліфіковані за ч. 3 ст. 171 КК України як перешкодження здійсненню журналістом законної професійної діяльності, вчинене за попередньою змовою групою осіб¹.

З незрозумілих міркувань у ч. 3 ст. 171 КК України було диференційовано кримінальну відповідальність лише за дії, передбачені ч. 2 ст. 171 КК України. Вважаємо, що це є очевидною вадою чинного кримінального законодавства, адже в науковій літературі доведено, що перешкодження діяльності журналістів, вчинені у співучасті (те саме стосується й відповідних проявів, вчинених службовою особою з використанням службового становища), є більш підготовленими та небезпечними, на відміну від одноосібних посягань. Такі випадки здебільшого супро-

¹ Вирок Генічеського районного суду Херсонської області від 14 лютого 2020 р. у справі № 653/438/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87849953>.

воджуються заподіянням шкоди значному колу додаткових об'єктів кримінально-правової охорони і знижують можливості правоохоронних органів у протидії такій злочинності¹. Та, незважаючи на це, вчинене за попередньою змовою групою осіб або службовою особою з використанням службового становища перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності має отримувати, як це не парадоксально, кримінально-правову оцінку з посиланням саме на ч. 1, а не ч. 3 ст. 171 КК України. Однак цей факт не завжди враховують правозастосовчі органи.

Мукачівським міськрайонним судом Закарпатської області було встановлено, що Особа-1, виконуючи обов'язки голови Новодавидківської сільської ради, будучи службовою особою, з використанням свого службового становища, надала відповідь на інформаційні запити головного редактора газети «Сила Народного Контролю» Особи-2, подані у порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації», які надійшли до Новодавидківської сільської ради, згідно з якою відмовила у доступі журналіста до інформації².

Такі дії суд услід за органом досудового розслідування кваліфікував за ч. 3 ст. 171 КК України, хоча ні впливу, ні, тим паче, згаданого у ч. 2 ст. 171 КК України переслідування у цьому випадку не було, а отже, й інкримінування ч. 3 ст. 171 КК України необхідно визнавати необґрунтованим.

¹ Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації / Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 56–57; Овчарук Ю.В. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 283–284.

² Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 29 травня 2018 р. у справі № 303/3534/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74283983>.

Як уже зазначалося вище, вчинення передбачених ст. 171 КК України діянь нерідко супроводжується знищенням або пошкодженням використовуваних журналістом технічних засобів (матеріалів), застосуванням або погрозою застосування фізичного насильства, зокрема, і погрозами вбивства. Якщо раніше такі діяння мали бути кваліфіковані за сукупністю статей 171 та 121, 122, 125, 126, 129, 194 КК України відповідно, то з набранням чинності положеннями Закону України від 14 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» вони повинні отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на спеціальні статті 345-1 та 347-1 КК України. Та, незважаючи на це, деякі правозастосовні органи й досі продовжують кваліфікувати відповідні прояви за сукупністю ст. 171 та однією з норм, передбачених, зокрема, розділом II Особливої частини КК України.

Так, Дрогобицьким міськрайонним судом Львівської області було встановлено, що 4 січня 2017 р. під час проведення журналістського розслідування за фактом опечатування офісу № 2, розташованого у приміщенні КП «Туристичний комплекс Дрогобич», Особа-2, журналіст, з використанням відеокамери розпочала відеозйомку. При цьому, рухаючись з відеокамерою в руках, Особа-2 увійшла до приміщення бухгалтерії, де на той час перебувала Особа-1 з метою отримання інтерв'ю. Будучи невдоволеною такими діями Особи-2, Особа-1, підвівшись із-за столу та наблизившись до неї, правою рукою відібрала у неї фотоапарат та вдарила ним по столу, після чого нанесла їй декілька ударів кулаком по голові й обличчю. Після цього, наблизившись до Особи-2 впритул, Особа-1 умисно наступила підбором взуття на ногу останній, внаслідок чого заподіяла їй легкі тілесні ушкодження, що викликали короточасний розлад здоров'я. Незважаючи на наявність спеціальної ст. 345-1 КК України «Погроза

або насильство щодо журналіста», такі дії помилково були кваліфіковані за сукупністю ч. 1 ст. 171 та ч. 2 ст. 125 КК України¹.

У тих випадках, коли вилучені у журналіста технічні засоби не були повернуті, діяння винного повинні бути кваліфіковані за сукупністю статей 171 та 186 КК України.

До Києво-Святошинського районного суду Київської області надійшли матеріали кримінального провадження стосовно Особи-1, яка 28 квітня 2015 р., достовірно розуміючи, що Особа-2 та Особа-3 є журналістами, бажаючи перешкодити їх законній професійній діяльності, за попередньою змовою з двома невстановленими судом особами, прибула на транспортному засобі до с. Лісники, де перебувала вищезазначена знімальна група. Реалізуючи свій злочинний умисел, Особа-1 разом із невстановленими судом особами підбігли до транспортного засобу марки «Chery Tiggo». При цьому Особа-1, відкривши задні праві двері автомобіля, проникла до салону та, застосовуючи насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я (спричиняючи легкі тілесні ушкодження), правою рукою схопила за шию Особу-2, яка перебувала на правому передньому сидінні автомобіля та в руках якої в цей час була відеокамера. Відтягуючи рукою тіло Особи-2 від притиснутої до ніг останньої відеокамери, Особа-1 сприяла діям невстановленої судом особи, спрямованим на відкрите заволодіння відеокамерою. У цей же час невстановлена судом особа з боку водія шляхом декількох ривків за корпус відеокамери марки «Sony HXR HX-5E», що була в руках Особи-2, відкрито заволоділа засобом зйомки. Такі дії органом досудового розслідування були кваліфіковані за відповідними частинами статей 171 та 186 КК України².

¹ Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 27 травня 2020 р. у справі № 442/4140/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89496051>.

² Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 16 березня 2020 р. у справі № 369/1586/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88208911>.

Аналіз судової практики засвідчує, що вчинення аналізованого кримінального правопорушення також нерідко супроводжується грубим порушенням громадського порядку, погрозами або насильством щодо працівників правоохоронних органів, незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. У таких випадках дії винних потребують додаткової кваліфікації за статтями 296, 340 та 345 КК України. Крім того, за наявності підстав передбачені ст. 171 КК України діяння можуть утворювати сукупність зі статтями 119, 120, 127, 189, 255, 263, 348-1, 349-1, 354, 364, 365 КК України тощо.

Погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 України)

Якщо у первинній редакції чинного КК України система норм, безпосередньо присвячених виключно кримінально-правовій охороні законної професійної діяльності журналіста, була репрезентована лише однією ст. 171, то з набранням чинності положеннями Закону України від 14 травня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» вона була доповнена за рахунок одразу чотирьох нових заборон – статей 345-1, 347-1, 348-1 та 349-1 КК України. При цьому аналіз офіційних статистичних даних засвідчує, що серед усіх діянь, про які йдеться у цих нормах, найбільш поширеними на практиці є передбачені ст. 345-1 КК України погроза або насильство щодо журналіста, за фактами яких в Україні щороку відкривається більше 30 кримінальних проваджень, з яких 5–6 (в середньому) направляється з обвинувальним актом до суду¹.

¹ Мусимо зазначити, що абсолютною більшістю вітчизняних криміналістів це рішення законодавця оцінюється негативно (Лихова С.Я. Криміналізація суспільно небезпечних діянь проти журналістів як приклад порушення принципу

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу законної професійної діяльності журналістів, **додатковими обов'язковими** – суспільні відносини, що забезпечують здоров'я журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, їхню психічну недоторканність, а **додатковим факультативним** можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя, честі, волі, гідності, власності потерпілих, встановленого порядку виконання службовими особами своїх повноважень тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення є журналіст, його близькі родичі, члени сім'ї. Незважаючи на те, що у ч. 1 ст. 345-1 КК України поняття «близькі родичі» та «члени сім'ї» вживаються у множині, логічне та системне тлумачення кримінального законодавства дозволяє стверджувати, що кримінальну відповідальність за цією нормою мають тягнути і вчинювані навіть щодо одного близького родича чи члена сім'ї журналіста погроза або насильство.

структурності кримінального закону. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2015. С. 270–274; Медицький І.Б. Кримінально-правова охорона професійної діяльності журналіста у світлі останніх законодавчих змін. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол. В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2015. С. 294–297; Михайличенко Т.О. Введення до Кримінального кодексу України окремих спеціальних складів злочинів: питання доцільності. *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого до дня народження видатного вченого, героя України, академіка В.В. Сташиса, 09 липня 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 73–79; Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 39 с.).

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345-1, характеризується діянням, яке полягає у: 1) погрозі вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна потерпілого (ч. 1), та пов'язується із законною професійною діяльністю журналіста, або заподіянні потерпілому: 2) побоїв; 3) легких тілесних ушкоджень; 4) середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 2); 5) тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 345-1 КК України). Наслідки та причиновий зв'язок між діянням і наслідками є ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 та 3 ст. 345-1 КК України.

Аналіз правозастосовних матеріалів засвідчує, що найчастіше за ст. 345-1 КК України кваліфікуються випадки умисного заподіяння потерпілим легких тілесних ушкоджень (8 виявлених проявів) та різноманітні погрози (3 прояви).

Вчинення зазначених вище діянь не потребує додаткової кваліфікації за нормами розділу II Особливої частини КК України. Водночас необхідно зауважити, що серед перерахованих у ст. 345-1 КК України форм об'єктивної сторони відсутня вказівка на мордування та катування, у зв'язку з чим застосування останніх до потерпілих вимагає кваліфікації за сукупності ст. 345-1 та ч. 2 ст. 126 або ст. 127 КК України. До речі, саме у зв'язку з цим в юридичній літературі обґрунтовується положення про доцільність доповнення ст. 345-1 КК України вказівкою у т. ч. і на мордування та катування¹.

А. С. Бондарчук обґрунтовує положення про те, що якщо винний спочатку висловив погрозу вбивством або насильством щодо журналіста, його родичів чи членів сім'ї, а через деякий проміжок часу застосував до останнього реальне насильство (побої, мордування чи тілесні

¹ Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 159.

ушкодженні), то вчинене треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 та 2 або 3 ст. 345-1 КК України. При цьому вчена зазначає, що як продовжуваний злочин може бути кваліфікована погроза або насильство щодо журналіста, якщо сама погроза вчиняється з надси­ланням інформації погрозливого змісту в кілька етапів (але охоплюватись єдиним умислом винного), або виражаються різні види погроз (у різний час і з одного й того самого мотиву (перешкодження законній професійній діяльності журналіста))¹.

Способи здійснення погрози як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, можуть бути виражені словесно, письмово, за допомогою жестів і демонстрації зброї або предметів, що їх замінюють, а також із використанням технічних засобів².

Моментом **закінчення** кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, є час, коли погроза була доведена до відома та сприйнята журналістом або його близьким родичем чи членом сім'ї як дійсна (у цьому випадку момент висловлення погрози може не збігатися з моментом сприйняття її потерпілим)³. Погрози іншого характеру, окрім передбачених диспозицією ст. 345-1 КК України, наприклад, розголошення відомостей певного змісту, обмеження інших прав та інтересів потерпілого, не є підставою кваліфікації за вказаною статтею⁴.

¹ Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 179.

² Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 22.

³ Бондарчук А. С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 190.

⁴ Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкодження професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації /

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний. З урахуванням того, що кримінальна відповідальність за заподіяння тяжких (ст. 121) та середньої тяжкості (ст. 122) тілесних ушкоджень настає з 14-річного віку, деякі вчені припускають, що і суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 (у частині завдання середньої тяжкості тілесних ушкоджень) та ч. 3 ст. 345-1 КК України, теж є особа, яка досягла саме 14-ти, а не 16-річного віку¹. Однак з такою точкою зору можна погодитися лише в аспекті *de lege ferenda*²; а от з позиції *de lege lata* подібне трактування підтримане бути не може, позаяк у ч. 2 ст. 22 КК України наведено вичерпний перелік кримінальних правопорушень, вчинення яких тягне кримінальну відповідальність з 14-річного віку. Тому, незважаючи на очевидну нелогічність цього положення, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого будь-якою частиною ст. 345-1 (як і статей 347-1, 348-1 та 349-1) КК України, є особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ст. 345-1 КК України, характеризується

Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 22.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ ВД «Дакор», 2018. С. 1057.

² На невідповідність віку кримінальної відповідальності за посягання на окремі права журналістів вимогам загальних норм про посягання на життя, здоров'я, волю людини, вік кримінальної відповідальності в яких, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, складає 14 років, неодноразово вказувалося в юридичній літературі (Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 159; Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. С. 141; Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. С. 21).

умисною виною. Інтелектуальний момент вини полягає в тому, що особа повинна усвідомлювати: ознаки потерпілого (що ним є саме журналіст, його близькі родичі чи члени сім'ї); законність професійної діяльності журналіста (зміст або характер його роботи); зміст і характер своїх діянь (своїми діями особа має намір перешкодити діяльності журналіста, змінити її характер, припинити її чи вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася). Вольовий момент вини погрози щодо журналіста полягає в бажанні винного висловити чи продемонструвати погрозу вбивством або насильством щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою перешкодити, змінити характер здійснення цим журналістом законної професійної діяльності або припинити її. Не обов'язково, щоб винний дійсно мав намір реалізувати погрозу, натомість зміст вольового моменту насильства щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає в бажанні винного перешкодити, змінити характер журналістської діяльності, припинити її чи вчинити злочин через діяльність, яка вже відбулася¹.

Вживання у ст. 345-1 КК України формулювання «у зв'язку зі здійсненням законної професійної діяльності» вказує на зв'язок мотиву кримінально-протиправного посягання з професійною діяльністю журналіста. Відсутність вказаного зв'язку, а також обмеження незаконної діяльності журналіста виключає кримінальну відповідальність за аналізованою статтею – у таких випадках вчинюване має кваліфікуватися за нормами інших розділів (передусім розділу II) Особливої частини КК України (статті 121, 122, 125, 126, 129, 195).

Так, до Новокаховського міського суду Херсонської області надійшли матеріали провадження стосовно Особи-1, яка

¹ Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 160.

обвинувачувалася у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України. Зокрема, Особи-1 інкримінувалося те, що вона висловлювала відносно Особи-2, яка працює кореспондентом регіональної газети «Дніпровський проспект», у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, погрози вбивством, демонструючи при цьому револьвер «SAFARI РФ 431», а також намагалася вчинити бійку, застосовуючи фізичне насильство у вигляді поштовхів потерпілого, висловлюючись нецензурною лайкою у бік останнього, маючи при цьому за мету припинити здійснення журналістом фото- та відеофіксації проведення будівництва.

Однак суд встановив, що з показів потерпілого, свідків – очевидців події, а також з відеозапису на електронному носії інформації видно, що перед вчиненням протиправних дій обвинувачений не був обізнаний, що Особа-2 є журналістом, який виконує свою професійну діяльність, оскільки потерпілий не представився, не повідомляв про свою приналежність до ЗМІ, не пред'явив посвідчення журналіста та не пропонував оглянути цей документ, а також не мав зовнішніх ознак, які б його ідентифікували. Мету свого візиту потерпілий також не пояснював, відеозйомку проводив мобільним телефоном. З огляду на такі обставини суд зробив висновок, що у обвинуваченого не було підстав вважати, що Особа-2 є журналістом. При цьому представники Феміди акцентували увагу на тому, що посилання потерпілого на те, що обвинувачений гіпотетично міг його знати, оскільки, можливо, раніше бачив його репортажі та публікації в газетах, інтернет-мережі, є тільки припущенням, яке не спростовує необізнаність Особи-1 щодо професійної приналежності потерпілого, оскільки, по-перше, останній сам зазначив, що лише припускає це, а по-друге, такі обставини жодним доказом у справі не підтверджуються, сама ж по собі належність Особи-2 до журналістської професії не означає обов'язкове упізнання його всіма зустрічними. Як наслідок, Особа-1

була виправдана через відсутність у її діях складу інкримінованого кримінального правопорушення¹.

В юридичній літературі конкретизується, що мотив цього злочину виявляється через мету дій винного і має три прояви, а саме: 1) не допустити здійснення журналістом законної професійної діяльності (діяння вчиняється до початку виконання потерпілим службових обов'язків); 2) зупинити, перервати здійснення журналістом законної професійної діяльності (діяння вчиняється у процесі виконання потерпілим своїх службових обов'язків); 3) помститися потерпілому за здійснення журналістом законної професійної діяльності².

Як бачимо, зазначені форми фактично є проявами передбаченого ст. 171 КК України «перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності». Саме тому у випадках, коли погроза або насильство щодо журналіста здійснюються з метою перешкоджання законній професійній діяльності останнього, вчинене має кваліфікуватися за сукупністю ч. 1 (ч. 2 у випадку впливу) ст. 171 та відповідною частиною ст. 345-1 КК України; у випадку ж переслідування за виконану професійну діяльність дії винного мають отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням вже на ч. 2 (як переслідування) ст. 171 та ст. 345-1 КК України³.

Однак на практиці ці правила кваліфікації майже завжди ігноруються, а дії винних щодо перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльно-

¹ Вирок Новокаховського міського суду Херсонської області від 11 листопада 2020 р. у справі № 661/5624/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92804798>.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1057.

³ Павликівський В.І. Особливості кваліфікації перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2015. № 15. Т. 2. С. 111.

сті, які виявляються у погрозі або насильстві щодо журналіста, кваліфікуються лише за відповідною частиною ст. 345-1 КК України.

Так, Біловодським районним судом Луганської області було встановлено, що Особа-1 підійшла до парти, за якою сиділа Особа-2, і, достовірно знаючи, що остання є журналістом, вхопила її за ліву руку та почала тягнути, намагаючись виштовхати з приміщення, маючи при цьому за мету припинення здійснюваної журналістом фото- та відеофіксації. При цьому Особа-1 не реагувала на крики Особи-2 про те, що їй боляче, продовжила тягнути її за руку, внаслідок чого Особі-2 були спричинені тілесні ушкодження у вигляді саден на обличчі, внутрішньошкірних крововиливів, які, згідно з висновком СМЕ, належать до категорії легких тілесних ушкоджень¹.

В іншому випадку Особа-3 під час виконання Особою-4 професійної діяльності журналіста штовхнула у спину останню, після чого нанесла по обличчю удар кулаком, спричинивши фізичний біль та легкі тілесні ушкодження у вигляді синця в проєкції кута нижньої щелепи зліва².

А Києво-Святошинським районним судом Київської області було з'ясовано, що Особа-5, достовірно знаючи, що Особа-6 перебуває на посаді журналіста, вхопила її за праву руку та нанесла кулаком правої руки два удари в область обличчя, після чого, продовжуючи тримати останню за руку та верхній одяг, кинула людину головою в паркан. Внаслідок вказаних дій Особі-6 були спричинені тілесні ушкодження, що належать до легких тілесних ушкоджень, які спричинили короточасний розлад здоров'я³.

¹ Вирок Біловодського районного суду Луганської області від 14 вересня 2016 р. у справі № 408/6834/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61306063>.

² Вирок Печерського районного суду м. Києва від 29 лютого 2016 р. у справі № 757/2906/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56289653>.

³ Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 13 вересня 2019 р. у справі № 369/1251/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84266507>.

В усіх наведених прикладах дії обвинувачених були кваліфіковані лише за ч. 2 ст. 345-1 без посилання на ст. 171 КК України.

Про зміст роз'ясненого у примітці статті поняття «**професійна діяльність журналіста**» див. характеристику ст. 171 КК України.

Законною відповідна діяльність буде за умови, що її здійснення не порушує законодавчих заборон щодо захисту інформації з обмеженим доступом і законних прав та інтересів інших осіб, зокрема, права на повагу до приватного й сімейного життя, на честь, гідність і захист репутації. Попри те, що згідно з правовою позицією ЄСПЛ межі дозволеної критики є ширшими щодо політика, аніж стосовно приватної особи, а межі приватності щодо публічної посадової особи є вужчими, ніж щодо приватної особи, вони все-таки існують. Наприклад, сміливі журналістські розслідування про статки публічних службових осіб є законною діяльністю, оскільки висвітлення важливої для суспільства інформації, на думку ЄСПЛ, в ієрархії суспільних цінностей є важливішим за деякі інші інтереси. Водночас наполегливе домагання журналіста зайти в житло народного депутата, а потім цькування останнього за відмову є підстави розцінити як незаконну діяльність. Систематичне збирання інформації про приватну особу, навіть тієї, яка перебуває в публічному просторі, ЄСПЛ оцінив як втручання в приватне життя. Відповідно, подібна діяльність журналіста не може бути визнана законною¹.

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення є вчинення його організованою групою.

За наявності підстав передбачені ст. 345-1 КК України діяння можуть утворювати сукупність не лише зі згада-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1057.

ними вище ч. 1 ст. 126 та статтями 127 та 171, а й зі статтями 119, 120, 185, 186, 189, 255, 263, 296, 340, 345, 347-1, 348-1 (у випадку реальної сукупності), 349-1, 354, 364 365 КК України тощо.

У випадках вчинення насильства щодо журналіста, яке спричинило тяжкі тілесні ушкодження, що потягли смерть останнього, посягання виходить за межі складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 345-1 КК України. Тому виникає потреба в додатковій кваліфікації дій винного за ч. 2 ст. 121 КК України, а не за ст. 348-1 КК України, оскільки склад злочину, сконструйований в межах останньої передбачає виключно умисну форму вини щодо наслідків у вигляді смерті журналіста¹.

Умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України)

Одним зі способів тиску на журналістів і ЗМІ є знищення або пошкодження майна, яке належить журналісту або його близьким. До 2015 р. такі дії розглядалися або як один з видів передбаченого ст. 171 КК України перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності, або ж «звичайний» злочин проти власності (ст. 194 КК України). Однак у 2015 р. до КК України була внесена спеціальна норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за знищення майна журналіста – ст. 347-1.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу законної професійної діяльності журналістів, **додатковими обов'язковими** – суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону власності журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, а **додатковим факультативним** – суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя, здо-

¹ Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 183.

ров'я, честі, волі, гідності журналіста, встановленого порядку виконання службовими особами своїх повноважень тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення є журналіст, його близькі родичі, члени сім'ї.

Предметом кримінального правопорушення є майно, що належить журналісту чи його близьким родичам або членам його сім'ї.

Під дію ст. 347-1 КК України не підпадають прояви знищення майна ЗМІ. Мається на увазі те, що якщо під час знімання сюжету зловмисник розбиває камеру телеканалу або ламає мікрофон, який перебуває на балансі ЗМІ, такі дії мають кваліфікуватися як один зі способів передбаченого ст. 171 КК України перешкоджання журналістській діяльності. За сукупністю зі ст. 347-1 КК України таке діяння може бути кваліфіковано лише в тому випадку, коли відповідне майно (фото-, відеокамера, мікрофон, ноутбук тощо) належать особисто журналісту.

Також необхідно звернути увагу на те, що, на відміну від ч. 1 ст. 194 КК України, для інкримінування якої необхідно встановити, що умисне знищення або пошкодження майна завдало шкоду у великому розмірі (див. п. 3 примітки до ст. 185 КК України), за ст. 347-1 КК України кваліфікується будь-яке знищення або пошкодження майна потерпілих незалежно від розміру завданої шкоди. Водночас у випадках знищення майна відверто незначної вартості (ручки, аркуша паперу тощо) або незначного пошкодження малоцінного майна не виключається застосування ч. 2 ст. 11 КК України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 347-1 КК України, характеризується діянням та наслідками – знищенням або пошкодженням майна і причиновим зв'язком між ними. **Закінченим** аналізований склад кримінального правопорушення є саме з моменту знищення або пошкодження майна

потерпілих. Якщо винному не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від його волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на кримінальне правопорушення (за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 347-1 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом та мотивом здійснення журналістом законної професійної діяльності.

Кваліфікуючими ознаками, передбаченими у ч. 2 ст. 347-1 КК України, є: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення – підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб, 2) наслідки – загибель людей чи інші тяжкі наслідки. У частині застосування підпалу, вибуху або іншого загальнонебезпечного способу відповідний склад є формальним і вважається **закінченим** з моменту застосування таких способів, а от у частині настання наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків – є матеріальним і вважається **закінченим** із моменту настання цих наслідків.

Під **загибеллю людей** потрібно розуміти смерть як мінімум двох потерпілих, яким, на відміну від ч. 1 ст. 347-1 КК України, може бути будь-яка особа, незалежно від того, чи є вона журналістом або має родинні зв'язки з таким потерпілим¹.

Загибель однієї людини в результаті вчинення дій, передбачених у ч. 1 чи 2 ст. 347-1 КК України, слід розглядати як прояв **інших тяжких наслідків**, які також включають заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом чи

¹ Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації / Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 64.

більше особам. Не охоплюються поняттям інші тяжкі наслідки і не можуть бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 347-1 КК України випадки заподіяння майнової шкоди (незалежно від її розмірів), шкоди довкіллю (також незалежно від їхніх масштабів), тривале припинення, дезорганізація або обмеження функціонування ЗМІ чи інших підприємств, установ, організацій тощо.

Ставлення до згаданих у ч. 2 ст. 347-1 КК України наслідків може бути лише необережним. Якщо ж винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання цих наслідків, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 347-1 КК України і, відповідно, статтею 345-1 або 348-1 КК України, якщо потерпілим є журналіст, його близькі родичі або члени сім'ї, чи ст. 115 (121, 122 тощо) КК України у випадку заподіяння шкоди іншим особам.

Завершуючи аналіз відповідної кримінально-правової норми, не можемо не зауважити й те, що санкція ч. 1 ст. 347-1 КК України є більш м'якою, ніж санкція загального складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України (не передбачає такого альтернативного виду покарання, як позбавлення волі). Крім того, звертає на себе увагу і та обставина, що за саму лише погрозу знищення або пошкодження майна журналіста (ч. 1 ст. 345-1 КК України) гіпотетично може бути призначено покарання, що є більш суворим (позбавлення волі на строк до 3 років), ніж за реальне знищення або пошкодження його майна (ч. 1 ст. 347-1 КК України).

Посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України)

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу законної професійної діяльності журналістів, **додатковим обов'язковим** – суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, а **додатко-**

вими факультативними можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону здоров'я, честі, волі, гідності, майна журналіста, встановленого порядку виконання службовими особами своїх повноважень тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення є журналіст, його близькі родичі, члени сім'ї.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується діянням, яке полягає у вбивстві або замаху на вбивство¹, наслідками у вигляді смерті іншої людини та відповідним причиновим зв'язком (у випадку вбивства).

Склад кримінального правопорушення є **закінченим** з моменту смерті потерпілого або вчинення діяння, безпосередньо спрямованого на заподіяння смерті потерпілому, якщо кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного (формально-матеріальний склад).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний. Ним може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Незважаючи на те, що ні в назві статті, ні в тексті диспозиції аналізованої кримінально-правової норми не вказується на форму вини кримінально протиправного діяння, системне тлумачення дозволяє стверджувати, що його **суб'єктивна сторона** характеризується прямим умислом та мотивом, змістом якого є здійснення журналістом законної професійної діяльності. Про поняття мотиву «у зв'язку із здійсненням журналістом законної професійної діяльності» див. характеристику ст. 345-1 КК України.

¹ На думку деяких вчених, поєднання в межах однієї частини ст. 348-1 КК України двох самостійних стадій вчинення кримінального правопорушення є порушенням системності кримінального законодавства і потребує відповідного законодавчого реагування (Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. С. 20).

В юридичній літературі зазначається, що здійснення законної професійної журналістської діяльності, у зв'язку з чим вчиняється кримінальне правопорушення, передбачене ст. 348-1 КК України, і виконання службового або громадського обов'язку, у зв'язку з чим вчиняється кримінальне правопорушення, передбачене п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, є несумісними поняттями. Тому подані норми не можуть перебувати у конкуренції загальної та спеціальної норм. Передбачені ними склади є суміжними, тобто вчинене діяння не може одночасно містити ознаки поданих складів кримінальних правопорушень. Водночас ст. 348-1 закріплює спеціальну норму щодо загальної норми, передбаченої ч. 1 ст. 115 КК України¹.

Якщо посягання на життя журналіста вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115), на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115) або способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115), скоєне має кваліфікуватися не лише за ч. 2 ст. 115 КК України як нормою, яка передбачає більш небезпечне кримінальне правопорушення, а й за ст. 348-1 КК України.

Захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК України)

Розглядувана кримінально-правова норма є особливою серед інших норм, які забезпечують кримінально-правову охорону журналістів. Це пов'язано з тим, що:

- 1) на відміну від інших статей, що стосуються журналістів (наприклад, статей 345-1, 348-1 КК України), у диспозиції ст. 349-1 КК України відсутня вказівка на спеціальний мотив – «у зв'язку із здійсненням журналістом законної професійної діяльності»;
- 2) про ст. 349-1 КК України не згадується у примітці ст. 345-1 КК України, в якій міститься законодавча

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1064.

дефініція поняття «професійна діяльність журналіста», а також розкриваються підстави підтвердження статусу журналіста або його належності до засобу масової інформації.

Відрізняється зазначена норма і від загальної норми, що передбачає підстави кримінальної відповідальності за захоплення заручників (ст. 147 КК України), та спеціальної, що передбачає підстави кримінальної відповідальності за захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України), причому не лише категорією потерпілих, але й іншими об'єктивними та суб'єктивними ознаками. З огляду на це стаття 349-1 КК України є своєрідним гібридом незаконного позбавлення волі, викрадення людини та захоплення заручників. Вочевидь, саме зазначеними обставинами не в останню чергу слід пояснювати труднощі застосування аналізованої кримінально-правової заборони на практиці: за результатами вивчення ЄДРСР не виявлено жодного судового рішення у такій категорії справ¹.

¹ Водночас у ЗМІ подекуди повідомляється про випадки захоплення журналістів, зокрема:

– 13 березня 2014 р. оператора французького каналу Давида Джофріона, коли він намагався відзняти, як відбувається захоплення військової частини поряд зі складом паливно-мастильних матеріалів у Сімферополі, захопили як заручника («Аксюновці») захопили в заручники французького журналіста. URL: <http://www.5.ua/suspilstvo/aksonovtsi-zakhopyly-v-zaruchnyky-frantsuzko-ho-zhurnalista-44407.html>);

– 18 березня 2014 р. журналіста Ібраїма Умерова й оператора кримськотатарського телеканалу АТР взяли в заручники озброєні люди біля автосалону «Богдан-Авто» у Сімферополі (АР Крим) (У Криму невідомі захопили в заручники журналіста і оператора кримськотатарського каналу АТР. URL: <http://detector.media/community/article/91653/2014-03-18-u-krimu-nevidomi-zakhopili-v-zaruchniki-zhurnalista-i-operatora-krimskotatarskogo-kanalu-atr/>);

– 13 квітня 2014 р. у Слов'янську невідомі захопили у власній квартирі громадського журналіста Артема Дейнегу, який вів трансляцію штурму місцевого відділку СБУ. Він знімав відео, аби показати, що насправді відбувається в місті;

– 16 квітня 2014 р. невідомі викрали журналіста фонду «Відкритий діалог», який реалізував місію спостереження за ситуацією на Сході України, Сергія Лефтера;

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують свободу законної професійної діяльності журналістів, **додатковим обов'язковим** – суспільні відносини, що забезпечують волю, честь та гідність журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, а додатковим факультативним можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя, здоров'я, власності журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, встановлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення (заручниками) можуть бути журналіст, його близькі родичі, члени сім'ї.

Об'єктивна сторона злочину включає такі діяння:

- 1) захоплення як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає у застосуванні фізичного чи психічного насильства та подальшого істотного обмеження вільного руху захопленої особи;
- 2) тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї полягає у насильницькій забороні особі залишати певне місце (примусове утримання її в певному місці проти її волі) або перешкоджанні поверненню їй свободи.

Захоплення та тримання заручників хоча і взаємопов'язані, проте це самостійні форми об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення. Тримання заручника є логічним продовженням його захоплення.

– 20 квітня 2014 р. невідомі захопили в заручники журналістку, активістку «жіночої сотні Майдану» Ірму Крат. Її звинувачували у тортурах антимайданівців і розстрілі «Беркута» (На Сході України сепаратисти погрожують, б'ють і викрадають журналістів. URL: <http://tyzhden.ua/News/108290>).

Крім того, що в цих випадках достеменно невідомо про усі обставини, кожен з них мав місце до доповнення КК України спеціальною ст. 349-1.

Однак у певних випадках особа, яка не брала участі в захопленні заручника, може лише тримати його. Тому правозастосувачі повинні обов'язково встановлювати, які саме дії вчинив суб'єкт – захоплення, тримання чи захоплення та подальше тримання. Зазначені факти повинні враховуватися суддями під час призначення покарання. Тримання заручника може здійснювати й особа, яка його не захоплювала.

Не потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень випадки захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, що супроводжуються їхнім незаконним позбавленням волі або викраденням (це один зі способів захоплення заручників), погрозами вбивством або ж заподіянням легких тілесних ушкоджень.

Водночас захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї, поєднані із заподіянням потерпілим середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень потребують додаткової кваліфікації за статтями 121 та 122 КК України. Смерть потерпілого внаслідок його умисного вбивства або вбивства через необережність, самогубство потерпілого внаслідок утримання його як заручника кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 349-1 і, відповідно, статтями 115, 119 або 120 КК України.

За сукупністю кримінальних правопорушень слід також кваліфікувати і захоплення журналіста як заручника, що поєднане з вимаганням (ст. 189 КК України), використанням або застосуванням зброї під час захоплення або тримання як заручника потерпілого, якщо на зброю не було надано законного дозволу (ст. 263 КК України), вбивством або замахом на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності (ст. 348-1 КК України), перевищенням влади або службових повно-

важень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України).

Захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї (стаття 349-1 КК України), вчинене учасниками злочинної організації, банди, терористичної групи чи терористичної організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, слід кваліфікувати за сукупністю зі статтями 255, 257, 258-3, 260 КК України. Водночас захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї (стаття 349-1 КК України), вчинене організованою групою, кваліфікується за ч. 3 статті 28, статтею 349-1 КК України.

Кримінальне правопорушення є **закінченим** з моменту фактичного позбавлення заручника можливості вільно пересуватися. Помилковою є позиція, відповідно до якої це кримінальне правопорушення є закінченим з моменту висунення вимоги до журналіста вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення як умови його звільнення, адже у ст. 349-1 КК України нічого не сказано про обов'язковість висунення такої вимоги. Водночас висунення зазначеної вимоги є підтвердженням суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення.

Окремі обставини захоплення і тримання заручника, зокрема час, місце, спосіб, тривалість, умови тощо можуть мати значення для призначення покарання.

Суб'єктом кримінального правопорушення, на відміну від суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених статтями 147 і 349 КК України, є осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони є мета – спонукання журналіста до вчинення будь-якої дії (наприклад, опри-

люднити, знищити, передати іншій особі відзнятий матеріал, визнати себе винним у вчиненні кримінального правопорушення, повернути борг) або утримання від учинення будь-якої дії (наприклад, відмовитися від публікації матеріалів журналістського розслідування або від продовження такого розслідування).

На відміну від ст. 147 КК України, адресатом вимоги у ст. 349-1 КК України не можуть бути такі суб'єкти, як установи, підприємства, організації, службові особи, близькі родичі та члени сім'ї затриманого або інші фізичні особи. Тому якщо захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї вчинені з метою спонукання до певних дій чи бездіяльності не самого журналіста, а установи, підприємства, організації, службової особи або іншої фізичної особи, то діяння треба кваліфікувати за ст. 147 КК України¹.

Захоплення заручника у випадку, передбаченому ст. 349-1 КК України, здійснюється з будь-яких мотивів: як у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності, так і з інших причин. Це пояснюється згаданим раніше фактом того, що, на відміну від інших норм, присвячених кримінально-правовій охороні журналістів (наприклад, статей 345-1 та 348-1 КК України), у диспозиції ст. 349-1 КК України відсутня вказівка на мотив – «у зв'язку із здійсненням журналістом законної професійної діяльності».

У судовій практиці трапляються випадки, коли особа заявляє, що захоплює заручників, однак, попри наявність у неї такої можливості, не висуває жодних вимог; іноді мета її дій взагалі є незрозумілою. Оскільки законодавець вимагає наявність відповідної мети, її відсутність означає й відсутність аналізованого складу кримінально-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ ВД «Дакор», 2018. С. 1066.

го правопорушення. За наявності для того підстав вчинене діяння слід кваліфікувати за ст. 146 КК України¹.

Той факт, що особа не встигла висунути до журналіста вимогу вчинення будь-якої дії або утримання від учинення будь-якої дії з причин, що не залежали від її волі, не перешкоджає кваліфікації вчиненого як захоплення журналіста як заручника (тобто за ст. 349-1 КК України) за умови наявності інших доказів такої мети.

Реалізація мети захоплення або тримання журналіста як заручника перебуває за межами об'єктивної сторони цього складу злочину. Тому якщо реалізація цієї мети утворює склад іншого злочину (наприклад, вимагання) – відповідні діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

3.2. Відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені проти військовослужбовців Управління державної охорони України

Класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету Управління державної охорони України

В умовах проведення Операції об'єднаних сил на сході країни, зростаючим обсягом завдань, які ставляться керівництвом держави перед УДО України, виникла потреба дослідити проблему сучасної кримінально-правової охорони авторитету УДО України. Така проблематика не випадкова. Пригадаймо хоча б резонансне вбивство одного з керівників Головного управління розвідки Міністерства оборони України Максима Шаповала (колишньо-

¹ Андрушко А.В. Проблеми кваліфікації захоплення заручників. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 231-235.

го військовослужбовця УДО України), яке було вчинено 27 червня 2017 р. у Києві¹. Отже, реальні загрози для життя та здоров'я військовослужбовців і працівників УДО України виникають постійно. Тому спробуємо розглянути сучасну кримінально-правову охорону авторитету УДО України.

Питання кримінально-правової охорони авторитету УДО України вивчалися у межах досліджень кримінальних правопорушень (злочинів) проти авторитету правоохоронних органів. В Україні за подібною або тотожною тематикою захищено ряд наукових досліджень, наприклад, В.І. Осадчий захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук на тему «Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності» (2004)². Окремі науковці захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: С.С. Яценко – «Уголовно-правовая охрана представителей власти и общественности» (1965)³, В.М. Мамчур – «Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку» (2002)⁴, І.М. Залялова – «Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів» (2007)⁵, І.І. Давидович –

¹ Ігор Бурдига. Що відомо про вбивство полковника військової розвідки в Києві / Deutsche Welle, 27.06.2017. URL: <http://www.dw.com/uk/що-відомо-про-вбивство-полковника-військової-розвідки-в-києві/a-39444700-0>.

² Осадчий В. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 36 с.

³ Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана представителей власти и общественности: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1965. 20 с.

⁴ Мамчур В.М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

⁵ Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 18 с.

«Кримінально-правова охорона представників влади і громадян, які охороняють правопорядок» (2007)¹, С.В. Антонов – «Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України)» (2010)²; Д.Ю. Гуренко «Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу» (2011)³, В.А. Горбунов – «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (2012)⁴, В.О. Чайка – «Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» (2012)⁵, А.В. Бойко – «Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (2013)⁶, О.І. Донченко – «Авторитет органів місцевого самоврядування як об'єкт кримінально-правової охорони» (2013)⁷,

¹ Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадян, які охороняють правопорядок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

² Антонов С.В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 20 с.

³ Гуренко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 20 с.

⁴ Горбунов В.А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

⁵ Чайка В.О. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 20 с.

⁶ Бойко А.В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.

⁷ Донченко О.І. Авторитет органів місцевого самоврядування як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.

І.М. Чуб – «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів» (2014)¹, С.В. Владимиренко – «Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадянський обов'язок» (2015)², М.М. Комарницький – «Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку» (2017)³, І.М. Ізай – «Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів» (2018)⁴. Проведений аналіз сучасних наукових праць за вказаною проблематикою дозволив зробити висновок про розгляд науковцями питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за окремі кримінальні правопорушення (злочини) проти працівників правоохоронних органів або з кримінально-правовою охороною працівників правоохоронних органів в цілому.

Окремо слід згадати монографії М.А. Микитюка на тему «Державна охорона в Україні – адміністративно-правове регулювання (2018)⁵ та М.В. Сийплові – «Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні» (2019)⁶. Вказані роботи стосувалися окремих питань

¹ Чуб І.М. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.

² Владимиренко С.В. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадянський обов'язок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 20 с.

³ Комарницький М.М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.

⁴ Ізай І.М. Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.

⁵ Микитюк М.А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: монографія. Львів: Львів. політехніка, 2018. 471 с.

⁶ Сийплові М.В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні: монографія. Харків: Панов, 2019. 614 с.

адміністративно-правового регулювання діяльності УДО України й кримінально-правового захисту державної охоронної діяльності.

Спочатку визначимося, чому предметом розгляду є кримінально-правова охорона саме авторитету УДО України.

По-перше, на нашу думку, не можна обмежуватися у кримінально-правовій охороні тільки загальних конституційних прав і свобод (наприклад, життя чи здоров'я) військовослужбовців та працівників УДО України.

По-друге, кримінально-правова охорона авторитету УДО України здійснюється саме у зв'язку з виконанням працівниками та військовослужбовцями УДО України певних службових обов'язків. Однак у вказаних осіб різні службові обов'язки. Тому особливий правовий захист таких осіб, відповідно до положень Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р., обумовлений здійсненням ними державної охорони щодо органів державної влади України, забезпеченням безпеки посадових осіб та об'єктів, визначених зазначеним нормативним актом. На нашу думку, редакція відповідних норм КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за певні дії проти працівників правоохоронних органів «у зв'язку з виконанням службових обов'язків» потребує удосконалення. Оскільки виконання таких службових обов'язків не завжди є тотожною до здійснення військовослужбовцями та працівниками УДО України державної охорони. Тобто нас цікавлять спеціальні кримінально-правові норми, які захищають авторитет УДО України (основний безпосередній об'єкт) через кримінально-правову охорону прав і свобод (обов'язковий додатковий безпосередній об'єкт) військовослужбовців та працівників УДО України як особливих потерпілих від кримінальних правопорушень.

По-третє, спеціальний потерпілий від кримінального правопорушення – це не тільки військовослужбовець, але й працівник УДО України. Відповідно ч. 1 ст. 11 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р. УДО України є державним правоохоронним органом спеціального призначення¹. Тобто військовослужбовців УДО України слід відносити до кримінально-правової категорії «працівник правоохоронного органу». Залишається відкритим питання кримінально-правової охорони працівників УДО України. Відповідь на це питання нам дає частина 5 ст. 20 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.: «Працівники УДО України, функціональні обов'язки яких не пов'язані безпосередньо із здійсненням державної охорони щодо органів державної влади України, забезпеченням безпеки посадових осіб та об'єктів, визначених цим Законом, у разі їх залучення до здійснення державної охорони користуються правами, що надаються військовослужбовцям УДО України відповідно до пунктів 1, 2, 4, 5 статті 18 цього Закону. У зазначених випадках на них поширюються права і гарантії, передбачені для військовослужбовців УДО України»². Тобто працівник УДО України під час здійснення державної охорони виступає працівником правоохоронного органу.

По-четверте, окреме місце займають кримінальні правопорушення, які вчиняються військовослужбовцями УДО України проти таких же осіб. Така категорія кримінальних правопорушень проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової

¹ Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр>.

² Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр>.

служби віднесена до іншої правової категорії «військові кримінальні правопорушення».

Отже, викладене дозволяє зробити висновок, що всі кримінальні правопорушення, які вчиняються проти прав і свобод військовослужбовців та працівників УДО України, слід поділити за такими об'єктивними й суб'єктивними елементами (ознаками): родовий об'єкт кримінальних правопорушень, мета, мотив і суб'єкт кримінальних правопорушень.

Класифікація таких кримінальних правопорушень за родовим об'єктом загальновідома (20 розділів Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України) та не потребує додаткового пояснення.

Мотив та мета дозволяють нам поділити такі кримінальні правопорушення на два види: кримінальні правопорушення, які вчиняються проти відповідних службових осіб у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків (ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349, 402–406, 410–412, 414, 415, 418, 420–421, 423–426, 431 КК України), та інші кримінальні правопорушення, не пов'язані із службовою діяльністю таких осіб.

За суб'єктом кримінальні правопорушення можна поділити на такі види: кримінальні правопорушення, які вчиняються спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями УДО України (402–406, 410–412, 414, 415, 418, 420–421, 423–426, 431 КК України) та кримінальні правопорушення, які вчиняються іншими суб'єктами (не обов'язково військовослужбовцями УДО України).

Зважаючи на раніше наведені факти сучасного суспільно-політичного стану України, є важливою класифікація за родовим об'єктом. Предметом прискіпливого аналізу подальшого дослідження повинні стати кримінальні правопорушення, які посягають безпосередньо на авторитет суб'єкта державної охорони (УДО України). Отже, норми, які передбачають відповідальність за такі

посягання, передбачені Розділом XV КК України. Родовий об'єкт таких кримінальних правопорушень – авторитет органів державної влади, видовий об'єкт – авторитет правоохоронних органів, основний безпосередній об'єкт – авторитет суб'єкта державної охорони.

Далі ми повинні визначитися з переліком тих кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за посягання на авторитет суб'єкта державної охорони. По-перше, це ч. 2, 3 ст. 342 КК України, ч. 1, 2 ст. 343 КК України, ч. 1–4 ст. 345 КК України, ч. 1, 2 ст. 347 КК України, ст. 348 КК України, ст. 349 КК України. Аналіз обов'язкових додаткових безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень, які поставлені під правову охорону вказаними нормами, дозволяє запропонувати їх перелік: 1) життя працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347, ст. 348 КК України); життя близького родича працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347, ст. 348 КК України); 2) здоров'я працівника правоохоронного органу (ч. 3 ст. 342, ч. 1–4 ст. 345, ч. 2 ст. 347, ст. 348 КК України); здоров'я близького родича працівника правоохоронного органу (ч. 1–4 ст. 345, ч. 2 ст. 347, ст. 348 КК України); 3) воля, честь та гідність працівника правоохоронного органу (ч. 2, 3 ст. 342, ч. 1, 2 ст. 343, ст. 349 КК України); воля, честь та гідність близького родича працівника правоохоронного органу (ч. 1, 2 ст. 343, ст. 349 КК України); 4) власність працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345, ч. 1, 2 ст. 347 КК України); власність близького родича працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345, ч. 1, 2 ст. 347 КК України).

Опір працівникові правоохоронного органу (ст. 342 КК України)

Кримінальна відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу передбачена в частинах 2, 3 ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формуван-

ня з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб». Згідно зі ст. 12 КК України відповідні кримінальні правопорушення віднесені до категорії нетяжких злочинів.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступає нормальна діяльність правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, державних і приватних виконавців та законних військових формувань на території України. При вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини КК України, суб'єкт насамперед намагається вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений у державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Таким чином, завжди порушуються чи ставляться під загрозу пошкодження відносини управління – нормативно-визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності¹.

Додатковим факультативним об'єктом може бути здоров'я особи.

Потерпілими від кримінального правопорушення є: 1) працівник правоохоронного органу; 2) державний чи приватний виконавець, 3) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, 4) уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; 5) військовослужбовець (ч. 2 ст. 342).

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 286.

До працівників правоохоронних органів слід відносити працівників органів: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку в ЗС України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р.)

Особи, які уклали трудовий договір із правоохоронними органами і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх технічний, допоміжний персонал, не визнаються потерпілими від цього кримінального правопорушення. Представники влади та працівники правоохоронних органів можуть визнаватися потерпілими не тільки тоді, коли вони виконували свої службові обов'язки, перебуваючи безпосередньо на службі, діючи за наказом чи розпорядженням, а й тоді, коли вони діяли в межах своїх повноважень з власної ініціативи (наприклад, припиняли правопорушення у неробочий час)¹.

Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону – громадянин України, який досяг 18-річного віку, виявив бажання брати участь у зміцненні правопорядку і в охороні державного кордону та здатний за своїми діловими, моральними якостями і станом здоров'я виконувати на добровільних засадах взяті на себе зобов'язання (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»).

¹ Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2021. С. 188.

Військовослужбовець виступає потерпілим від цього кримінального правопорушення лише під час виконання обов'язків з охорони громадського порядку. Військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу в ЗС та інших військових формуваннях¹.

До державних виконавців відносять керівників органів державної виконавчої служби, їх заступників, головних державних виконавців, старших державних виконавців, державних виконавців органів державної виконавчої служби. Державний виконавець є представником влади, діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Державні виконавці, керівники та спеціалісти органів державної виконавчої служби є державними службовцями (ст. 7, 8 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р.).

Приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності, яким може бути громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом. (ст. 16 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р.).

Уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених Законом та/або делегованих Фондом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1051.

(п. 17 ст. 2 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р.).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується: 1) діянням – опором працівникові правоохоронного органу, члену відповідного громадського формування, державному чи приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або військовослужбовцю; 2) часом вчинення кримінального правопорушення (час виконання відповідними категоріями осіб службових обов'язків).

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342 КК України, належить до кримінальних правопорушень з формальним складом. Отже, кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту опору.

Опір – це активна протиправна поведінка особи, яка виявляється у фізичному впливі на потерпілого і протидіє виконанню ним покладених на нього функцій або створює умови, що перешкоджають діяльності такої особи, ускладнюють чи роблять неможливим для неї виконання своїх обов'язків¹. Коло обов'язків, здійсненню яких вчиняється опір, залежить від виду потерпілого, якому вчиняється опір. Опір потрібно відрізнити від злісної непокори. Злісною непокорою є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень поліцейського при виконанні ним службових обов'язків, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок

¹ Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділенним владними повноваженнями: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. С. 11.

(ст. 185 КАП). Адміністративна відповідальність за вказані дії настає за відсутності застосування фізичної сили з боку винної особи. Опір, на відміну від злісної непокори, може полягати в таких, наприклад, діях, як спроба вивратися при затриманні, перешкоджання законному застосуванню сили. Ознаками опору є такі: а) він полягає в активних діях; б) дії винного полягають у застосуванні до потерпілого фізичної сили; в) дії винного перешкоджають (протидіють) виконанню потерпілим своїх функцій, реалізації повноважень; г) дії винного вчинено під час виконання потерпілим своїх службових або громадських обов'язків¹.

При цьому під виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу чи уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб доречно розуміти діяльність таких осіб, пов'язану із безпосереднім здійсненням функцій, у межах повноважень, покладених на них законами та іншими нормативними актами, а під виконанням обов'язків щодо охорони громадського порядку – несення служби працівниками патрульної поліції, підтримання порядку під час демонстрації, мітингів, інших масових заходів, при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, дії по припиненню або запобіганню порушенням громадського порядку, затриманню порушника тощо².

Член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовець можуть виступати потерпілими у складі кримінального правопорушення, що аналізується, лише під час виконання цими особами покладених на них обов'язків

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1051.

² Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. С. 435.

щодо охорони громадського порядку. Кримінальне правопорушення матиме місце у разі опору цим особам як при виконанні покладених на них обов'язків, так і при реалізації прав, наданих їм у зв'язку з виконанням їх завдань¹.

Відповідальність за частинами 2, 3 ст. 342 КК України настає за опір державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень.

Суб'єкт кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Домінуючим мотивом вчинення кримінального правопорушення є невдоволення законним виконанням обов'язків державним чи приватним виконавцем, працівником правоохоронного органу, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцем, уповноваженою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Причому виникнення цього мотиву можливе як під час вчинення посягання, так і до такого посягання². Наприклад, у вирокх Менського районного суду Чернігівської області від 22 квітня 2019 року у справі № 738/1792/17³ згадується мотив у вигляді небажання виконувати законні вимоги працівників поліції тощо.

Кваліфікований вид кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 342) має місце при поєднанні опору з приму-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1052.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 840.

³ Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 22 квітня 2019 р. по справі № 738/1792/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81320482> (дата звернення: 22.03.2020).

шенням потерпілого шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Примушення – це вплив шляхом фізичного або психічного насильства на вказану категорію осіб з метою змусити їх вчинити явно незаконні дії, тоді як насильство – умисне нанесення ударів, побоїв, тілесних ушкоджень¹.

Поняттям погрози охоплюється залякування потерпілого будь-яким фізичним насильством².

Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК України)

Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу передбачена в частинах 1, 2 ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця». Згідно зі ст. 12 КК України відповідні кримінальні правопорушення віднесені до категорії кримінальних проступків.

Станом на січень 2021 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень викладено всього 14 вироків за ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця».

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є законна діяльність працівників правоохоронних органів, органів державної виконавчої служби, приватних виконавців, судових експертів по здійсненню ними службових обов'язків.

Потерпілими від кримінального правопорушення є: 1) працівник правоохоронного органу; 2) державний чи при-

¹ Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар. Видання 9-те, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Харків: Одіссей, 2013. С. 764.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1052.

ватний виконавець, 3) судовий експерт; 4) близький родич державного виконавця або приватного виконавця (ст. 343).

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення передбачає вплив у будь-якій формі на відповідного потерпілого.

В теорії кримінального права втручання в діяльність характеризується такими ознаками: «1) втручання в діяльність може виявлятися лише в активних діях; 2) втручання можливе лише у службу (професійну) діяльність – виконання повноважень; 3) втручання може мати місце лише стосовно законної діяльності; 4) втручання може виражатись лише у протиправній поведінці (вчинення діянь, які не дозволені законом); 5) як втручання можна розглядати лише умисні діяння; 6) перелік способів втручання не є вичерпним»¹.

Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі ВС у постанові від 13 вересня 2018 року (справа № 200/15130/15-к) конкретизувала об'єктивну сторону кримінального правопорушення, визначивши, що *під втручанням у діяльність працівника правоохоронного органу слід розуміти конкретні дії, спрямовані на перешкоду у виконанні цим працівником службових обов'язків або на досягнення прийняття неправомірного рішення. Втручання слід розуміти як конкретні дії, спрямовані на перешкоджання виконання працівниками правоохоронних органів службових обов'язків або на досягнення прийняття неправомірного рішення. Вплив може проявлятися в умовлянні, шантажуванні потерпілого, погрозі відмовити в наданні законних благ, а також у будь-якій іншій формі.*

Судова практика свідчить про те, що прохання близьких осіб до правопорушника про прийняття працівником

¹ Блажівський Є.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. С. 92–93.

правоохоронного органу рішення в інтересах цього правопорушника не утворює складу кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення вважається **закінченим** з моменту здійснення впливу в будь-якій формі на відповідного потерпілого, а у разі коли ці дії перешкодили запобіганню кримінального правопорушення чи затриманню особи, яка його вчинила, – з моменту настання зазначених наслідків. Отже, на відміну від ч. 1 ст. 343 КК України, в ч. 2 ст. 343 КК України передбачені склади кримінальних правопорушень не тільки з формальним, але і з матеріальним складом.

Під незаконними слід розуміти діяння вказаних потерпілих, що суперечать вимогам нормативно-правових актів.

Суб'єкт кримінального правопорушення є фізична, осудна особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Суб'єктом кримінального правопорушення, вчиненого службовою особою з використанням свого службового становища є тільки службова особа (ч. 2 ст. 343).

Із **суб'єктивної сторони** кримінальне правопорушення характеризується прямим умислом. Особа, що його вчиняє, усвідомлює неправомірність і суспільну небезпечність впливу на відповідного потерпілого і має бажання втрутитися.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 343 КК України (втручання в діяльність, що перешкодило запобіганню кримінального правопорушення чи затриманню особи, яка його вчинила), характеризується виною у формі умислу, як прямого, так і непрямого. По-перше, інтелектуальний момент не вичерпується усвідомленням суспільної небезпечності діяння, а доповнюється передбаченням його наслідків. По-друге, вольовий момент умислу переміщується з дія-

ня на його наслідок: суб'єкт бажає настання зазначених вище наслідків або допускає їх настання¹.

Мета кримінального правопорушення – перешкодити виконанню потерпілими службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 343 КК України передбачає такі обставини:

- 1) втручання в діяльність відповідного потерпілого перешкодило запобіганню кримінального правопорушення;
- 2) втручання в діяльність відповідного потерпілого перешкодило затриманню особи, яка його вчинила;
- 3) втручання в діяльність відповідного потерпілого вчинено службовою особою з використанням свого службового становища.

Стосовно перших двох ознак слід мати на увазі, що саме вплив на потерпілого перешкодив запобіганню кримінального правопорушення або затриманню особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Якби такий вплив був відсутній, ці наслідки неодмінно настали.

Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа

¹ Куц В.М., Цховребов А.О. проблемні аспекти кримінально-правової характеристики втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія право. 2015. Випуск 35. Частина II. Том 3. С. 88-91.

наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом (ч. 3 ст. 18). Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів (ч. 4 ст. 18).

Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України)

Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу передбачена в частинах 1–4 ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу». Згідно зі ст. 12 КК України відповідні кримінальні правопорушення віднесені до категорії нетяжких злочинів (ч. 1, 2 ст. 345 КК України) та особливо тяжкі злочини (ч. 3, 4 ст. 345 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступає нормальна діяльність правоохоронних органів. **Додатковим безпосереднім об'єктом** кримінального правопорушення є життя та здоров'я, майнові права працівника правоохоронного органу чи

його близьких родичів як необхідні умови здійснення працівником правоохоронного органу службових обов'язків.

Потерпілими від кримінального правопорушення є: 1) працівник правоохоронного органу; 2) близький родич працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України).

До близьких родичів працівника правоохоронного органу слід віднести: чоловіка, дружину, батька, матір, вівчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного брата, рідну сестру, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується залежно від складу кримінального правопорушення: 1) погроза – суспільно небезпечними діями; 2) побої та тілесні ушкодження – протиправними діями, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між дією та наслідками. Наслідки та причинний зв'язок між діями і наслідками є ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 та 3 ст. 345 КК України. Злочин вважається закінченим: за ч. 1 ст. 345 КК України – з моменту сприйняття змісту погрози потерпілим; у випадку нанесення побоїв (ч. 2) – з моменту відчуття потерпілим фізичного болю¹; у разі заподіяння легких, середньої тяжкості (ч. 2) або тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3) – з моменту фактичного спричинення потерпілому тілесних ушкоджень. Для наявності складу кримінального правопорушення не має значення,

¹ Побої і мордування у кримінальному праві та законодавстві: монографія / А.Г. Гаркуша, В.В. Лень. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 58.

вдалося особі домогтися того, щоб працівник правоохоронного органу неналежним чином виконував свої службові обов'язки, чи ні.

З об'єктивної сторони цей злочин вчиняється у таких формах: 1) погроза вбивством (ч. 1 ст. 345 КК України); 2) погроза насильством (ч. 1 ст. 345 КК України); 3) погроза знищенням або пошкодженням майна (ч. 1 ст. 345 КК України); 4) заповідання потерпілому побоїв (ч. 2 ст. 345 КК України); 5) заповідання легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 345 КК України); 6) заповідання тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 345 КК України).

Погроза є видом психічного насильства над працівником правоохоронного органу та близькими родичами працівника правоохоронного органу. Погроза може виявлятися у висловлюванні (усно, письмово із застосуванням технічних засобів), а також у жестах, або інших діях, за допомогою яких суб'єкт залякує зазначених осіб вчиненням вбивства, застосуванням до них насильства, знищенням або пошкодженням майна (п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26 червня 1992 р. № 8).

Під погрозою вбивством слід розуміти виражений у відповідній формі і доведений до працівника правоохоронного органу намір позбавити його життя або його близьких родичів. Погроза повинна бути реальною, тобто винна особа усвідомлює зміст інформації, яку вона передає потерпілому (така інформація містить погрозу вчинення певних дій у зв'язку із виконанням потерпілим службових обов'язків), і бажає вчинити такі дії у реальній дійсності. Потерпілий також повинен усвідомлювати зміст погрози і можливість її реалізації. Відсутність усвідомлення потерпілим можливості реалізації таких дій виключає кваліфікацію за ч. 1 ст. 345 КК України.

Погроза насильством охоплювати погрозу нанесенням побоїв, тілесних ушкоджень. Ми підтримуємо позицію тих учених, які наголошують, що погроза може мати будь-який ступінь суспільної небезпечності й інтенсивності. «Погроза є видом насильства над певною особою, яке виражається у залякуванні цієї особи з метою припинити службу чи громадську діяльність потерпілого. У всіх випадках вона повинна бути реальною, тобто повинна саме так сприйматися потерпілим. Питання про реальність погрози вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням особи винного, його поведінки, умов, за яких вона виказується, тощо»¹.

Як погрозу знищення майна слід кваліфікувати погрозу знищити будь-яке майно повністю або його частину (п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26 червня 1992 р. № 8). Під майном слід розуміти майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи (речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія) та є власністю працівника правоохоронного органу чи його близького родича або знаходиться в їх законному володінні. Знищення майна означає доведення його будь-яким способом до повної непридатності для використання за цільовим призначенням. Пошкодження майна – це погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, не придатний для використання за цільовим призначенням².

¹ Преступления против порядка управления учеб. пособ. / кол. авторов: Блинова Л.И., Горбуза А.Д., Гришанин П.Ф. и др.; под. ред. Кириченко В.Ф. Москва: НИИиРИО Высш. шк. МВД СССР. С. 30.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 605.

Під виконанням службового обов'язку розуміється діяльність особи, яка входить до кола її повноважень (п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2)¹. За змістом ст. 345 КК України термін «у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків» означає, що передбачені статтею діяння можуть бути вчинені як під час виконання працівником правоохоронного органу службових обов'язків, так і в будь-який інший вільний від роботи час у межах своїх повноважень із власної ініціативи (наприклад, у відпустці). Відповідальність за цією статтею настає також у випадку вчинення передбачених нею діянь, пов'язаних з виконанням службових обов'язків у майбутньому або постою за службову діяльність у минулому.

Якщо дії суб'єкта були реакцією на незаконні діяння працівника правоохоронного органу або викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням ним службових обов'язків, вчинене, за наявності для цього підстав, слід кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти особи, власності або за іншими відповідними нормами КК України².

Настання смерті потерпілого через необережність диспозицією відповідних кримінально-правових норм не охоплюється, а тому, якщо зазначені в ч. 2 ст. 345 КК України дії призвели до смерті потерпілого, вчинене кваліфікується за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених даною нормою і ст. 119 КК України.

¹ Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/CA4A188D3AC53B76C2257B33005C97A9>.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1056.

Частина 3 ст. 345 КК України передбачає відповідальність за умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження й додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 121 КК України не потребує.

Якщо винний усвідомлював суспільно небезпечний характер свої дій, передбачав і бажав настання наслідків у виді тяжких тілесних ушкоджень, але ці наслідки не настали з причин, що не залежали від його волі, вчинене необхідно розглядати як замах на кримінальне правопорушення і кваліфікувати за ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 345 КК України.

Суб'єкт кримінального правопорушення у виді погрози, заподіяння побоїв або легких тілесних ушкоджень може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку, а у вигляді заподіяння середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень – 14-річного віку¹.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини. При цьому дії (погроза), передбачені частиною 1, окрім нанесення побоїв, вчиняється лише з прямим умислом. Заподіяння побоїв, легких, середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень може бути вчинене як з прямим, так і з непрямим умислом. Умисна вина для фізичного насильства є його іманентною ознакою, фізичне насильство не може вчинятися з необережності, а діяння, які заподіяли фізичної шкоди в силу кримінально протиправної самовпевненості або недбалості (що знижує ступінь їх суспільної небезпеки порівняно з насильством), не повинні зараховуватися до насильницьких злочинів². На обґрунтування тези, що побої можуть вчинятися з непрямим умислом, можна навести такі аргументи. По-перше, побої передбачають наслідки, тобто на-

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: Дакор, 2018. С. 1055.

² Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. С. 231.

явний матеріальний склад кримінального правопорушення. По-друге, за даними А.Г. Гаркуши та В.В. Леня, у 96 % досліджених кримінальних проваджень побої вчинялися із прямим умислом, і лише у 4 % – з непрямим¹.

У всіх випадках обов'язковим елементом змісту умислу є усвідомлення особою специфічних ознак потерпілого, пов'язаності діяння з виконанням ним службових обов'язків. Обов'язковою ознакою досліджуваного кримінального правопорушення є мета, що виражена законодавцем через конструкцію «...у зв'язку з...» та полягає в бажанні винного реалізувати дії, спрямовані на спричинення шкоди працівнику правоохоронного органу через (у зв'язку з) виконання ним своїх службових обов'язків².

Кваліфікуючою ознакою кримінального правопорушення є вчинення його (дії, передбачені ч. 1-3 цієї статті) організованою групою. Відповідно до частини 3 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його підготовці або вчиненні брали участь декілька осіб (три та більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього й іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Учинення кримінального правопорушення злочинною організацією потребує кваліфікації злочинів за сукупністю (ч. 4 ст. 345 КК України та ст. 255 КК України «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»).

Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України)

¹ Побой і мордування у кримінальному праві та законодавстві: монографія / А.Г. Гаркуша, В.В. Леня. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 74.

² Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації / Є.О. Гладкова – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 18,19.

Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу передбачена в частинах 1, 2 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця». Згідно зі ст. 12 КК України відповідні кримінальні правопорушення віднесені до категорії кримінальних проступків (ч. 1 ст. 347 КК України) та особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 347 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення виступає нормальна діяльність правоохоронних органів. **Додатковим обов'язковим об'єктом** є відносини власності. **Додатковий факультативний об'єкт** – життя, здоров'я людини, громадська безпека, екологічна безпека, безпека руху або експлуатації транспорту тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення є: 1) працівник правоохоронного органу; 2) державний чи приватний виконавець, 3) близькі родичі вказаних осіб.

Предметом кримінального правопорушення є майно, що належить працівнику правоохоронного органу, державному чи приватному виконавцю чи їх близьким родичам.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 347 КК України, характеризується діянням і наслідками – знищенням або пошкодженням майна та причинним зв'язком між ними.

Знищити майно – довести його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням (п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» від 26.06.1992 р. № 8)¹.

¹ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8.

Пошкодження майна – погіршення його якості, зменшення вартості або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням.

Отже, знищенням майна досягається повне припинення можливості його використання, а пошкодженням – приведення майна в часткову непридатність.

Знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів може бути здійснено як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, при цьому кримінальній відповідальності за бездіяльність підлягають ті особи, які зобов'язані були усунути можливість знищення або пошкодження майна. Дії суб'єкта можуть бути різними (наприклад, ламання речі, розбиття її, спалення, невжиття заходів щодо врятування майна).

Закінченим аналізований склад кримінального правопорушення є саме з моменту знищення або пошкодження майна потерпілих. Якщо винному не вдалося знищити або пошкодити майно потерпілого з причин, що не залежали від його волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на кримінальне правопорушення (за ч. 2 або ч. 3 ст. 15 та ст. 347 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення загальний – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом та мотивом – невдоволення законним виконанням обов'язків особами, визначеними у диспозиції цих норм¹.

Кваліфікуючими ознаками, передбаченими у ч. 2 ст. 347 КК України, є: 1) спосіб вчинення кримінального

Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах кримінальної спеціалізації / уклад. Литвинов О.М.; Ященко А.М. Харків : Константа, 2018. С. 52.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1060.

правопорушення – підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб, 2) наслідки – загибель людей чи інші тяжкі наслідки. У частині застосування підпалу, вибуху або іншого загальнонебезпечного способу відповідний склад є формальним і вважається **закінченим** з моменту застосування таких способів, а от у частині настання наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків – є матеріальним і вважається **закінченим** з моменту настання цих наслідків.

При цьому з аналізу норми випливає, що підпал слід розглядати лише як загальнонебезпечний спосіб. Знищення чи пошкодження майна вогнем в умовах, що виключали загальну небезпеку, не можна розцінювати як передбачене частиною 2 ст. 347 КК. Судова практика визначає, що знищення або пошкодження майна вогнем є таким, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам¹.

Під іншим загальнонебезпечним способом знищення або пошкодження майна слід розуміти дії, небезпечні для життя або здоров'я людей, а також майна інших фізичних, юридичних осіб (наприклад, вибух, отруєння свійських тварин і т. ін.).

Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, вчинені шляхом застосування вибухових речовин, вважається таким, коли такі речовини використано з цією метою. До вибухових речовин належать: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

¹ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах кримінальної спеціалізації* / уклад. Литвинов О.М.; Ященко А.М. Харків: Константа, 2018. С. 48–53.

Якщо було знищено або пошкоджено малоцінне майно, і це відбувалось не шляхом підпалу чи в інший загальнонебезпечний спосіб, то згідно з частиною 2 ст. 11 КК розглядати такі діяння як кримінальне правопорушення не можна.

Під загибеллю людей потрібно розуміти смерть як мінімум двох потерпілих, яким, на відміну від ч. 1 ст. 347 КК України, може бути будь-яка особа, незалежно від того, чи вона працівник правоохоронного органу, державний чи приватний виконавець, або має родинні зв'язки з такими потерпілими. У законі закріплюється, що ці дії «призвели до загибелі людей».

Загибель однієї людини в результаті вчинення дій, передбачених у ч. 1 чи 2 ст. 347 КК України, слід розглядати як прояв інших тяжких наслідків, які також включають заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом чи більше особам.

Ставлення до згаданих у ч. 2 ст. 347 КК України наслідків може бути лише необережним. Якщо ж винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання цих наслідків, його дії мають кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 347 КК України і, відповідно, статтею 345 або 348 КК України, якщо потерпілим є працівник правоохоронного органу, державний чи приватний виконавець, їх близькі родичі, чи ст. 115 (121, 122 тощо) КК України у випадку заподіяння шкоди іншим особам.

Посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України)

Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу передбачена в ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку

і державного кордону або військовослужбовця». Згідно зі ст. 12 КК України відповідне кримінальне правопорушення віднесено до категорії особливо тяжких злочинів (ст. 348 КК України).

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – законна службова діяльність працівників правоохоронних органів та авторитет цих органів.

Додатковим безпосереднім обов'язковим об'єктом кримінального правопорушення є життя працівника правоохоронного органу, близького родича працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця¹.

Потерпілими від кримінального правопорушення можуть бути: 1) працівник правоохоронного органу; 2) близький родич працівника правоохоронного органу; 3) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону; 4) або військовослужбовець.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується діянням, яке полягає у вбивстві або замаху на вбивство², наслідками у вигляді смерті іншої людини та відповідним причинним зв'язком (у випадку вбивства). Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є те, що посягання на життя потерпілого причинно обумовлене виконанням службових обов'язків потерпілого або його діяльністю щодо охорони громадського порядку.

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1062.

² Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у справах кримінальної спеціалізації* / уклад. Литвинов О.М.; Яценко А.М. Харків: Константа, 2018. С. 48–53.

Склад кримінального правопорушення є **закінченим** з моменту смерті потерпілого або вчинення діяння, безпосередньо спрямованого на заподіяння смерті потерпілому, якщо кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного (формально-матеріальний склад).

Суб'єкт кримінального правопорушення – фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Інтелектуальний зміст умислу винного включає усвідомлення винним специфічних ознак потерпілого та безпосереднього зв'язку посягання з певною службовою чи громадською діяльністю працівника правоохоронного органу, близького родича працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця¹.

Мотивами кримінального правопорушення можуть бути: прагнення перешкодити потерпілому в момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові обов'язки або здійснювати діяльність з охорони громадського порядку; помста за виконання цих обов'язків або таку діяльність у минулому².

Посягання на життя працівника правоохоронного органу, викликане не бажанням перешкодити його службовій діяльності або помститись за неї, а прагненням завладіти службовою зброєю, слід кваліфікувати за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України як вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину (із посиленням у разі необхідності на

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1063.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1056.

ст. 15) і за ч. 3 ст. 262 КК України як розбій з метою викрадення вогнепальної зброї¹.

Норма, передбачена ст. 348 КК України, є спеціальною стосовно норми, передбаченої п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку). У разі вбивства або замаху на вбивство працівника правоохоронного органу, його близького родича, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця за умов, описаних у ст. 348, дії винного повністю охоплюються цією статтею².

Посягання на життя державного чи громадського діяча, вчинене у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, слід кваліфікувати за ст. 112 КК України³.

Захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України)

Кримінальна відповідальність за захоплення працівника правоохоронного органу як заручника передбачена в ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника». Згідно зі ст. 12 КК України відповідне кримінальне правопорушення віднесено до категорії особливо тяжких злочинів (ст. 348 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є нормальна службова діяльність представників влади та працівників правоохоронних органів, авторитет цих органів, **додатковим обов'язковим** – воля, честь та гідність представників влади, пра-

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна]. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 2013. С. 733.

² Там само. С. 732.

³ Там само. С. 732.

цівників правоохоронних органів чи їх близьких родичів, а **додатковим факультативним** можуть виступати життя, здоров'я, відносини власності представників влади, працівників правоохоронних органів чи їх близьких родичів тощо.

Потерпілими від кримінального правопорушення (заручниками) можуть бути: 1) представник влади; 2) працівник правоохоронного органу; 3) близький родич вказаних осіб.

Об'єктивна сторона злочину включає такі форми вчинення цього суспільно небезпечного діяння: 1) захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів; 2) тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їхніх близьких родичів.

При цьому під захопленням слід розглядати дії, спрямовані на протиправне примушення особи перебувати в певному, встановленому винним, місці, не маючи можливості його залишити без дозволу особи, яка його захопила, а під утриманням – створення умов, за якими захоплений не може залишити місце свого перебування за власним бажанням¹.

Прикладом реалізації вказаних форм складу кримінального правопорушення є такий приклад із судової практики. Так, Малиновським районним судом м. Одеси Особа-3 засуджена за ч. 1 ст. 349 КК України до позбавлення волі на строк дев'ять років. Особа-3 10.06.2015 року приблизно о 04 год з Особою-4 за допомогою переробленої металеві ложки відчинили замок дверей та вийшли з камери. Далі Особа-3 з Особою-4 непомітно пройшли до кімнати Особа-1, після чого Особа-3, утримуючи металевий предмет, приставила його до шиї Особи-1, Особа-4 дістала з-за поя-

¹ Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання дев'яте, перероблене та доповнене / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Харків: Одиссей, 2013. С. 687.

су Особа-1 газовий балончик та зв'язку ключів. Після цього Особа-4 та Особа-3, продовжуючи утримувати Особу-1, пройшли до чергової частини установи. Продовжуючи утримання в якості заручника Особа-1, вимагали у Особи-2 надати їм автомобіль для того, щоб залишити територію слідчого ізолятора. Далі Особа-2 залишив приміщення чергової частини та підігнав автомобіль ВАЗ 21099. Особа-3 та Особа-4, тримаючи в якості заручника Особа-1, сіли до автомобіля на задне сидіння, Особа-2 перебувала на водійському місці. Особа-3 та Особа-4 наказали Особі-2 проїхати внутрішні ворота, після чого вони відпустять Особу-1. Проїхавши внутрішні ворота, Особа-2 зупинила автомобіль. Коли відпустили Особу-1, їх затримали співробітники міліції¹.

Однак у певних випадках особа, яка не брала участі в захопленні заручника, може лише тримати його. Тому правозастосувачі повинні обов'язково встановлювати, які саме дії вчинив суб'єкт – захоплення, тримання чи захоплення та подальше тримання. Зазначені факти повинні враховуватися суддями під час призначення покарання. Тримання заручника може здійснювати й особа, яка його не захоплювала.

Кримінальне правопорушення є **закінченим** з моменту фактичного позбавлення заручника можливості вільно пересуватися. Окремі обставини захоплення і тримання заручника, зокрема час, місце, спосіб, тривалість, умови тощо можуть мати значення для призначення покарання.

Суб'єктом кримінального правопорушення є осудна фізична особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. При цьому інтелектуальна ознака прямого умислу при такому злочині

¹ Вирок Малиновського районного суду м. Одеси по справі № 521/12752/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49223915> (дата звернення: 12.11.2020).

характеризується усвідомленням винною особою суспільної небезпеки захоплення або тримання заручника, поєднаного зі спонуканням адресатів вимог до вчинення чи утримання від вчинення певної дії як умови його звільнення. Вольова ж ознака полягає у тому, що винна особа бажає захопити або утримувати фізичну особу як заручника і спонукати адресатів вимог до вчинення чи утримання від вчинення певної дії як умови звільнення захопленої або утримуваної особи¹.

Обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони є альтернативна мета: 1) спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи до вчинення будь-якої дії (наприклад, закрити кримінальне провадження, звільнити засуджену або затриману особу тощо); 2) утримання від учинення будь-якої дії (наприклад, відмовитися від розслідування або від продовження такого розслідування). Оскільки законодавець вимагає наявності відповідної мети, її відсутність означає й відсутність аналізованого складу кримінального правопорушення.

Захоплення заручника у випадку, передбаченому ст. 349 КК України, здійснюється з будь-яких мотивів: як у зв'язку зі здійсненням цим представником влади або працівником правоохоронного органу службової діяльності, так і з інших причин.

Реалізація мети захоплення або тримання відповідних потерпілих як заручників перебуває за межами об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення. Тому якщо реалізація цієї мети утворює склад іншого кримінального правопорушення (наприклад, вимагання) – відповідні діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

¹ Акімов М.О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2009. С. 9, 10.

Зазначена кримінально-правова норма відрізняється від загальної норми, що передбачає підстави кримінальної відповідальності за захоплення заручників (ст. 147 КК України), та спеціальної, що передбачає підстави кримінальної відповідальності за захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК України).

Не потребують кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень випадки захоплення або тримання представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів, що супроводжуються їхнім незаконним позбавленням волі або викраденням (це один зі способів захоплення заручників), погрозами вбивством або ж заподіянням легких тілесних ушкоджень.

Водночас захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів, поєднані із заподіянням потерпілим середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121 та 122 КК України. Смерть потерпілого внаслідок його умисного вбивства або вбивства через необережність, самогубство потерпілого внаслідок утримання його як заручника кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 349 і, відповідно, статтями 115, 119 або 120 КК України.

За сукупністю кримінальних правопорушень слід також кваліфікувати і захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, яке поєднане із вимаганням (ст. 189 КК України), використанням або застосуванням зброї під час захоплення або тримання як заручника потерпілого, якщо на зброю не було надано законного дозволу (ст. 263 КК України), вбивством або замахом на вбивство працівника правоохоронного органу (ст. 348 КК України), перевищенням влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України).

Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (стаття 349 КК України)

вчинене учасниками злочинної організації, банди, терористичної групи чи терористичної організації, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування, слід кваліфікувати за сукупністю зі статтями 255, 257, 258-3, 260 КК України. Водночас захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (стаття 349 КК України), вчинене організованою групою, кваліфікується за ч. 3 статті 28, статтею 349 КК України.

Питання до розділу 3

1. Які є види кримінальних правопорушень, вчинені проти професійної діяльності журналістів?
2. Що слід розуміти під професійною діяльністю журналіста?
3. У чому полягає незаконна відмова у доступі журналіста до інформації?
4. У чому полягає перешкодження законній професійній діяльності журналіста?
5. Чим відрізняється переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю від перешкодження законній професійній діяльності журналістів?
6. Які є види кримінальних правопорушень проти авторитету Управління державної охорони України?
7. Що слід розуміти під опором працівникові правоохоронного органу?
8. Які є форми втручання в діяльність працівника правоохоронного органу?
9. Що слід розуміти під виконанням службового обов'язку працівником правоохоронного органу?
10. Хто відноситься до працівників правоохоронних органів?

Додаток

**ОСНОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ
АКТИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВЗАЄМОДІЇ З ПРЕДСТАВНИКАМИ
ЗМІ (ВИТЯГИ)**

ПРАВА (ПОВНОВАЖЕННЯ) ЖУРНАЛІСТА	ПРАВА (ПОВНОВАЖЕННЯ) ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ (СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ)
<p>Стаття 25. Гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів</p> <p>1. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом.</p> <p>2. Журналіст має право без перешкодно відвідувати при-</p>	<p>Стаття 18. Прав військовослужбовців Управління державної охорони України</p> <p>Військовослужбовці Управління державної охорони України під час здійснення державної охорони мають право:</p> <p>1) вимагати від громадян додержання режиму, встановленого на об'єктах, щодо яких здійснюється державна охорона, не допускати до</p>

міщення суб'єктів владних повноважень, **відкриті заходи**, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством.

4. Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

7. Права та обов'язки журналіста, працівника засобу масової інформації, визначені цим Законом, поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних засобів масової інформації, які працюють в Україні.

(Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р.)

будинків, де працюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, а також будинків, де працюють інші органи державної влади України, щодо яких здійснюється державна охорона згідно з цим Законом, осіб з холодною чи вогнепальною зброєю, вибуховими речовинами, засобами підризу, боєприпасами всіх видів і зразків, навчальними або імітаційними боеприпасами, легкозаймистими рідинами чи займистими твердими речовинами, піротехнічними засобами;

2) затримувати осіб, які незаконно проникли або намагаються проникнути на об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, перевіряти у них документи, що посвідчують особу, здійснювати у встановленому законом порядку особистий огляд затриманих та огляд їхніх речей, які є при них, транспортних засобів, на яких вони прибули в район об'єкта охорони, і передавати їх іншим правоохоронним органам;

3) спільно з відповідними підрозділами Національної поліції тимчасово обмежувати або забороняти під час здійснення охоронних заходів рух транспортних засобів та пішоходів на вулицях і дорогах під час проїзду автомобільним транспортом Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, а також глав іноземних держав, парламентів і урядів, керівників міжнародних міжурядових організацій та іноземних делегацій, які перебувають в Україні з офіційним візитом, не допускати громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, вимагати від них залишатися на конкретних місцях або залишити їх;

4) використовувати транспортні засоби, що належать органам державної влади України, підприємствам, установам, організаціям і громадянам (крім транспортних засобів, що належать дипломатичним представництвам іноземних держав і міжнародним організаціям, а також

	<p>спеціального призначення), для запобігання кримінальним правопорушенням, переслідування і затримання осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, доставлення осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, в лікувальні заклади, а також для проїзду до місця події з наступним відшкодуванням у встановленому порядку збитків, завданих власникам цих транспортних засобів;</p> <p>5) у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, заходити в житлові та інші приміщення, що належать громадянам, на територію і в приміщення державних органів, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності з наступним повідомленням про це прокурора протягом 24 годин;</p> <p>6) використовувати під час проведення охоронних заходів засоби зв'язку, що належать державним органам, під-</p>
--	--

	<p>приємствам, установам і організаціям незалежно від форм власності з наступним відшкодуванням у встановленому порядку збитків;</p> <p>7) зберігати, носити і застосовувати вогнепальну зброю та спеціальні засоби на підставі і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», військовими статутами та прийнятими відповідно до них нормативними актами, провозити зброю та спеціальні засоби в усіх видах транспорту.</p> <p>(Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.)</p>
<p>Стаття 26. Акредитація журналістів, працівників засобів масової інформації</p> <p>1. Відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень.</p> <p>2. Акредитація журналіста, працівника засобу масової інформації здійснюється безо-</p>	<p>Стаття 26. Акредитація журналістів, працівників засобів масової інформації</p> <p>2. Суб'єкт владних повноважень може встановлювати спрощений порядок акредитації.</p> <p>5. У разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особ-</p>

<p>платно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації. У заяві, поданій журналістом, працівником засобу масової інформації, зазначаються його прізвище, ім'я та по батькові, адреса, номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності). До заяви додаються копії документів, що посвідчують особу та засвідчують її професійну належність.</p> <p>У поданні засобу масової інформації зазначаються його повне найменування, дата і номер реєстрації, адреса, адреса електронної пошти (за наявності), номер засобу зв'язку, прізвище, ім'я та по батькові журналіста, працівника засобу масової інформації, щодо якого вноситься подання. До подання додаються копії документів, що посвідчують особу.</p> <p>В акредитації не може бути відмовлено в разі подання усіх документів, передбачених цією частиною.</p> <p>3. Порядок акредитації, визначений суб'єктом владних повноважень, підлягає оприлюдненню.</p>	<p>ліві умови оприлюднюються на офіційному вебсайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу.</p> <p>7. Суб'єкти владних повноважень, що акредитували журналіста, працівника засобу масової інформації, приймають рішення про припинення акредитації у разі:</p> <ul style="list-style-type: none"> – подання ним відповідної заяви; – неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених цією статтею; – звернення засобу масової інформації, за поданням якого здійснена акредитація. <p>(Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р.)</p>
--	--

4. Суб'єкти владних повноважень, що здійснили акредитацію журналістів, працівників засобів масової інформації, зобов'язані сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб.

5. У разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особливі умови оприлюднюються на офіційному вебсайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу.

6. Журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внут-

рішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.

7. Суб'єкти владних повноважень, що акредитували журналіста, працівника засобу масової інформації, приймають рішення про припинення акредитації у разі:

– подання ним відповідної заяви;

– неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених цією статтею;

– звернення засобу масової інформації, за поданням якого здійснена акредитація.

8. У рішенні про припинення акредитації зазначаються посадова особа чи службова особа (суб'єкт владних повноважень), яка прийняла відповідне рішення, дата прийняття рішення, підстава для прийняття рішення та порядок його оскарження. Письмове повідомлення про припинення акредитації видається або надсилається засобу масової інформації або журналістові, працівникові засобу масової інформації протягом п'яти робочих днів

з дня прийняття відповідного рішення.

9. Рішення про припинення акредитації може бути оскаржено до суду в установленому порядку.

(Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р.)

Стаття 26. Права та обов'язки журналіста редакції

Журналіст має право:

1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації;

2) відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;

3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації, пере-

Стаття 20. Гарантії особистої безпеки, соціального і правового захисту військовослужбовців Управління державної охорони України та громадян, які беруть участь у здійсненні державної охорони

Військовослужбовець Управління державної охорони України не несе відповідальності за моральну, матеріальну і фізичну шкоду, заподіяну ним у зв'язку із правомірним застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Ніхто, крім прямих начальників, не має права втручатися в службу діяльність військовослужбовців Управління державної охорони України. За перешкоджання виконанню ними службових обов'язків, образу честі та гід-

<p>бувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан.</p> <p>(Закон України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні» від 16.11.1992 р.)</p>	<p>ності, вчинення опору, погрозу або насильство щодо військовослужбовців Управління державної охорони України та членів їхніх сімей, посягання на їх життя, здоров'я і майно у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків настає відповідальність згідно із законами України.</p> <p>(Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.)</p>
	<p>12. Забороняється допуск громадян до режимних територій: у стані сп'яніння (алкогольного чи наркотичного), у вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль; з тваринами, окрім випадків, коли це неспеціалізований захід (виставки тварин тощо).</p> <p>17. Особи, окрім визначених у пункті 15 цього Порядку, які мають при собі заборонені для проношення (провезення) речі або ухиляються від контролю на безпеку й відмовляються подати для огляду речі, що ними проно-</p>

	<p>сяться проносяться (провозяться), до режимної території не допускаються незалежно від наявності в них відповідних документів (посвідчень, перепусток, запрошень, квитків тощо).</p> <p>Виявлені заборонені для пронесення (провезення) речі можуть бути прийнятими УДО України або адміністрацією об'єкта на тимчасове (на період проведення охоронного заходу) зберігання.</p> <p>(Порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затверджений наказом Управління державної охорони України від 27 травня 2011 р. № 210)</p>
	<p>20. З метою дотримання вимог статті 32 Конституції України, Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», режиму, встановленого у місцях постійного або тимчасового перебування посадових</p>

	<p>осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, спрямованого на запобігання збиранню та доступу до конфіденційної, таємної і службової інформації, а також реалізації статті 15 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» і статті 21 Закону України «Про інформацію» військовослужбовці УДО України можуть обмежувати на режимній території кіно-, фотозйомку, аудіо- і відеозапис.</p> <p>(Порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона у місцях постійного та тимчасового перебування, затверджений наказом Управління державної охорони України від 27 травня 2011 р. № 210)</p>
	<p>25. Законні вимоги військовослужбовців УДО України при виконанні ними службових обов'язків є обов'язковими для виконання громадянами та посадовими особами.</p> <p>(Порядок забезпечення безпеки посадових осіб, щодо яких здійснюється державна охоро-</p>

	<p>на у місцях постійного та тимчасового перебування, затверджений наказом Управління державної охорони України від 27 травня 2011 р. № 210)</p>
<p>Засоби масової інформації України відповідно до законодавства України мають право висвітлювати всі аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати засобам масової інформації повну інформацію про свою діяльність через відповідні інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечувати журналістам вільний доступ до неї, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю», не чинити на них будь-якого тиску і не втручатися в їх виробничий процес.</p> <p>(Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23 вересня 1997 р.)</p>	<p>Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в Управлінні державної охорони України (далі – Перелік), розроблений відповідно до Законів України “Про доступ до публічної інформації”, “Про інформацію”, “Про державну таємницю”, Указу Президента України від 05.05.2011 № 547 “Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації”, Типової Інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 № 736, з урахуванням вимог, встановлених Законами України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”, “Про опера-</p>

	<p>тивно-розшукову діяльність”, “Про захист персональних даних”, “Про оборону України”, “Про Цивільну оборону України”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” та інших законодавчих і нормативно-правових актів.</p> <p>2. Перелік визначає відомості, що відносяться до службової інформації Управління державної охорони України (далі – УДО України).</p> <p>3. Відповідно до статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” (далі – Закон), службова інформація є публічною інформацією з обмеженим доступом.</p> <p>2.2. Відомості щодо порядку та організації несення служби військовослужбовцями УДО України під час проведення охоронних заходів.</p> <p>(Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в Управлінні державної охорони України, затверджений наказом Начальника Управління державної охорони України від 27 лютого 2018 року №85).</p> <p>1. Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» Звід відомостей, що</p>
--	---

становлять державну таємницю, є єдиною формою реєстрації цих відомостей в Україні. З моменту опублікування ЗВДТ держава забезпечує захист і правову охорону відомостей, які зареєстровані в ньому.

п. 4.7.1. Відомості про організацію і зміст заходів охорони або оборони органів державної влади, безпеки посадових осіб та об'єктів, стосовно яких здійснюється державна охорона, за умов воєнного стану, особливого періоду чи мирного часу;

п. 4.7.2. Відомості про маршрут руху, час, конкретну транспортну одиницю, сили та засоби охорони, що залучаються до забезпечення безпеки пересування посадової особи, щодо якої здійснюється державна охорона, володіння якими може підвищити рівень терористичної загрози або створити небезпеку посадовій особі, щодо якої здійснюється державна охорона.

п. 4.7.7. Відомості про зміст організаційних, організаційно-правових, режимних, інже-

	<p>нерно-технічних та інших заходів, що розкривають сили і засоби, та вживаються для упередження можливої протиправної діяльності стосовно осіб, щодо яких здійснюється державна охорона, розголошення яких створює загрозу національній безпеці.</p> <p>(Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом Центрального управління Служби безпеки України 23 грудня 2020 року № 383; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 січня 2021 р. за № 52/35674)</p>
--	---

ОБОВ'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТА	ОБОВ'ЯЗКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ (СУБ'ЕКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ)
<p>Стаття 26. Акредитація журналістів, працівників засобів масової інформації</p> <p>6. Журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом</p>	<p>Стаття 26. Акредитація журналістів, працівників засобів масової інформації</p> <p>2. В акредитації не може бути відмовлено в разі подання усіх документів, передбачених цією частиною.</p>

<p>владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.</p> <p>(Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р.)</p>	<p>3. Порядок акредитації, визначений суб'єктом владних повноважень, підлягає оприлюдненню.</p> <p>4. Суб'єкти владних повноважень, що здійснили акредитацію журналістів, працівників засобів масової інформації, зобов'язані сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб.</p> <p>(Закон України «Про інформацію» від 2.10.1992 р.)</p>
<p>Стаття 26. Права та обов'язки журналіста редакції</p> <p>Журналіст зобов'язаний:</p> <p>5) представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що підтверджує його професійну належність або повнова-</p>	

<p>ження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації.</p> <p>(Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р.)</p>	
--	--

<p>ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЖУРНАЛІСТА</p>	<p>ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ</p>
<p>Стаття 20. Гарантії особистої безпеки, соціального і правового захисту військовослужбовців Управління державної охорони України та громадян, які беруть участь у здійсненні державної охорони</p> <p>За перешкоджання виконанню ними службових обов'язків, образу честі та гідності, вчинення опору, погрозу або насильство щодо військовослужбовців Управління державної охорони України та членів їхніх сімей, посягання на їх життя, здоров'я і майно у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків настає відпові-</p>	<p>Стаття 20. Гарантії особистої безпеки, соціального і правового захисту військовослужбовців Управління державної охорони України та громадян, які беруть участь у здійсненні державної охорони</p> <p>Військовослужбовець Управління державної охорони України не несе відповідальності за моральну, матеріальну і фізичну шкоду, заподіяну ним у зв'язку із правомірним застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.</p> <p>(Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.)</p>

<p>дальність згідно із законами України.</p> <p>(Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р.)</p>	
<p>Стаття 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця</p> <p>1. Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення – карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців.</p>	<p>Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів</p> <p>1. Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.</p> <p>2. Вплив у будь-якій формі на журналіста з метою переш-</p>

<p>2. Ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила, або вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.</p> <p>(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>	<p>кодження виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.</p> <p>3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб, – караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».</p> <p>(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>
<p>Стаття 342. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, при-</p>	<p>Стаття 163. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що пе-</p>

ватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

1. Опір представникові влади, крім державного виконавця, приватного виконавця, під час виконання ним службових обов'язків – карається штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Опір працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків

редаються засобами зв'язку або через комп'ютер

1. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, – караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або щодо державних чи громадських діячів, журналіста, або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

(Кримінальний кодекс України від 5 квітня

<p>щодо охорони громадського порядку або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб - карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій, – караються обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на строк від двох до п’яти років.</p> <p>(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>	
<p>Стаття 345. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу</p> <p>1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо працівника правоохоронного</p>	<p>Стаття 345-1. Погроза або насильство щодо журналіста</p> <p>1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім’ї у</p>

органу, а також щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або тре-

зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені

<p>ттюю цієї статті, вчинені організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.</p> <p>(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>	<p>організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.</p> <p>Примітка. Під професійною діяльністю журналіста у цій статті та статтях 171, 347-1, 348-1 цього Кодексу слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.</p> <p>(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>
<p>Стаття 347. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохо-</p>	<p>Стаття 347-1. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста</p>

ронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому) – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – кара-

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.

(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)

<p>ються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років. (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>	
<p>Стаття 348. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця Вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку – караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>	<p>Стаття 348-1. Посягання на життя журналіста Вбивство або замах на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку зі здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності – караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)</p>
<p>Стаття 349. Захоплення представника влади або пра-</p>	<p>Стаття 349-1. Захоплення журналіста як заручника</p>

цівника правоохоронного органу як заручника

Захоплення або тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їх близьких родичів з метою спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)

Захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)

Стаття 182. Порушення недоторканності приватного життя

1. Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу, – караються штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років,

або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, – караються арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність.

(Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.)

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бойко А.В. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.

Бондарчук А.С. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 269 с.

Буроменьский М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ: ВАІТЕ, 2016. 118 с.

Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. 251 с.

Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

Горбунов В.А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

Гуренко Д.Ю. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 20 с.

Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадян, які охороняють правопорядок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

Д'ячкова М.О. Засоби масової інформації як кримінологічний феномен: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 207 с.

Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О.Л. Жуковська. Київ: ВІПОЛ, 2004. 960 с.

Жарков Я. Інформаційно-психологічна боротьба у військовій сфері: навч. посіб. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 390 с.

Засоби масової інформації: професійні стандарти, етика та законодавчі норми / уклад. Т. Петрів [та ін.]; ред. О. Бондаренко, М. Гаврилюк. Київ: Нічлава, 2006. 100 с.

Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 18 с.

Іванов В.Ф., Сердюк В.С. Журналістська етика: підручник Київ: Вища школа, 2007. 237 с.

Ізай І.М. Кримінально-правова протидія втручанням в діяльність працівників правоохоронних органів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.

Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловійов С.Г., та ін.; заг. ред. Грицьак Н. В.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ: К.І.С., 2015. 320 с.

Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. 780 с.

Кіслов Д. Інформаційні війни: монографія. Київ: Київ. нац. торг. економ. ун-т, 2013. 300 с.

Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкоджання професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації. Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 68 с.

Методичний посібник для представників ЗМІ щодо співпраці з органами та установами Державної пенітенціарної служби України / Упоряд. А. Мукшименко та ін. Київ: Паливода А.В., 2011. 92 с.

Микитюк М.А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: монографія. Львів: Львів політехніка, 2018. 471 с.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

Осадчий В. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 36 с.

Основи кіберпростору, кібербезпеки та кіберзахисту : Навч. посіб. / Богуш В.М., Богуш В.В., Бровко В.Д., Настрадін В.П.; під ред. В.М. Богуша. Київ: Ліра-К, 2020. 554 с.

Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 39 с.

Пам'ятка зі спілкування військовослужбовця Управління державної охорони України з представниками ЗМІ : довідник / Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Гребенюк М.О., Левенець О.А., Шаран О.В. Київ: Інститут УДО України. 2019. 40 с.

Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Севе́родонецьк, 2018. 228 с.

Погоріла Л.П. Недержавні засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства (теоретико-правовий аспект): автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.

Правовий захист інформації: навчальний посібник / Н.І. Логінова, Р.Р. Дробожур. Одеса: Фенікс, 2015. 264 с.

Правове забезпечення охоронної діяльності та безпеки : хрестоматія / укладачі: Чайковський В.А., Кузнецов В.В., Сийплові М.В.; за заг. ред. В.В. Гелетея. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2018. 573 с.

Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт / Л.В. Опришко. О.М. Вдовенко. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 66 с.

Свобода слова в умовах інформаційної війни та збройного конфлікту / А.Б. Блага, О.А. Мартиненко, Б.С. Мойса, Р.В. Шутов; за заг.

ред. О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2017. 85 с.

Сийплові М.В. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні: монографія. Харків, Панов, 2019. 614 с.

Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства: монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2014. 260 с.

Судова практика у справах про поширення інформації в Інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики / О.О. Бурмагін, Л.В. Опришко. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2020. 52 с.

Харенко О.В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 19 с.

Чабаненко М.В. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 183 с.

Чайка В.О. Кримінальна відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 20 с.

Чуб І.М. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: кваліфікація та відмежування від суміжних злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 20 с.

Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. 2-ге вид., випр., доп. Київ: Реферат, 2007. 848 с.

Ярмол Л.В. Свобода вираження поглядів та проблеми юридичного забезпечення її реалізації в Україні (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2018. 494 с.

Для нотаток

П 68 **Правові засади взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації:** навчальний посібник. – К. : Інститут УДО України. – 2021. – 224 с.

ISBN _____

У навчальному посібнику висвітлено окремі питання національного та міжнародно-правового досвіду забезпечення діяльності представників засобів масової інформації, дотримання свободи слова в умовах інформаційної війни, порядку взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації.

Особливе місце відведено аналізу відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері взаємодії військовослужбовців Управління державної охорони України з представниками засобів масової інформації

Видання буде корисним насамперед для військовослужбовців Управління державної охорони України, представників ЗМІ, здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, науковців та аспірантів.

УДК 343.82

Навчальне видання

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ З ПРЕДСТАВНИКАМИ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Посібник

*Горова О.Б.
Кузнецов В.В.
Хойнацька Л.М.
Вознюк А.А.
Мовчан Р.О.
Шаран О.В.
Сийплові М.В*

За авторською редакцією.

Коректор – *Скорик О.М.*

Комп'ютерна верстка – *Полянська І.І.*

Дизайн обкладинки – *Миколюк О.В.*

Підписано до друку __.08.20__. Гарнітура Literata.
Друк офсетний. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 13.
Формат 60x90/16. Наклад 300 прим. Замовлення №__.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво: Серія ДК № 5040 від 21 січня 2016 року